

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЯКОВІНА ОРЕСТ БОГДАНОВИЧ

УДК 343.915:343.712.1

ДИСЕРТАЦІЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ РОЗБОЇВ, УЧИНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІМИ

081 – Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **О. Б. Яковіна**

Науковий керівник **Пяковський Вадим Валерійович,**
кандидат юридичних наук, доцент

Київ – 2020

АНОТАЦІЯ

Яковіна О. Б. Розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – «Право». – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2020.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню процесуальних, організаційних і тактичних положень розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми, в сучасних умовах.

Висвітлено стан наукових досліджень проблем розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми, у працях вітчизняних та зарубіжних учених та зроблено висновок щодо необхідності його подальшого вдосконалення.

Розкрито зміст криміналістичної характеристики даного виду злочинів, основними елементами якої є: спосіб учинення, місце, час та слідова картина злочину; особа неповнолітнього злочинця; особа потерпілого та предмет злочинного посягання. Особливу увагу приділено комплексному аналізу структури особи неповнолітнього злочинця, його потребам і мотивації злочинної діяльності. З'ясовано, що особливості суб'єкта (фізичний, розумовий розвиток, стать і вік) формують спосіб учинення та приховання розбоїв, для яких зазвичай є характерним: вчинення злочинів переважно в місцях де неповнолітні найчастіше проводять своє дозвілля або неподалік від них; груповий характер; відсутність послідовності і логіки в їх діях; використання способів, заснованих на наслідуванні дій героїв детективних романів і кінофільмів; «серійний» характер учинення злочинів; вчинення на місці події цинічних дій, наприклад, безглузде псування речей; неприйняття на місці події ретельних заходів до приховування слідів злочину; створення сховищ викраденого за місцем проживання або в навколишніх від нього місцях: сараях, гаражах, горищах, підвалах та ін., а також навмисне вихваляння викраденим перед однолітками.

У роботі сформульовані положення та рекомендації щодо організаційних дій слідчого на початковому етапі розслідування, досліджені типові слідчі ситуації, які можуть скластися під час розслідування даного виду злочинів, і напрями їх вирішення. Обстоюється позиція, що типізацію вихідних слідчих ситуацій у кримінальних провадженнях про розбої, вчинені неповнолітніми, доцільно здійснювати на підставі ознак, в основу яких необхідно покласти найбільш інформаційно-важливі на момент внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР елементи – подію злочину і суб'єкт його вчинення.

Показано значення слідчих версій для процесу планування розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми. З урахуванням складного і конфліктного характеру заходів, які необхідно проводити слідчому під час розслідування даної категорії злочинів, обґрунтована необхідність і доцільність складання письмового плану розслідування. Під час визначення послідовності проведення окремих слідчих (розшукових) дій слідчому необхідно керуватися не тільки організаційними, а й тактичними міркуваннями. Перевага повинна віддаватись проведенню дій і заходів, несвоєчасне проведення яких може призвести до знищення доказів та їх джерел.

Визначено, що основними суб'єктами, з якими слідчі вступають у взаємодію під час розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми, виступають оперативні підрозділи, підрозділи ювенальної превенції, засоби масової інформації. Досліджено поняття, зміст, завдання, принципи та форми такої взаємодії. Зроблено висновок, що виконання оперативними підрозділами доручень слідчого про проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій вичерпує зміст процесуальної взаємодії між зазначеними суб'єктами. Констатовано, що взаємодія слідчого з підрозділами ювенальної превенції обмежується лише непроцесуальними формами, оскільки останні не наділені повноваженнями оперативних підрозділів. Систематизовано напрями, форми, цілі та завдання залучення

слідчими засобів масової інформації до розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми.

Досліджено процесуальні і тактичні особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми: огляду місця події, допиту потерпілих, свідків та підозрюваних, обшуку, пред'явлення для впізнання, слідчого експерименту, призначення й проведення судових експертиз. Особливу увагу приділено питанням умов їх проведення за участю неповнолітніх.

Виокремлено й охарактеризовано типові матеріальні сліди та ознаки, виявлення яких на місці події свідчить про вчинення розбою неповнолітнім, а також групою осіб. Сформульовано рекомендації щодо застосування тактичних прийомів проведення допитів потерпілих, свідків та неповнолітніх підозрюваних, визначено приблизний перелік питань, що потребують встановленню під час їх допиту.

Визначено основні завдання, а також обґрунтована низка організаційно-тактичних прийомів проведення обшуку під час розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми. Обстоюється позиція проведення тактичної операції «груповий обшук» у ситуаціях вчинення розбою групою осіб. Запропоновано тактичні прийоми унеможливлення настання ситуацій зриву пред'явлення для впізнання. Доводиться необхідність розширення практики проведення слідчого експерименту. Виокремлено та розглянуто типові судові експертизи, що призначаються в кримінальних провадженнях про розбої, вчинені неповнолітніми, – судово-медична, комплексна психолого-психіатрична, психологічна, трасологічна, експертиза зброї та слідів і обставин її використання.

Ключові слова: розбій, неповнолітній, криміналістична характеристика, розслідування, типові слідчі ситуації, слідчі версії, взаємодія, слідчі (розшукові) дії.

SUMMARY

Yakovina O. Investigation of robberies committed by juveniles. – Qualifying scientific work.

Dissertation for the Doctor of Philosophy in Law degree, specialty 081 – «Law». – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2020.

This dissertation is devoted to the complex research of procedural, organizational and tactical peculiarities of investigation of robberies committed by juveniles in modern conditions.

The state of scientific researches of problems of investigation of robberies committed by juveniles conducted by domestic and foreign scientists has been highlighted; the conclusion as to the necessity for their further improvement has been made.

The content of forensic characteristics of this type of crimes has been revealed, namely its main elements: the method of committing, place, time and trace scene of the crime, person of the juvenile offender, person of the victim and target of the criminal encroachment. Particular attention has been paid to the complex analysis of the structure of personality of a juvenile offender, his needs and motivation of criminal activity. It has been found out that the features of the subject (physical, mental development, gender and age) form the method of committing and concealing robberies, which are usually tend to: being committed mainly in places where juveniles most often spend their leisure or not far from them; have group nature; lack consistency and logic in their actions; use methods based on the imitation of detective novels and films protagonists' actions; have «serial» character of committing; being supplemented with cynical actions on the crime scene (for example, meaningless spoilage of things); lack of sound measures to conceal traces of a crime; create stealage concealments in the place of residence or in surrounding areas (sheds, garages, attics, cellars, etc.); being deliberately boasted among peers.

The provisions and recommendations on the organizational actions of investigator at the initial stage of the investigation have been formulated; typical investigative situations that may arise during the investigation of this type of crime (as well as ways to solve them) have been examined. It has been maintained that typization of initial investigative situations in criminal proceedings on robberies committed by juveniles should be carried out with regard to features based on the most informative elements at the time of entering information about a criminal offense in the Joint Register of Pre-Trial Investigations – the crime and subject of its commission.

Significance of investigative versions for the process of planning the investigation of robberies committed by juveniles has been shown. Taking into account complex and conflictual nature of the measures to be taken by investigator during investigation of this category of crimes, the necessity and soundness of drafting a written investigation plan has been substantiated. In determining the sequence of conducting of separate investigatory (search) actions the investigator has to rely upon not only organizational but also tactical considerations. The priority must be given to actions and measures which being untimely conducted may lead to the destruction of evidence and its sources.

It has been established that criminal police units, juvenile prevention units and mass media are the main subjects for investigators to interact with during investigation of robberies committed by juveniles. The concept, content, tasks, principles and forms of such interaction have been investigated. It has been concluded that the execution of investigator's orders on conducting of investigative (search) actions and secret investigative (search) actions by criminal police units covers the content of procedural interaction between the abovementioned subjects. It has been stated that the interaction between the investigator and juvenile prevention units (due to latter's lack of criminal police units' powers) is limited only to organizational forms. The directions, forms, goals and tasks of involving mass media by investigators in investigating robberies committed by juveniles have been systematized.

The procedural and tactical peculiarities of conducting separate investigative (search) actions during the investigation of robberies committed by juveniles (such as crime scene investigation, interrogation of victims, witnesses and suspects, search, identification parade, investigative experiment, commissioning and carrying out of forensic examinations have been studied; particular attention of juveniles' participation in those activities has been paid.

Typical material traces and signs identification of which on the crime scene confirms the committing of robbery by a juvenile as well as a group of persons have been defined and characterized. Recommendations on use of tactical methods for interrogations of victims, witnesses and juvenile suspects have been formulated; an approximate list of issues to be established during such interrogations has been disclosed.

The main tasks and number of organizational and tactical methods of conducting the search during the investigation of robberies committed by juveniles have been determined and substantiated. The point of view on necessity of carrying out a tactical operation «group search» in situations of robbery committed by a group of persons has been advocated. Tactical methods of preventing of disruption of identification parade have been suggested; necessity to expand the practice of conducting an investigative experiment has been proved. Typical forensic examinations to be commissioned in criminal proceedings on robberies committed by juveniles (medical, complex psycho-psychiatric, psychological, trace examination, ballistics) have been singled out and considered.

Key words: robbery, juvenile, criminalistics characteristic, investigation, typical investigative situations, version, interaction, investigative (search) activities.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Яковіна О. Б. Гносеологічні аспекти доказування в кримінальних провадженнях про розбої, учинені неповнолітніми. *Філософські та методологічні проблеми права*. Київ, 2016. № 2 (12). С. 198–208.
2. Яковіна О. Б. Використання спеціальних психологічних знань при розслідуванні розбоїв, учинених неповнолітніми. *Науковий вісник публічного та приватного права: зб. наук. праць*. Київ, 2016. Вип. 3. С. 259–262.
3. Яковина О. Б. Структура криминалистической характеристики разбоев, совершенных несовершеннолетними. *Право и политика: научно-методический журнал*. Бишкек, Кыргызская Республика, 2016. № 16. С. 178–181.
4. Яковіна О. Б. Огляд місця події під час розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми. *Юридичний науковий електронний журнал (www.Isej.org.ua)*. Запоріжжя, 2017. №1. С. 186–189.
5. Яковіна О. Б. Типові слідчі ситуації розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 1. С. 348–350.
6. Яковіна О.Б. Побудова слідчих версій та планування розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми. *Право та державне управління: зб. наук. праць*. Запоріжжя, №1 (34). Т. 1. 2019. С. 103–108.
7. Yakovina O. Tactics of interrogation of a minor suspect in committing a robbery. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. № 2 (volume 1). P. 199–204.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Яковіна О. Б. Щодо важливості планування розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності: тези Всеукр. наук.-практ. конфер. (м. Хмельницький, 3 березня 2017 р.)*. Хмельницький, 2017. С. 1016–1019.
9. Яковіна О. Б. Пред'явлення для впізнання при розслідуванні розбоїв, учинених неповнолітніми. *Роль та місце правоохоронних органів у розбудові*

демократичної правової держави: матер. IX Міжнарод. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Одеса, 30 березня 2017 р.). Одеса, 2017. С. 160–162.

10. Яковіна О. Б. Планування розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми. *Сучасний стан криміналістичного забезпечення досудового розслідування*: матер. конф. (м. Київ, 20 квітня 2017 р.). Київ, 2017. С. 441–443.

11. Яковіна О. Б. Місце злочину як елемент криміналістичної характеристики розбоїв, учинених неповнолітніми. *Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи*: матер. міжвідом. наук.-практ. конф. (м. Київ, 24 листопада 2017 р.): у 2 ч. Київ: НАВС, 2017. Ч. 2. С. 260–263.

12. Яковіна О. Б. Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами при розслідуванні розбоїв, учинених неповнолітніми. *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди 85-річчя доктора юридичних наук, професора Ніни Іванівни Клименко (Київ, 27 лют. 2018 р.). Київ–Маріуполь, 2018. С. 407–409.

13. Яковіна О. Б. Характеристика способів учинення розбоїв неповнолітніми. *Організаційно-управлінське та економіко-правове забезпечення діяльності Єдиної системи цивільного захисту (ЄДСЦЗ)*: матер. III Всеукр. наук.-практ. конф. курсантів і студентів. (м. Черкаси, 15 березня 2018 р.). Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2018. С. 80–81.

14. Яковіна О.Б. Тактика проведення обшуку в кримінальних провадженнях про розбої, учинені неповнолітніми. *Актуальні проблеми криміналістики та судової експертології*: матер. міжвід. наук.-практ. конф. (м. Київ, 22 листоп. 2018 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2018. С. 482–486.

15. Яковіна О.Б. Тактика проведення огляду місця вчинення розбою. *Актуальні питання та проблеми правового регулювання суспільних відносин*: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 1-2 березня 2019 р.). Дніпро «Правовий світ», 2019. С. 126–128.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	11
ВСТУП	12
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОЗБОЇВ, УЧИНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІМИ ...	21
1.1. Стан наукових досліджень проблем розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми.....	21
1.2. Спосіб учинення, місце, час та слідова картина злочину	33
1.3. Особа злочинця	50
1.4. Особа потерпілого та предмет злочинного посягання	75
Висновки до розділу 1	87
РОЗДІЛ 2. ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП РОЗСЛІДУВАННЯ РОЗБОЇВ, УЧИНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІМИ	91
2.1. Типові слідчі ситуації та основні напрями розслідування	91
2.2. Побудова слідчих версій та планування розслідування	108
2.3. Взаємодія слідчих з оперативними підрозділами та іншими суб'єктами.....	119
Висновки до розділу 2	135
РОЗДІЛ 3. ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ РОЗБОЇВ, УЧИНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІМИ	139
3.1. Огляд місця події	139
3.2. Допит потерпілих, свідків та підозрюваних	150
3.3. Інші слідчі (розшукові) дії	167
Висновки до розділу 3	185
ВИСНОВКИ	190
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	197
ДОДАТКИ	232

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВПУ	Вище професійне училище
ГП	Генеральна прокуратура
ЄО	Єдиний облік
ЄРДР	Єдиний реєстр досудових розслідувань
ЗМІ	Засоби масової інформації
ЗУ	Закон України
ІПС	Інформаційно-пошукова система
КК	Кримінальний кодекс
КПК	Кримінальний процесуальний кодекс
м.	місто
МВ	міський відділ
МВС	Міністерство внутрішніх справ
МОЗ	Міністерство охорони здоров'я
МЮ	Міністерство юстиції
НП	Національна поліція
п.	пункт
р.	рік
р.р.	роки
р.н.	рік народження
с.	село
ст.	стаття
ст.ст.	статті
СОГ	слідчо-оперативна група
т.ч.	тому числі
УМВС	Управління Міністерства внутрішніх справ
ЮП	ювенальна превенція

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. На сьогодні злочинність неповнолітніх, як і в попередні роки, залишається однією з актуальних проблем, що викликають серйозну занепокоєність суспільства і держави. Матеріальні блага стали головними в житті сучасної молоді, а духовні і соціальні цінності виявилися відсунутими на задній план. У мотивації злочинної поведінки неповнолітніх все більш значущу роль відіграють соціально обумовлені мотиви, породжені бажанням негайного задоволення матеріальних потреб. Особливе занепокоєння викликає рівень корисливих насильницьких злочинів, учинених неповнолітніми, зокрема, розбоїв, оскільки порушена проблема актуалізується стійкою тенденцією до зростання злочинів цього виду. Так, за офіційними даними Генеральної прокуратури України, серед 1779 осіб, які вчинили розбої у 2016 році, кількість неповнолітніх склала 115 осіб, тобто 6,5 %, у 2017 році – 8,0 % (135 із 1690 осіб), у 2018 році – 8,15 % (118 із 1448 осіб), а за 2019 рік цей показник склав 7,5 % (98 із 1290 осіб)¹.

Незважаючи на очевидну актуальність боротьби зі злочинністю серед неповнолітніх, залишає бажати кращого і рівень розробленості цих проблем, у тому числі з урахуванням часу, що пройшов після прийняття у 2012 році діючого КПК України, а також специфіки аналізованих злочинів. Встановлені кримінальним процесуальним законодавством додаткові гарантії прав неповнолітніх в сукупності з віковими індивідуально-психологічними особливостями їх особистості надають розслідуванню розбоїв, учинених неповнолітніми, особливої складності. При цьому існуючий рівень і стан розбоїв, учинених неповнолітніми, вказує на не досить ефективні засоби і методи, що використовуються в боротьбі з цим видом злочинів, недостатній

¹ Генеральна прокуратура України. [Електронне джерело]. URL: <https://old.gp.gov.ua/ua/statinfo.html> (дата звернення 23.02.2020).

рівень професійної підготовки слідчих та оперативних підрозділів, які допускають серйозні прорахунки під час аналізу наявної інформації, плануванні первинних слідчих (розшукових) дій та інших заходів, висуненні криміналістичних версій, організації взаємодії тощо.

Проблеми методики розслідування окремих видів злочинів на фундаментальному рівні досліджували Ю. П. Аленін, Л. І. Аркуша, В. П. Бахін, В. Д. Берназ, В. В. Бірюков, В. І. Бояров, О. П. Ващук, А. Ф. Волобуєв, В. І. Галаган, В. Г. Гончаренко, І. В. Гора, В. Я. Горбачевський, А. В. Іщенко, О. Н. Колесниченко, В. П. Колмаков, В. О. Коновалова, В. С. Кузьмічов, О. П. Кучинська, В. В. Лисенко, В. Г. Лукашевич, Є. Д. Лук'янчиков, Г. А. Матусовський, Д. М. Мірковець, О. І. Мотлях, Д. Й. Никифорчук, М. А. Погорецький, М. В. Салтевський, О. В. Таран, О. Ю. Татаров, В. В. Тіщенко, Л. Д. Удалова, В. Г. Хахановський, П. В. Цимбал, К. О. Чаплинський, С. С. Чернявський, Ю. М. Чорноус, В. Ю. Шепітько, В. Б. Щур та ін.

Проблемам, безпосередньо пов'язаним із окремими аспектами розслідування розбоїв присвячені праці ряду науковців, а саме: О. М. Завадського, С. М. Круля, В. І. Оперука, М. С. Остапчук, О. В. Сіренко, О. Д. Терещука, Г. О. Чорного, Г. В. Щербакової та інших вчених.

Запропоновані авторами висновки і методичні рекомендації, безумовно, становлять велику теоретичну цінність і практичну значущість, сприяють успішному розслідуванню окремих кримінальних правопорушень. Але тим не менше, вони не охоплюють повного комплексу питань, спеціально присвячених проблемам розслідування злочинів, передбачених ст. 187 КК України, вчинених неповнолітніми.

Вказане зумовлює актуальність наукового дослідження процесу розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми, з акцентуванням уваги на криміналістичній характеристиці даних злочинів, організації початкового етапу їх розслідування, криміналістичному забезпеченні проведення окремих слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях цієї категорії.

Зазначені обставини й зумовили вибір теми дослідження, його спрямованість і зміст.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Обраний напрям дослідження ґрунтується на положеннях Національної стратегії у сфері прав людини (затвердженої Указом Президента України від 25 серпня 2015 р. № 501/2015), Плану дій з реалізації стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року (затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 р. № 1393-р.), Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки (схваленої Указом Президента України від 20 травня 2015 р. № 276/2015); узгоджується з Переліком пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на 2015–2019 роки (затвердженим наказом МВС України від 16 березня 2015 р. № 275 (підпункти 5.1, 5.11)), Переліком перспективних напрямів кандидатських та докторських дисертацій за юридичними спеціальностями (рішення президії Національної академії правових наук України від 18 жовтня 2013 р. № 86/11), Пріоритетними напрямами наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2018–2020 рр. (рішення Вченої ради від 26 грудня 2017 р., протокол № 28). Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ (протокол № 19 від 27 вересня 2016 р.) та зареєстровано Координаційним бюро Національної академії правових наук України (№ 978, 2016 р.).

Мета і завдання дослідження відповідно до предмета та об'єкта дослідження. *Метою* дисертації є формування теоретичних положень та практичних рекомендацій з розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми.

Мета дослідження зумовила постановку й вирішення таких *завдань*:

- визначити стан наукової розробленості проблем розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми, у працях українських та іноземних науковців;

- з'ясувати способи вчинення, місце, час та слідову картину досліджуваних злочинів;
- розкрити ознаки особи неповнолітнього злочинця, який вчиняє розбої;
- охарактеризувати особу потерпілого та визначити предмет злочинного посягання розбоїв, учинених неповнолітніми;
- виділити типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування розглядуваних злочинів та розкрити основні напрями їх вирішення;
- систематизувати типові слідчі версії у кримінальних провадженнях про розбої, вчинені неповнолітніми, та виокремити особливості планування розслідування;
- окреслити можливості взаємодії слідчого з оперативними підрозділами та іншими суб'єктами під час досудового розслідування;
- висвітлити організаційні й тактичні положення проведення огляду місця події, допитів потерпілих, свідків й неповнолітніх підозрюваних, а також інших слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях про розбої, вчинені неповнолітніми.

Об'єкт дослідження – кримінальні процесуальні відносини, що виникають у зв'язку з розслідуванням розбоїв, учинених неповнолітніми.

Предмет дослідження – розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертації є діалектико-матеріалістичний метод наукового пізнання соціально-правових явищ, а також загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема, *історико-правовий* – під час дослідження стану наукових досліджень проблем розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми (підрозділ 1.1); *формально-логічний* – при з'ясуванні структурних елементів криміналістичної характеристики розбоїв, учинених неповнолітніми (підрозділи 1.2, 1.3, 1.4); *порівняльно-правовий* – під час аналізу думок науковців щодо досліджуваної проблематики, наукових категорій, визначень та підходів (підрозділи 1.2, 1.3,

1.4, розділ 2, підрозділи 3.1, 3.2); *догматичний* – для тлумачення юридичних категорій, поглиблення й уточнення понятійного апарату (розділи 1, 2); *функціональний* – з метою виділення типових слідчих ситуацій на початковому етапі розслідування злочинів (підрозділ 2.1); *системний* – при здійсненні класифікації способів вчинення розбоїв неповнолітніми (підрозділ 1.3), *типологічний* – під час дослідження особи злочинця та особи потерпілого (підрозділи 1.3, 1.4); *методи аналізу і синтезу* – при розробці структури криміналістичної характеристики (підрозділи 1.2, 1.3, 1.4), формулюванні висновків з питань, які висвітлюються в дисертації; *статистичний* – під час аналізу та узагальнення емпіричної бази (вивчених кримінальних проваджень, результатів анкетування) (розділи 1–3); *соціологічні* – для підтвердження наукових висновків результатами анкетування та інтерв'ювання слідчих Національної поліції України (розділи 1–3).

Емпіричну базу дослідження становлять систематизовані матеріали офіційної статистичної звітності Генеральної прокуратури України за період 2014–2019 рр.; результати вивчення матеріалів 122 кримінальних проваджень про розбійні напади, вчинені неповнолітніми, розглянуті судами в 2013–2018 рр. у різних регіонах України; узагальнені дані анкетувань слідчих Національної поліції (136 респондентів з Волинської, Закарпатської, Івано-Франківської, Кіровоградської, Київської, Львівської, Полтавської, Рівненської, Тернопільської, Херсонської, Хмельницької, Чернігівської та Чернівецької областей); огляди судово-слідчої практики, офіційні звіти та довідки, а також інший практичний матеріал підрозділів системи МВС України.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що в роботі, з огляду на узагальнення практики реалізації чинного кримінального процесуального законодавства, розроблено наукові засади та практичні рекомендації з організації розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми. Сформульовано й обґрунтовано низку висновків і рекомендацій

теоретичного та прикладного характеру, зокрема:

вперше:

- виділено дві групи типових вихідних слідчих ситуацій, що виникають під час розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми: у слідчого в наявності є інформація про зміст і характер злочинної події, але щодо особи злочинця відомостей вкрай мало; у слідчого в наявності є конкретна інформація як про характер і обставини розбою, так і про особу неповнолітнього злочинця (злочинців);

- класифіковано окремі слідчі версії, що стосуються обставин учиненого розбою: щодо кількості злочинців та їх співучасників; щодо особи невстановленого злочинця; щодо повторюваності злочинної діяльності; щодо мотиву розбою; щодо характеру взаємовідносин потерпілого і злочинців; щодо місцезнаходження викраденого майна; щодо підготовки до вчинення розбою; щодо достовірності отриманих доказів;

- систематизовано тактичні прийоми, спрямовані на унеможливлення зриву неповнолітніми пред'явлення для впізнання: проведення впізнання в той момент, коли підозрюваний перебуває в урівноваженому, спокійному стані; вплив на підлітка через батьків та інших членів сім'ї з метою викликати у нього почуття каяття за вчинене; пред'явлення підозрюваному до проведення впізнання доказів, що викривають його у вчиненні розбою та ін.;

удосконалено:

- перелік криміналістично значущих особистісних характеристик неповнолітніх, які вчиняють розбої, що сприяє виявленню джерел інформації про злочин, впливає на обрання тактичних прийомів проведення слідчих (розшукових) дій;

- положення щодо організації взаємодії слідчих з оперативними підрозділами (негласні можливості та ін.), підрозділами ювенальної превенції (використання відомостей профілактичного обліку) та засобами масової інформації під час розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми

(привернення уваги громадськості до злочинності неповнолітніх; інформування населення про діяльність правоохоронних органів у цьому напрямі; вирішення окремих тактичних завдань розслідування);

- організаційні й тактичні особливості проведення допиту потерпілих, свідків та підозрюваних залежно від слідчої ситуації, що складається на початковому етапі розслідування;

дістало подальший розвиток:

- визначення стану наукової розробленості проблем розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми, на підставі здійсненого аналізу монографічних досліджень, навчальної та наукової літератури з кримінального права, кримінального процесуального права, криміналістики, кримінології та психології;

- елементний склад криміналістичної характеристики розбоїв, учинених неповнолітніми, що слугує успішному вирішенню завдань розслідування: спосіб учинення злочину, місце, час та слідова картина; особа неповнолітнього злочинця; особа потерпілого та предмет злочинного посягання;

- наукові погляди щодо характерних ознак потерпілого, особливостей предмета злочинного посягання, місця та часу вчинення неповнолітніми розбоїв, які впливають на вибір неповнолітніми способів учинення злочину;

- рекомендації щодо підвищення ефективності проведення огляду місця події, обшуку, слідчого експерименту, призначення й проведення судових експертиз з урахуванням специфіки кримінальних проваджень досліджуваної категорії.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що висвітлені в роботі положення та рекомендації впроваджено й використовуються у:

- *практичній діяльності* слідчих підрозділів НП України – як рекомендації та пропозиції, що спрямовані на підвищення ефективності

діяльності з розслідування даного виду злочинів (акт впровадження Головного слідчого управління НП України від 15 березня 2018 р.);

– *освітньому процесі* – під час підготовки навчально-методичних матеріалів для проведення занять з навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Криміналістика», «Особливості розслідування окремих видів злочинів», «Організація розслідування кримінальних правопорушень», «Тактика проведення слідчих (розшукових) дій», «Методика і тактика розслідування злочинів», а також безпосередньо при проведенні занять у системі підготовки та підвищення кваліфікації слідчих і працівників оперативних підрозділів (акти впровадження Львівського державного університету внутрішніх справ від 05.12.2017 р., Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ від 06.12.2017 р., Національного університету «Одеська юридична академія» від 18.12.2017 р., Національної академії внутрішніх справ від 03.03.2018 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дисертації оприлюднені у доповідях і виступах дисертанта на семи міжнародних, міжвідомчих і всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності» (м. Хмельницький, 2017 р.), «Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави» (м. Одеса, 2017 р.), «Сучасний стан криміналістичного забезпечення досудового розслідування» (м. Київ, 2017 р.), «Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи» (м. Київ, 2017 р.), «Теорія і практика судової експертизи і криміналістики» (м. Київ, 2018 р.), «Організаційно-управлінське та економіко-правове забезпечення діяльності Єдиної системи цивільного захисту (ЄДСЦЗ)» (м. Черкаси, 2018 р.), «Актуальні проблеми криміналістики та судової експертології» (м. Київ, 2018 р.), «Актуальні питання та проблеми правового регулювання суспільних відносин» (м. Дніпро, 2019 р.).

Структура та обсяг дисертації. Дослідження складається із анотації,

переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, які містять десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (385 найменувань на 35 сторінках) та 5 додатків на 19 сторінках. Повний обсяг дисертації – 251 сторінка, з них основний текст – 196 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТА КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОЗБОЇВ, УЧИНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІМИ

1.1. Стан наукових досліджень проблем розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми

Сучасний стан суспільного життя в Україні характеризується нестабільністю в економічній і політичній сферах, значним соціальним розшаруванням населення. Це спричинило значні зміни у структурі та динаміці сучасної злочинності. Впродовж останніх років спостерігається стійке збільшення загальної кількості корисливих насильницьких злочинів у державі [105, с. 3].

Характеризуючи сучасні тенденції корисливої насильницької злочинності в Україні, І. М. Даньшин зазначає, що її кількісно-якісні показники в умовах кардинальних соціально-економічних, політичних та інших реформ вирізняються нестабільністю тенденцій розвитку. Водночас, чітко виявляється негативне, зневажливе ставлення винних до життя, здоров'я, недоторканності особи [99, с. 62–63]. При цьому, дедалі більше насильницьких злочинів учиняються з огляду не на примітивні, а саме раціональні корисливі мотиви, які реалізуються під час розбоїв [87, с. 55–56].

Розбої, як прогресуючі злочини, що входять до блоку корисливої насильницької злочинності [145, с. 21], разом із убивствами, тяжкими тілесними ушкодженнями та грабежами, належать до найбільш суспільно небезпечних злочинів. Вчинення такого злочину часто «провокує» й інші посягання, виконуючи роль особливого кримінального феномена.

Сучасний стан розбоїв в Україні, взятих окремо, незалежно від інших корисливих насильницьких злочинів, на думку В. Казміренка, є невтішним [129, с. 111]. Починаючи з 2007 року спостерігається тенденція до їх

зменшення: у середньому в період з 2007 по 2012 роки кількість розбоїв зменшилась на 20 % [122; 9]. Однак, в останні роки простежується зворотна тенденція. Так, у 2016 році у порівнянні з попереднім роком кількість розбоїв збільшилась на 9,8 % (3904 проти 3556) [382].

Слід зазначити, що злочинність серед неповнолітніх має свої відмінні риси, які відрізняють її від злочинності взагалі. Для її структури характерні такі особливості, як: більш вузьке, порівняно з дорослими, коло вчинюваних злочинів, що пояснюється особливим соціальним і правовим статусом неповнолітніх осіб, соціальними ролями, що виконується ними; дещо менша частка тяжких злочинів; груповий характер злочинів тощо.

Вищевказане підтверджує необхідність активного вирішення проблем розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми. Саме тому детальне розуміння тенденцій і особливостей, що стосуються способів учинення неповнолітніми розбоїв, вибору ними об'єктів злочинного посягання та інших обставин, дозволяє ефективно вживати заходів щодо розслідування досліджуваних злочинів.

Для сучасної науки характерним є підвищений інтерес до проблем розслідування корисливих насильницьких злочинів. О. М. Литвак у монографії «Держава і злочинність» обґрунтовуючи науковий обіг терміну «корисливе насильство», наполягає на тому, що насильницькі корисливі злочини поєднують корисливі спонукання з агресивними, а точніше насильницькими засобами їх досягнення [196, с. 48–50].

Аналізуючи історико-кримінологічне дослідження корисливої насильницької злочинності від радянської доби до часів незалежності, Б. М. Головкін зазначає, що корисливе насильство було найприбутковішим видом злочинної практики в епоху суспільно-економічних трансформацій, злочинсько-грабіжницької моделі поведінки владних структур, яка формувала корисливу насильницьку психологію народних мас і не могла ефективно протидіяти кримінальній активності злочинної спільноти [89, с. 150–151].

В УРСР було підготовлено низку монографій, в яких піддаються

науковому аналізу окремі види корисливих насильницьких злочинів, а також розглядаються деякі аспекти їх попередження, розкриття та розслідування, включаючи ті, що вчиняються неповнолітніми. Зокрема, дослідженню питань розкриття корисливих насильницьких злочинів присвячено окремі наукові доробки у галузі оперативно-розшукової діяльності. Так, у праці В.А. Пашковського «Проблемы борьбы с кражами, грабежами и разбоями» (1980 р.) розкриваються кримінально-правова і кримінологічна характеристики цих злочинів, способи їх учинення, розглядаються тактичні прийоми вжиття оперативно-розшукових заходів, а також особливості взаємодії й ефективного використання різноманітних сил, засобів і методів у попередженні й розкритті злочинів такої категорії [236].

У навчальному посібнику «Раскрытие уличных разбоев и грабежей» (1982 р.) Л. М. Калинин зазначає, що вивчення особливостей вчинення розбоїв і грабежів, а також досвіду і практики їх розкриття дозволяє розробити раціональну методику практичних дій із встановлення обставин злочинів і викриття злочинців, тобто методику розкриття цих злочинів [131].

Б. П. Смагоринський у навчальному посібнику «Оперативно-розыскная тактика и организация раскрытия краж, грабежей, разбойных нападений и мошенничеств» (1986 р.) дослідив правову регламентацію діяльності ОВС, заходи організаційного забезпечення та особливості тактики розкриття крадіжок, грабежів, розбійних нападів і шахрайства [286].

Навчальний посібник Є. Д. Лук'янчикова «Особенности расследования преступлений несовершеннолетних» (1990 р.) присвячений розгляду особливостей провадження у справах про суспільно небезпечні діяння неповнолітніх, у ньому показується їх обумовленість обставинами психофізіологічного характеру підлітків (підвищеною емоційністю і нестійкістю поведінки, незрілістю мислення як результатом недостатнього досвіду та знань, схильністю до наслідування і фантазії, самонавіюванням) [206].

Питання виявлення та розслідування корисливих насильницьких

злочинів, у тому числі вчинених неповнолітніми, також перебували в полі зору радянських і російських науковців: С. Овчинського, Д. Московського, І. Кожина («Предупреждение, пресечение и раскрытие грабежей и разбоев», 1963) [221], Л. Д. Гаухмана («Расследование грабежей и разбойных нападений», 1971) [80], В. К. Комарова («Психологические и тактические особенности расследования преступлений несовершеннолетних», 1972) [154], В. А. Лукашова, М. М. Спірова, В. І. Тихоненко («Предотвращение и раскрытие разбоев и грабежей», 1975) [205], В. А. Пашковського («Проблемы борьбы с кражами, грабежами и разбоями», 1980) [236], Л. Н. Калінковича («Раскрытие уличных разбоев и грабежей», 1982) [131], Л. Л. Каневського («Расследование и профилактика преступлений несовершеннолетних», 1982) [134], В. І. Куклина («Начальный этап расследования грабежей и разбойных нападений», 1986) [183], Б. П. Смагоринського («Оперативно-розыскная тактика и организация раскрытия краж, грабежей, разбойных нападений и мошенничеств», 1986) [286], М. А. Шматова («Расследование насильственных завладений государственными и общественными денежными средствами, совершенных организованной группой лиц», 1987) [344], В. С. Чевгуза («Особенности расследования преступлений несовершеннолетних с аномалиями психики», 1988) [323], П. М. Кубрака («Криминалистическая характеристика нападений организованными группами на жилища граждан с целью завладения личным имуществом и значение ее в расследовании этой разновидности разбоя», 1993) [175], А. А. Літвінчука («Методика расследования краж, грабежей и разбойных нападений, совершаемых организованными группами преступников-гастролеров», 1994) [198], В. Я. Рибальської («Проблемы борьбы с преступностью несовершеннолетних», 1994) [273], В. В. Радаєва («Расследование групповых преступлений несовершеннолетних», 1998) [269], В. А. Жердева («Криминалистическая характеристика краж, грабежей и разбойных нападений», 2001) [114], Г. Ю. Прилуцького («Взаимодействие органов предварительного следствия и дознания в борьбе с корыстно-насильственными преступлениями (правовые,

организационные и тактико-методические аспекты)», 2001) [251], В. Д. Рожкова («Криминалистическая характеристика серийных грабежей и разбоев и организационно-тактические особенности их расследования», 2003) [270], А. Я. Ерекаева («Криминалистическое обеспечение раскрытия и расследования вооруженных разбоев», 2003) [351], С. А. Вещько («Первоначальный этап расследования грабежей и разбоев, совершаемых группами несовершеннолетних», 2006) [52], О. С. Кайгородова («Расследование грабежей и разбоев, совершенных несовершеннолетними (по материалам Уральского и Сибирского регионов)», 2006) [130], Н. А. Подольного («Теоретические и практические основы раскрытия и расследования преступлений, совершенных молодежными организованными группировками», 2007) [240], О. В. Маслова («Расследование в условиях противодействия разбоев, совершенных группой лиц», 2010) [211], О. А. Чуприни («Методика расследования корыстных преступлений, совершенных несовершеннолетними», 2011) [330], О. О. Макарова («Методика расследования преступлений, совершённых несовершеннолетними в состоянии алкогольного и (или) наркотического опьянения», 2012) [208], Ю. В. Сокола («Организационно-тактические особенности расследования вовлечения несовершеннолетнего в совершение антиобщественных действий», 2012) [288].

Очевидно, що дослідження переважної більшості вказаних науковців проводилося за радянським та російським законодавством і прямо не стосувалися аналогічних положень діючого кримінального процесуального законодавства України.

Що стосується України, то комплексний підхід до вивчення досліджуваного виду злочинів в науках криміналістики та кримінального процесу, не отримав настільки різнопланового наукового дослідження. Розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми, як об'єкт дослідження обмежується окремими науковими розробками процесуального, організаційного та тактичного характеру на рівні видання навчальних

посібників, окремих глав у підручниках. У той же час більшість робіт присвячено, насамперед, загальним особливостям розслідування злочинів неповнолітніх. Зокрема, тим чи іншим проблемам злочинності неповнолітніх присвятили свої праці такі науковці, як: О. О. Леведаренко («Особливості процесу доказування у справах про злочини неповнолітніх», 2003) [188], М. О. Карпенко («Особливості провадження в справах про злочини неповнолітніх», 2004) [136], А. Є. Голубов («Процесуальне становище в кримінальному судочинстві України неповнолітнього, який скоїв злочин або суспільно небезпечне діяння», 2005) [90], О. Ю. Хахуцяк («Захист прав неповнолітніх обвинувачених у кримінальному процесі України», 2006) [312], Р. С. Холод («Правовий статус неповнолітнього обвинуваченого на досудовому розслідуванні», 2007) [315], О. О. Андрєєв («Розслідування вбивств, вчинених неповнолітніми», 2007) [11], Є. М. Гідулянова («Кримінальне провадження у справах малолітніх», 2008) [86], М. І. Копетюк («Особливості прокурорського нагляду при розслідуванні кримінальних справ про злочини неповнолітніх», 2009) [161], О. В. Сіренко («Криміналістична характеристика крадіжок, грабежів та розбійних нападів, вчинених неповнолітніми», 2012) [283], Н. В. Павлюк («Процес формування показань неповнолітніх (інтерпретація та використання під час допиту», 2013) [230], Д. А. Патрелюк («Розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами, що вчиняються неповнолітніми», 2014) [235], М. С. Остапчук («Методика розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми», 2015) [269], Б. Ю. Бистрицький («Розслідування грабежів, учинених неповнолітніми», 2016) [34], С. В. Харченко («Тактика проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх підозрюваних», 2016) [311], К. В. Бахчев («Розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми», 2017) [25], Л. В. Дмитрієва («Методика розслідування зґвалтувань, вчинених неповнолітніми», 2017) [106], Ю. В. Рудницька («Розслідування крадіжок, вчинених неповнолітніми», 2017) [272], І. В. Сорока («Розслідування крадіжок майна громадян, вчинених

неповнолітніми», 2017) [289], О. М. Процюк («Кримінальна процесуальна регламентація й тактика допиту неповнолітнього підозрюваного», 2017) [264]. При цьому більшість зазначених дослідників розглядали окремі особливості розслідування кримінальних проваджень за участю неповнолітніх, насамперед у контексті кримінальних процесуальних правовідносин.

Проблеми боротьби зі злочинами корисливо-насильницького спрямування, в різних аспектах розглядалися багатьма українськими вченими-криміналістами, зокрема, такими як: Г. О. Чорний («Методика розслідування розбоїв з проникненням у житло», 1998) [328], В. В. Тищенко («Корисно-насильницькі злочини: криміналістичний аналіз», 2002) [301], В. М. Варцаба («Розслідування злочинів організованих злочинних груп (тактико-психологічні основи)», 2003) [42], Р. М. Шехавцов («Форми та способи протидії розслідуванню злочинів і засоби їх подолання (за матеріалами кримінальних справ про вимагання, вчинені організованими групами, злочинними організаціями)», 2003) [341], К. О. Чаплинський («Організація і тактика слідчих дій при розслідуванні злочинів, учинених організованими злочинними угрупованнями», 2004) [321], Б. В. Щур («Тактика усунення протидії розслідуванню злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами», 2004) [349], О. В. Яцюк («Провадження у справах про злочини, що вчинені організованими групами, на досудових стадіях кримінального процесу», 2005) [364], М. В. Проценко («Особливості розслідування злочинів, вчинених організованими групами, у криміналістичній методиці», 2008) [263], Г. В. Щербакова («Початковий етап розслідування розбоїв, вчинених з метою заволодіння приватним майном громадян», 2006) [347], А. В. Хірсін («Криміналістичне забезпечення розслідування корисливо-насильницької організованої злочинної діяльності», 2006) [313], П. О. Кудлай («Криміналістична характеристика та особливості розслідування крадіжок вантажів, вчинених неповнолітніми з рухомого складу залізничного транспорту», 2010) [176], В. І. Оперук («Методика розслідування розбійних нападів на банківські установи», 2010) [223], Л. В. Дергач («Розслідування

вимагань, вчинених організованими групами, у сучасних умовах», 2011) [102], О. М. Дужа («Протидія грабежам оперативними підрозділами МВС України», 2011) [105], О. Д. Терещук («Розслідування розбійних нападів, вчинених на водіїв автотранспортних засобів», 2011) [296], С. М. Круль («Інформаційно-довідкове забезпечення розслідування розбоїв», 2013) [173], О. М. Завадський («Методика розслідування розбійного нападу, вчиненого організованою групою», 2014) [119].

Однією з перших захищених в Україні докторських дисертацій з аналізованої проблематики стала робота В. В. Тищенка «Концептуальні основи розслідування корисно-насильницьких злочинів» (2003 р.). Автор з позицій системно-діяльнісного підходу та у відповідності до завдань криміналістики дослідив корисливо-насильницькі злочини, а також криміналістичні методи і засоби їх розслідування. У роботі обґрунтовано ряд концептуальних положень і висновків, що відносяться до загальної теорії криміналістики та до методологічних основ криміналістичного дослідження діяльності з вчинення злочинів і діяльності з її розслідування [300].

Г. О. Чорним у кандидатській дисертації «Методика розслідування розбоїв з проникненням у житло» (1998 р.) розроблена криміналістична характеристика розбоїв з проникненням у житло і визначені її елементи; визначені підготовчі дії злочинців, що направлені на вчинення означеного виду злочину, систематизовані засоби вчинення злочину, розглянуті їх ознаки; уявлена систематизація засобів приховування розбоїв з проникненням у житло; встановлена обстановка вчинення злочину, місця і часу; вивчена особистість потерпілого і особистість злочинця; з метою ефективного проведення слідчих дій при розслідуванні розбоїв з проникненням у житло розроблена по кожному з них система тактичних прийомів; виділені слідчі ситуації, що виникають при розслідуванні злочинів і на їх основі розроблені рекомендації з висування слідчих версій і комплексу тактичних операцій, що проведені; розроблені рекомендації з планування і організації розслідування розбоїв з проникненням у житло; розроблена система профілактичних заходів,

спрямованих на відвертання розбоїв з проникненням у житло [328].

У дисертації «Початковий етап розслідування розбоїв, вчинених з метою заволодіння приватним майном громадян» (2006 р.) Г. В. Щербакова розробила авторську класифікацію типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування розбійних нападів, вчинених з метою заволодіння приватним майном громадян, та надала рекомендації щодо проведення окремих слідчих дій для їх вирішення; сформулювала пропозиції і методичні рекомендації, спрямовані на підвищення ефективності розкриття і розслідування розбоїв, вчинених з метою заволодіння приватним майном громадян [347].

Кандидатська дисертація П. О. Кудлая «Криміналістична характеристика та особливості розслідування крадіжок вантажів, вчинених неповнолітніми з рухомого складу залізничного транспорту» (2010 р.) присвячена розробці теоретичних засад та методичних рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності розслідування та попередження крадіжок вантажів з рухомого складу залізничного транспорту, вчинених неповнолітніми. Автором розроблені основи криміналістичної характеристики злочинів, учинених неповнолітніми з рухомого складу залізничного транспорту; виділені типові слідчі ситуації, що складаються на початковому етапі розслідування, окреслені типові слідчі версії та основні напрямки розслідування крадіжок вантажів; розглянуті основні положення організації та тактики проведення окремих слідчих дій при розслідуванні даної категорії злочинів; встановлені причини та умови, що сприяють скоєнню даного виду злочинів, та визначені ефективні засоби з їх запобігання [176].

В. І. Оперук у дослідженні «Методика розслідування розбійних нападів на банківські установи» (2010 р.) спираючись на положення загальної теорії криміналістики, методики розслідування окремих видів злочинів, на основі узагальнення судово-слідчої практики провів ґрунтовне дослідження механізму вчинення розбійних нападів на банківські установи та сформував основи методики розслідування цих злочинів [223].

У дисертаційному дослідженні О. Д. Терещука «Розслідування розбійних нападів, вчинених на водіїв автотранспортних засобів» (2011 р.) охарактеризовано проблеми формування криміналістичної характеристики таких злочинів; визначено способи їх вчинення; запропоновано напрями організації та планування розслідування; визначено тактику проведення окремих слідчих дій та оперативно-розшукових заходів; розкрито питання взаємодії слідчого з іншими суб'єктами [296].

Робота О. В. Сіренко «Криміналістична характеристика крадіжок, грабежів та розбійних нападів, вчинених неповнолітніми» (2012 р.), присвячена загальній методиці розслідування корисливих злочинів, учинених неповнолітніми. Зокрема, досліджено способи та обстановку вчинення крадіжок, грабежів та розбійних нападів неповнолітніми, здійснено класифікацію зазначених злочинів за способом їх учинення; розкрито ознаки особи неповнолітнього злочинця та особливості потерпілих; висвітлено основні положення криміналістичної профілактики злочинів даної категорії [283].

У своєму дисертаційному дослідженні «Інформаційно-довідкове забезпечення розслідування розбоїв» (2013 р.) С. М. Круль зауважив, що проблема розслідування розбійних нападів залишається актуальною, потребує удосконалення законодавства і практики правоохоронних органів з їх розкриття, розслідування й профілактики з метою забезпечення прав і законних інтересів громадян, у першу чергу, тих, які постраждали від цього злочину. В зв'язку з цим, вагомого значення набуває підвищення ефективності використання інформаційно-довідкового забезпечення розслідування розбоїв, у тому числі й використання нових електронних баз даних, таких як Єдиний реєстр досудових розслідувань тощо [173].

Робота О. М. Завадського «Методика розслідування розбійного нападу, вчиненого організованою групою» (2014 р.) присвячена дослідженню основних елементів злочинів зазначеної категорії та взаємообумовлені зв'язки між ними. Автором проаналізовано слідчі ситуації початкового етапу

розслідування розбійного нападу, вчиненого організованою групою, та дії слідчого щодо їх вирішення; висвітлено правила побудови та перевірки версій, а також особливості планування розслідування вказаних злочинів; з'ясовано тактику окремих слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових заходів і тактичних операцій [119].

У монографії М. С. Остапчук «Методика розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми», (2015 р.) на основі аналізу наукових розробок запропоновано визначення криміналістичної характеристики злочинів досліджуваної категорії та визначено її складові; запропоновано типові слідчі ситуації початкового та подальшого етапів досудового розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми, на підставі чого розроблено програму розслідування. Крім того, розкрито систему криміналістичного забезпечення розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми, через виклад тактичних операцій та методичних рекомендацій щодо підготовки й проведення слідчих (розшукових) дій та використання спеціальних знань [225]. Ознайомлення зі змістом даної роботи дозволило зробити висновок, що емпіричну базу дослідження становлять матеріали слідчої практики за КПК України 1960 року, що не в повній мірі відповідає вимогам сьогодення.

У дисертаційному дослідженні Б. Ю. Бистрицького «Розслідування грабежів, учинених неповнолітніми» (2016 р.) розкрито зміст елементів криміналістичної характеристики вказаних злочинів; виділено типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування та визначено основні напрями розслідування; виокремлено типові слідчі версії та особливості взаємодії слідчого з оперативними підрозділами під час досудового розслідування; систематизовано організаційні й тактичні особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій та використання спеціальних знань під час розслідування розглядуваних злочинів [34].

Ю. В. Рудницькою у дисертації «Розслідування крадіжок, учинених неповнолітніми» (2017 р.) розкрито поняття криміналістичної характеристики крадіжок, учинених неповнолітніми, та її елементи; проаналізовано

початковий етап їх досудового розслідування; наведено класифікацію типових слідчих ситуацій, які виникають на початковому етапі розслідування даної категорії злочинів та версії в межах кожної з них; досліджено особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій, а саме: огляду місця події, допиту, обшуку, слідчого експерименту, призначення та проведення експертиз у кримінальних провадженнях про крадіжки, вчинені неповнолітніми [272].

За кордоном проблематикою злочинності неповнолітніх у XX столітті досить активно займалися Е. Барджес, Р. Мертон, К. Опп, Р. Парк, С. Шоу, Х. Маккей, С. Сміт [366; 374; 375; 376; 379; 381] та інші. Серед зарубіжних досліджень початку XXI століття можна виділити роботи таких науковців, як Дж. Аллен, М.Р. Портер, М. Кортні, А. Скайлс, А. Форд, А. Хюбнер, М. Джонсон-Рід, Дж. Макміллен, Дж. Райан, Р. Сампсон, Т. Торнбері, М. Скоріч, Т. Ванг, Д. Маккензі та ін. [365; 367–373; 377; 378; 380; 383; 384]. Загалом указані дослідження в основному присвячені кримінологічному аналізу злочинності неповнолітніх, використанню новітніх технологій під час розслідування кримінальних правопорушень.

Огляд здійснених науковцями досліджень дає змогу зробити висновок про те, що питання розслідування розбоїв висвітлювались переважно разом з іншими корисливими чи корисливими насильницькими злочинами та на час дії Кримінально-процесуального кодексу України 1960 року, або безвідносно до такої категорії злочинців, як неповнолітні. Питання методики розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми, в сучасних умовах на монографічному рівні практично не розглядались і не були предметом самостійного дослідження, тому на них, вважаємо, і варто звернути увагу наукової спільноти. Крім того, на необхідності розробки спеціальної методики для використання під час розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми, висловились 91,5 % опитаних слідчих Національної поліції України (Додаток А).

1.2. Спосіб учинення, місце, час та слідова картина злочину

Спосіб учинення злочину. Одним із перших дослідників способу вчинення злочину є австрійський вчений-криміналіст Г. Грос, який у своїй праці відмічав, що криміналістика за своєю природою починається там, де кримінальне право, по своїй природі, закінчує роботу... Але яким саме способом вчиняється злочин? Як досліджувати ці способи і розкривати їх, які були мотиви, цілі – про все це нам не говорять ні кримінальне право, ні процес. Це складає предмет криміналістики [307, с. 70].

Спосіб учинення злочину – один з центральних елементів криміналістичної характеристики злочинів, який містить найбільший обсяг криміналістичної інформації, що дозволяє зорієнтуватись слідчому в події злочину, та визначити оптимальні методи та напрямки розслідування. Адже, насамперед, через спосіб відображаються дії злочинця відносно навколишнього середовища. До того ж, спосіб учинення злочину породжує тільки йому подібні зміни в навколишній обстановці [85, с. 23].

На наше переконання, виявлення найбільш поширених способів учинення розбоїв неповнолітніми, їх дослідження і класифікація дозволять з'ясувати властиві їм інформативні взаємозв'язки і властивості, що проявилися в навколишньому середовищі у вигляді типових ознак того чи іншого способу посягання [356, с. 81].

На думку опитаних слідчих НП України, способи вчинення неповнолітніми розбоїв та інформація про них виступають основою для: розробки криміналістичної характеристики (30,5 %); побудови і висунення версій (23,0 %); розробки особливостей тактики проведення слідчих (розшукових) дій (17,5 %); планування розслідування (14,0 %); виявлення взаємозв'язку між структурними елементами характеристики (7,0 %); розробки криміналістичної профілактики злочинів (5,0 %) (Додаток А).

Спосіб учинення злочину в різний час досліджувався у наукових працях вітчизняних та зарубіжних учених-криміналістів, зокрема В. П. Бахіна [238],

С. М. Зав'ялова [118], О. Н. Колесніченка [150], В. І. Кукліна [183], В. К. Лисиченка [192], В. В. Тіщенко [302], А. В. Хірсіна [313].

Розглядаючи спосіб учинення злочину як частину предмета доказування, В. О. Попелюшко зазначає, спосіб учинення злочину - це певний порядок, метод, послідовність рухів і прийомів, що застосовуються особою для вчинення злочину, форма реалізації дії чи бездіяльності [244, с. 123].

На переконання С. М. Зав'ялова, спосіб учинення злочину – не просто сума або якийсь комплекс поведінкових актів, а цілісна структура поведінки, що є певною системою [118, с. 7]. В. К. Гавло визначає спосіб учинення злочину, як систему дій (бездіяльності) з підготовки, вчинення і приховування злочину з притаманними їй слідами – наслідками вчиненого, яка обирається суб'єктом злочину для досягнення злочинного результату відповідно до його особистих якостей і обстановки кримінального правопорушення [72, с. 176]. На думку А. В. Хірсіна, спосіб злочину – це дії злочинця, що закономірно проходять чотири фази розвитку: інформаційно-пошукову (розвідувальну), підготовчо-організаційну, діяльнісно-операційну та забезпечення приховування слідів злочину [313, с. 8].

Особливу цінність для науковців та практиків представляє така об'єктивна обов'язкова ознака способу вчинення будь-якого злочину, як його повторюваність. Дана властивість дозволяє розробляти практичні рекомендації щодо встановлення механізму виникнення слідів злочину, їх використання під час встановлення осіб, які його вчинили [356, с. 80].

Основною рисою повторюваності є те, що вона властива способам дій під час учинення однорідних злочинів (у нашому випадку – розбоїв), або злочинів одними і тими ж особами. Ці чинники повторюваності способів учинення злочинів мають важливе значення з точки зору реалізації завдань з їх розслідування. Практична значимість повторюваності полягає в тому, що знання слідчим способів учинення неповнолітніми розбоїв, дозволяє оптимізувати пошукову роботу з виявлення слідів, викраденого майна та висувати версії про вікові та кількісні характеристики осіб, які причетні до

нього.

Повторюваність учинення розбоїв неповнолітніми, на наш погляд, полягає в стійкій спрямованості використання злочинцями однорідних, властивих розбою, прийомів, засобів і методів його вчинення. Як справедливо зауважив Г. Г. Зуйков, емпірична повторюваність способів учинення злочинів здавна використовувалася при розробці криміналістичних рекомендацій з методики розслідування окремих видів злочинів, засобів криміналістичної техніки і тактичних прийомів розслідування. Використання даних про способи вчинення злочинів для розшуку злочинців в повній мірі ґрунтується на повторюваності способів [123, с. 59].

Водночас необхідно враховувати, що повторюваність, стійкість способу вчинення злочину не може бути абсолютною. Вона відносна, оскільки не може бути двох абсолютно однакових за способом учинення розбійних нападів. Кожен із них учиняється в іншій обстановці, відмінності мають предмети посягання, по-різному ведуть себе потерпілі, очевидці, а відповідно, і злочинець (злочинці).

На необхідність детального дослідження способів учинення будь-якого кримінального правопорушення прямо вказано в ст. 91 КПК України, як на один з елементів події злочину, що, у свою чергу, входить до предмету доказування, в тому числі і під час розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми.

Криміналістичний аналіз способів учинення неповнолітніми розбоїв, дозволяє виділити такі його структурні елементи: а) підготовка до вчинення розбою; б) вчинення самого злочину; в) приховування вчиненого злочину. Хоча в КПК України не йдеться про необхідність доказування підготовки та приховування злочину, однак щодо аналізованої нами категорії кримінальних проваджень, вважаємо, що їх доказування носить обов'язковий характер, оскільки визначає ступінь суспільної небезпеки неповнолітніх злочинців [356, с. 80].

Науковцями встановлено, що порівняно із дорослими (особливо –

рецидивістами) неповнолітні вдвічі рідше здійснюють підготовку злочинної діяльності. Проводять розвідувально-пошукову діяльність, використовують транспортні засоби і засоби маскування лише дорослі злочинці. Під час застосування фізичного насильства дорослі частіше наносять удари різними предметами, а неповнолітні – руками та ногами. Заходи щодо приховання злочину вживають 49,3 % дорослих і лише 17,2 % неповнолітніх [71, с. 522].

За результатами наших досліджень, для неповнолітніх попередня підготовка до вчинення розбою зустрічається лише у кожному третьому посяганні. У 62,5 % вивчених кримінальних проваджень неповнолітні вчиняли злочини без спеціальної попередньої підготовки, порівняно примітивно, за допомогою випадкових предметів, використовуючи свою кількісну перевагу, або фактор несподіванки (Додаток Б). У таких ситуаціях розбійні напади вчинялись ситуативно, а іноді й спонтанно.

Непідготовленість і відсутність чітко продуманого способу вчинення злочину дозволяє виявляти на місці його вчинення досить велику кількість різних слідів, специфічних саме для неповнолітніх (за розміром, характером, відстанню, напрямом руху тощо) [356, с. 81].

Проте, і у неповнолітніх не завжди умисел на вчинення злочину виникає спонтанно. З цією метою обирається майбутня жертва, предмет злочинного посягання, підшуковуються знаряддя вчинення злочину. Так, в м. Суми, гр-н В. за попередньою змовою з метою заволодіння чужим майном з неповнолітнім М., скориставшись відсутністю сторонніх осіб та перевагою у віці, реалізуючи свій злочинний умисел, підійшли до неповнолітнього Н. та неповнолітнього Р., після чого В. з метою привернення уваги, з боку потерпілих почав розмову з неповнолітнім Н., висловивши до останнього вимогу негайної передачі йому мобільного телефону, а в цей час неповнолітній М., виконуючи свою роль, відвів в сторону неповнолітнього Р. і нічого не кажучи вдарив його декілька разів кулаком в обличчя, від чого потерпілий впав спиною на асфальт. Погрожуючи потерпілим ножом, В. і М. заволоділи майном неповнолітніх потерпілих і зникли з місця злочину [55].

Попередня підготовка до вчинення розбою неповнолітніми може включати в себе різні дії, характер яких залежить від цілей, поставлених злочинцями, від передбачуваного способу нападу на потерпілого, його особи та ін. Зокрема, підготовка до розбою може виражатися в пошуку можливих потерпілих, з'ясуванні їх поведінки та вчинків, джерел доходів, місця проживання, навчання і роботи, звичного маршруту руху, розпорядку дня, підготовці знарядь і засобів злочину; обговоренні з виконавцями плану злочинних дій, розподілі ролей виконавців і організаторів [356, с. 81].

Результати наших досліджень дозволили класифікувати розбої, що вчиняються неповнолітніми, за ознакою «підготовки» (37,5 % від усіх кримінальних проваджень) на наступні види: а) що вчиняються за планом дій, який визначається безпосередньо перед учиненням злочину, іноді на місці його вчинення, з урахуванням конкретних обставин (31,0 %); б) що вчиняються за планом, окресленим в загальних рисах, незадовго до вчинення злочину (40,5 %); в) що вчиняються за попередньо і детально розробленим планом, який включає вчинення підготовчих дій, моделювання майбутніх дій на місці вчинення злочину, а також обдумування дій з приховування обставин запланованого злочину (28,5 %) (Додаток Б).

Дії з учинення неповнолітніми розбоїв носять різноманітний характер, але доцільно виділити три основні ознаки, за якими вони можуть бути класифіковані: 1) спосіб проникнення на місце вчинення злочину; 2) очевидність для потерпілих дій злочинців під час учинення злочину; 3) характер насильницького впливу на потерпілого [356, с. 81].

За способом проникнення на місце вчинення злочину можливо виділити розбої, вчинені неповнолітніми: а) які не потребують спеціальних прийомів для того, щоб опинитися з потерпілим у відповідному місці, що є характерним для розбоїв, що учиняються на відкритій місцевості (на вулиці, у парках тощо) (55,0 % вивчених кримінальних проваджень) або у приміщеннях з вільним доступом (10,0 %); б) проникнення до приміщення шляхом обману або використовуючи довіру потерпілого (родичі, знайомі, колеги та ін.); за

допомогою злому дверей, вікон, відкривання замків; шляхом застосування насильства щодо потерпілого (охоронця) (35,0 %) (Додаток Б).

За ознакою очевидності для потерпілих дій неповнолітніх злочинців під час учинення злочину, способи розбійних нападів поділяються на відкриті (у 78,0 % досліджених кримінальних проваджень) та приховані (коли злочинець нападає на потерпілого ззаду або з укриття) (22,0 %). У свою чергу, відкритий спосіб учинення розбою, за ознакою наявності чи відсутності вербального зв'язку злочинця з потерпілим, може бути контактним (33,5 %) (наприклад, у вигляді звернення із проханням підказати дорогу тощо) і безконтактним (66,5 %) (Додаток Б).

Як свідчать результати опитування слідчих НП України, найбільш розповсюдженим способом подолання опору потерпілих під час учинення кримінальних правопорушень досліджуваної категорії є застосування фізичного впливу (76,0 %) (Додаток А). Ці дані підтверджуються результатами вивчення матеріалів кримінальних проваджень про розбої, учинені неповнолітніми або за їх участю, відповідно до яких у 22,5 % випадків, під час учинення розбійних нападів неповнолітні застосовували до потерпілих лише психологічний вплив (погрози, залякування тощо); у 14,0 % випадків – лише фізичний вплив. Поєднання фізичного та психічного впливу на потерпілого виявлено у 63,5 % досліджених кримінальних проваджень. При цьому, у 39,0 % випадків встановлено застосування зброї (вогнепальної, газової, пневматичної, холодної) та спецзасобів (наручників, гумових кийків тощо), а у 31,0 % - застосування підручних знарядь і засобів (Додаток Б).

Наслідки застосування фізичного насильства до потерпілих найчастіше полягали у наступному: садна, гематоми, крововиливи (18,0 % випадків); колото-різані рани (13,5 %); черепно-мозкові травми (12,5 %); вогнепальні поранення (12,0 %); відкриті і закриті переломи кісток (10,5 %); забій головного мозку (10,0 %) (Додаток Б). Часто вказані наслідки траплялись у комплексі. Так, 24.02.2013 р. близько 22.00 год. поблизу будинку №26 по вул. Сокальська в м. Червоноград Львівської області неповнолітній ОСОБА_5

штовхнув потерпілу ОСОБА_9, внаслідок чого вона впала на землю та отримала легкі тілесні ушкодження з короткочасним розладом здоров'я у вигляді закритої черепно-мозкової травми, крововиливу на лівому стегні, після чого вирвав з її рук жіночу сумочку, в якій знаходилися інші матеріальні цінності, та втік з місця події [66].

Під час учинення розбоїв на вибір неповнолітніми способів впливу на потерпілих впливає місце вчинення посягань. У багатолюдних, громадських місцях неповнолітні порівняно рідко вдаються до серйозного фізичного насильства щодо потерпілого, найчастіше способом впливу є погрози розправою. У приміщеннях і безлюдних місцях, навпаки, підлітки частіше вдаються до застосування фізичного впливу.

На спосіб учинення розбоїв неповнолітніми також впливають наявність співучасників та їх кількість. Якщо неповнолітній злочинець один, для примусу потерпілого до передачі матеріальних цінностей потрібна фізична перевага і агресивність, то для групи неповнолітніх іноді буває достатньою проста чисельна перевага [356, с. 81].

Крім перерахованих об'єктивних факторів на вибір способів та засобів учинення неповнолітніми розбоїв суттєво впливають й суб'єктивні чинники. Серед них можливо виділити:

1) наявність і характер інформації у неповнолітніх злочинців щодо об'єкта посягання. Найбільш важливими з них є відомості про місце роботи потерпілих (або їх батьків), місце проживання, рід занять і т. ін.;

2) психофізіологічні особливості злочинця, його професійні навички, кримінальний досвід. Для неповнолітніх злочинців характерне повторення найбільш вдалого способу вчинення кримінального правопорушення, а також наслідування дій дорослих злочинців, героїв різних відеофільмів та ін.;

3) соціально-моральна характеристика неповнолітніх злочинців. Підліток, що вживає спиртні напої або наркотичні речовини, в суспільстві зазвичай, не проявляє особливої турботи щодо підготовки і приховання злочину. Неповнолітній, який раніше був засуджений за аналогічне

кримінальне правопорушення, ретельно обмірковує і готує свої дії;

4) вік злочинця. Для підлітків вчинення розбоїв іноді пов'язане з пустощами, з бажанням показати свою перевагу над однолітками. Їх дії відрізняються наївністю або, навпаки, безглуздими погрозами, що містять вимоги передачі майна і т. ін. [356, с. 81].

Результати вивчення кримінальних проваджень про розбої, вчинені неповнолітніми або за їх участю свідчать, що дії, спрямовані на приховування вчиненого злочину або його слідів, вживалися в 20,0 % випадків (Додаток Б).

Приховування злочину можна визначити як дії, спрямовані на перешкоджання отриманню інформації про кримінальне правопорушення та особу, що її вчинила, з метою ухилення від кримінальної відповідальності.

Специфіка приховування неповнолітніми злочину, обумовлена тим, що вони менш ніж дорослі вільні в реалізації і зберіганні викраденого майна. Для даної категорії суб'єктів розбоїв характерне створення сховищ викраденого за місцем проживання або в навколишніх від місця проживання місцях: сараях, гаражах, горищах, підвалах та ін., а також навмисне вихваляння викраденим перед однолітками.

Заходи, що вживаються неповнолітніми злочинцями з метою приховування злочину, зазвичай, полягають у: а) прихованні або знищенні слідів злочинців на місці вчинення кримінального правопорушення (застосування засобів і прийомів, що ускладнюють або унеможливають виявлення слідів, зокрема, застосування засобів маскуванню зовнішності, рукавичок тощо); б) прихованні факту вчинення злочину (залякування потерпілих з метою недопущення повідомлення ними про вчинений злочин до правоохоронних органів); в) приховуванні або збуті викраденого майна; г) інсценуванні іншої події (створення враження про добровільний характер передачі майна, повернення боргу, позика та ін.).

Узагальнивши наявні в криміналістичній літературі точки зору, а також особливості суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 187 КК України, пропонуємо під способом учинення розбоїв

неповнолітніми розуміти систему взаємопов'язаних дій неповнолітніх злочинців, які вчиняються ними з підготовки, вчинення та приховування даних кримінальних правопорушень, орієнтованих на досягнення корисливих інтересів, в якій закономірно відбиваються особистісні якості і властивості співучасників, умови обстановки, особливості особи потерпілого [356, с. 81].

Місце злочину завжди має певне відношення до злочинця. Поняття «місце злочину» традиційно використовується у науковій літературі в значенні місця події, під яким розуміють ділянку місцевості (територію, акваторію), приміщення, будівлю в межах яких було вчинено злочин чи виявлено його матеріальні наслідки [83, с. 4–6].

Місце розбійного нападу відіграє важливу роль під час збирання інформації про злочин, адже безпосередньо на місці його вчинення залишається більша частина матеріальних та ідеальних слідів (потерпілі, очевидці події), які слідчий, зібравши, використовує як доказову базу в кримінальному провадженні. Проаналізувавши місце нападу можна судити про можливості осіб, які вчинили цей злочин, їх фізичні та професійні навички, психологічний стан [222, с. 124]. Місця вчинення окремих видів злочинів є типовими. Отримана у встановленому законом порядку інформація з місця вчинення злочину, як правило, розглядається як прямі докази [110, с. 156].

Вчинення неповнолітніми злочинцями розбоїв зазвичай відбувається в місцях де вони найчастіше проводять своє дозвілля або неподалік від них. Серед чинників, що обумовлюють вибір ними місць учинення розбоїв, можна назвати: зручність для підготовки, реалізації та приховування конкретного способу нападу; можливість викрадення того чи іншого майна (грошових коштів, транспорту тощо); відносну малолюдність (у співвідношенні із часом нападу), що полегшує реалізацію злочинного задуму, ускладнює сприйняття факту нападу з боку третіх осіб, скорочує ймовірність появи небажаних свідків та ін.; зручність залишення місця події [357, с. 260].

При виборі місця вчинення нападу неповнолітні злочинці віддають

перевагу об'єктам, розташованим на окраїнах населених пунктів, без охорони чи необладнаних сигналізацією, неосвітленим і безлюдним місцям, знайомій місцевості. За результатами вивчення кримінальних проваджень про розбої, вчинені неповнолітніми або за їх участю, досліджувані злочини найчастіше вчинялись на вулицях (27,5% випадків), в помешканнях громадян (будинках, квартирах) (17,0 %), у внутрішніх дворах багатоквартирних будинків, провулках, тупиках, біля під'їздів (14,0%), поблизу нічних клубів, крамниць, кіосків, торгових павільйонів (12,0%), у скверах, лісопаркових зонах відпочинку (10,5 %), під'їздах житлових будинків (6,5 %), на заміських автошляхах (5,0 %), автозаправних станціях, стоянках (4,0%), у крамницях, кафе (3,5 %); в тому числі на об'єктах, що не охоронялися, обладнані слабкими замикальними пристроями, не мали охоронної сигналізації (18,0 %) (Додаток Б).

За даними Г. А. Чорнія розбійні напади, вчинені на помешкання громадян, залежно від виду останніх, розподілялися наступним чином: приватні будинки – 22,5 %, квартири – 73,5 %, кімнати в готелях і гуртожитках – 2,0 %, дачні будинки – 2,0 % [328, с. 7].

Як бачимо, переважна кількість розбоїв вчиняється неповнолітніми у громадських місцях з низьким рівнем контрольованості, що можна пояснити ситуативністю вчинення цих злочинів та спонтанністю злочинної мотивації [357, с. 261]. Надання переваги внутрішнім дворам та під'їздам багатоквартирних будинків, провулкам, тупикам, пов'язано, з одного боку, із наявністю там місць, де неповнолітні зловмисники мають змогу непомітно підстерігати потенційних потерпілих і розраховувати на раптовість посягання, а з іншого боку, замкнутість простору зменшує ймовірність сприйняття оточуючими дій зловмисників та обмежує рух і маневри потерпілих, що підвищує вірогідність успішного досягнення злочинного результату і безперешкодного залишення місця події.

Переважна більшість розбоїв неповнолітніми було вчинено в містах – 73,5 %, у населених пунктах сільської місцевості – 16,0 % і поза населеними

пунктами – 10,5 % (Додаток Б). Такий розподіл місць нападів досить зрозумілий, оскільки в містах зосереджена значна частина заможних людей, громадських закладів, місць проведення дозвілля і відпочинку. Крім того, велика щільність населення в містах та їх інфраструктура створює найбільш сприятливі умови для приховування злочинів, насамперед, таких, як розбої. У сільській місцевості зосереджена менша кількість цінного майна, до того ж життєдіяльність мешканців сільських населених пунктів постійно перебуває на виду, тому ці обставини обумовлюють вчинення меншої кількості розбоїв.

З позиції географічного розподілу досліджуваний вид злочинних діянь не знає обмежень - він присутній у будь-якій області, населеному пункті України.

В ході проведеного нами дослідження було встановлено, що більшість неповнолітніх злочинців проявляють схожість у виборі місць для вчинення наступних розбійних нападів, що обумовлено, в більшості випадків, повторюваністю способів учинення цих злочинів неповнолітніми [357, с. 262].

Також слід відзначити, що місце вчинення розбою суттєво впливає на слідчу ситуацію початкового етапу розслідування цих злочинів. Зокрема, якщо місцем розбійного нападу є вулиці, двори, сквери, парки, то зазвичай складається слідча ситуація, що характеризується браком інформації про особу неповнолітнього злочинця. Про неповнолітніх злочинців, які вчинили посягання в помешканнях громадян, на території навчальних закладів тощо, потерпілі, зазвичай, можуть повідомити важливіші відомості, що дозволяють їх ідентифікувати в подальшому (місце навчання або роботи, проживання, ім'я, прізвище і т. ін.).

Час злочину. Роль часу має важливе доказове значення, оскільки з його допомогою встановлюється взаємозв'язок між різними подіями і фактами. Дані про час вчинення розбою дозволяють правильно оцінити обставини злочинної події, звужити коло підозрюваних, оцінити ступінь підготовленості злочину, виявити можливих очевидців тощо. Крім того, фактор часу впливає і на спосіб учинення розбійного нападу. Подекуди головну роль для вибору

часу вчинення нападу відіграє спосіб життя потерпілого.

Як слушно зазначає Г. В. Щербакова, інформація про час учинення розбійного нападу є одним з важливих елементів об'єктивної сторони даного злочину, який підлягає встановленню під час досудового розслідування. Його визначення дозволяє слідчому пов'язати разом усі факти, які є в наявності. Час учинення злочину входить до кола обставин, які, відповідно до діючого кримінального процесуального законодавства, обов'язково підлягають доказуванню в кримінальному провадженні [347, с. 11].

Час виражається в певних показниках (рік, місяць, день, година). Він характеризує початок, тривалість і закінчення злочину. В криміналістичній характеристиці злочину дані про час можуть відображати: типовий час учинення злочину; тривалість певних дій, вчинюваних для досягнення злочинного результату, приховування злочину у вигляді проміжку часу; час настання або можливого настання наслідків злочину; час, після завершення якого обов'язково повинні настати певні наслідки [285, с. 228].

За даними окремих досліджень, найчастіше неповнолітні вчиняють розбої у вільний від навчання час (з 15.00 до 24.00 години). «Пік» злочинних проявів припадає на період з 19 до 23 години. Основними причинами цього є низька трудова зайнятість неповнолітніх старшої вікової групи, недоступність для них різних форм молодіжного дозвілля у зв'язку з різким скороченням кількості клубів, спортивних секцій, кружків. До 7,0 % злочинів вчиняються у навчальний час, коли діти повинні бути на заняттях; до 10,0 % - у період виробничої практики тощо [103, с. 25].

Ці дані погоджуються з результатами наших досліджень, відповідно до яких основним часом учинення неповнолітніми розбоїв був вечірній час з 18 до 24 год. (71,0 % вивчених кримінальних проваджень), зокрема, з 18 до 20 год. – 21,5 %, з 20 до 22 год. – 26,0 %, з 22 до 24 год. – 23,5 %. Лише 8,0 % розбоїв було вчинено неповнолітніми вночі з 0 до 6 год., та 21,0 % вранці та вдень з 6 до 18 год. 27,5 % розбоїв було вчинено у вихідні та святкові дні, 72,5 % – в інші дні (Додаток Б).

За даними, отриманими В. Д. Рожковим, серійні розбійні напади в 35,0 % вивчених ним випадків вчинялися в один і той же час [270, с. 17–18].

Якщо говорити про ознаку «сезонності», то пік досліджуваних злочинних проявів припадає на літній період (31,0 % вивчених кримінальних проваджень), що пов'язано із різким збільшенням вільного часу у неповнолітніх у зв'язку із закінченням занять у навчальних закладах (у т.ч. із канікулами) та послабленням контролю за їх поведінкою з боку педагогів і батьків. Узимку неповнолітніми вчиняється 29,0 % розбоїв (чому сприяє збільшення тривалості темної частини доби), восени – 16,0 %, навесні – 24,0 % (Додаток Б).

Отже, як показують проведені дослідження, час учинення неповнолітніми розбоїв залежить, здебільшого, від розпорядку дня останніх, тобто наявності у них вільного часу, коли вони не перебувають під контролем батьків та педагогів.

Слідова картина. Дослідження слідової картини злочину має важливе значення для розслідування будь-якого злочину, оскільки вона безпосередньо пов'язана з іншими елементами його криміналістичної характеристики, зокрема особою злочинця, місцем, часом та способами його вчинення і відіграє важливу роль, оскільки має організаційне і тактичне значення в процесі розслідування [303, с. 193].

Незважаючи на те, що окремі вчені висловлюють переконання у відсутності потреби включати «слідову картину» до структури криміналістичної характеристики як окремий її елемент, оскільки він поглинається способом учинення злочину [21, с. 66], ми приєднуємось до думки тих науковців, які вважають слідову картину окремим елементом криміналістичної характеристики злочину і наслідком його вчинення [7, с. 23; 159, с. 26; 275, с. 20].

Термін «слідова картина» у криміналістиці вперше запропонував М. В. Салтевський, який визначив її як абстрактну модель слідів злочину, що відображаються в матеріальному середовищі внаслідок його вчинення [275,

с. 14]. Вчений вважає, що типова слідова картина вчинення злочину, як елемент криміналістичної характеристики, – поняття збірне і включає опис матеріальних та ідеальних відображень ознак злочину на момент його вчинення [277, с. 269]. Схожої позиції дотримується і А. П. Шеремет [339, с. 344].

М. В. Костенко під типовою слідовою картиною розуміє сукупність логічно взаємопов'язаних матеріальних та ідеальних слідів, що відображають як механізм злочину, так і дії його учасників [166, с. 11].

Є. Д. Лук'янчиков зазначає, що джерела криміналістичної інформації завжди матеріальні. Адже все, що нас оточує, є матерія у різних формах її існування, а процес злочину передбачає обов'язкову взаємодію двох або більше матеріальних об'єктів між собою, у результаті відбуваються зміни в матеріальному середовищі, які й виступають носіями інформації [202, с. 53].

Взявши за основу розуміння слідової картини злочинів О.М. Завадським, пропонуємо вказану категорію при розслідуванні розбійних нападів, учинених неповнолітніми, розуміти як цілісну систему джерел кримінально-релевантної інформації, яка виникла в результаті взаємодії матеріальних елементів події, відображає її обставини й використовується для формування динамічної інтегральної моделі механізму даної події на відповідних етапах розслідування означених кримінальних правопорушень [119, с. 12].

Розбої, учинені неповнолітніми, призводять до змін матеріальної обстановки, в якій вони готуються та вчиняються. Як свідчить практика, підлітки під час учинення розбоїв фактично не намагаються знищувати або приховувати сліди протиправного діяння. На місці кримінального правопорушення вони часто вживають алкогольні напої, їжу, палять тощо. Такі дії неповнолітніх досить часто залишають на різних матеріальних об'єктах велику кількість слідів рук, ніг, взуття, знарядь злочину, засобів, якими вони користувалися тощо. Також на місці кримінального правопорушення часто залишаються різні знаряддя й інші предмети, що

можуть бути використані як докази. Зокрема, на залишених на місці події клаптиках паперу, сигаретних пачках, запальничках, сірникових коробках можуть бути виявлені сліди пальців рук, а іноді й окремі записи у вигляді номерів телефонів, адрес, імен тощо, що сприяє встановленню злочинця [207, с. 49]. На певних предметах (недопалках, скрученому шматку паперу, жувальній гумці, кульковій ручці тощо) можуть бути виявлені також сліди зубів [234, с. 221].

На формування слідової картини розбоїв впливає спосіб учинення цих злочинів неповнолітніми. Зокрема, про вчинення кримінального правопорушення підлітками можуть свідчити такі встановлені факти, що відносяться до способу його вчинення: 1) відсутність цілеспрямованих, продуманих дій, спрямованих на підготовку до вчинення злочину; 2) примітивні способи проникнення до приміщення, використання невеликих отворів тощо; 3) викрадення нецінних речей; 4) вчинення на місці події бешкетних, а іноді й цинічних дій (написання нецензурних слів, псування товарів тощо) [134, с. 64].

Криміналістично значущими ознаками неповнолітнього правопорушника є ознаки його зовнішності, дослідження слідів яких може підтвердити висунуту версію про вчинення цієї особою суспільно небезпечного діяння. До них відносять виявлені на місці події сліди рук, ніг, розміри яких відповідають підлітковому віку (малий розмір слідів зубів, пальців, долонь, ніг, взуття); головний убір, одяг, взуття правопорушника або їх сліди, що вказують на підлітковий вік власника цих речей, предмети, що найчастіше носять із собою неповнолітні тощо [171, с. 106]. Як зазначає М. О. Пасека, за певними особливостями сліду руки можливо встановити ймовірний вік невідомої особи, що його залишила [234, с. 220].

Підлітки часто викидають знаряддя і засоби кримінального правопорушення неподалік місця події, за розміром і призначенням яких можна зробити припущення, що протиправне діяння вчинено саме неповнолітньою особою.

У таких випадках знання слідчим біологічних ознак неповнолітнього, ознак інших елементів кримінального правопорушення, особливостей механізму утворення слідів та місць їх виявлення дозволить висунути версію про вчинення розбою саме цією категорією осіб.

Процес заподіяння насильства, що може мати місце під час розбою, зумовлює фізичний контакт правопорушника з потерпілим, у результаті чого на одязі потерпілого та на його тілі можуть залишитися сліди застосованого насильства. Також, якщо потерпілий чинив опір неповнолітнім нападникам або очевидець намагався перешкодити діям злочинців, то на одязі останніх можуть бути виявлені сліди захисних дій у вигляді пошкоджень, бруду, волокон з одягу потерпілого або очевидця, зразків їх ДНК (біологічні виділення, залишки епідермісу тощо). Як справедливо зауважив В. І. Попов, з'ясуванню механізму злочину сприяють також й сліди потерпілого, особливо сліди його захисних дій, які можуть мати не менше значення для розслідування злочину, ніж сліди злочинця [271, с. 14].

Діагностичне дослідження виявлених на місці події або поблизу від нього пляшок, недопалків, залишків їжі дадуть можливість визначити кількість учасників розбійного нападу, їх вік, місце засідки тощо. Виявлені на місці події сліди взуття дозволяють визначити ймовірну кількість нападників, вид взуття, його розмір, наявність на підошовній частині індивідуальних особливостей, а також напрями, звідки прийшли злочинці і куди втекли. Залежно від часу, що минув з моменту нападу, ці сліди можуть бути використані для застосування службово-розшукового собаки з метою переслідування злочинців за «гарячими слідами» або для подальшого здійснення одорологічної вибірки підозрюваних. При цьому, необхідно мати на увазі, що характерною особливістю слідової картини розбоїв, учинених на відкритій місцевості, є те, що вона швидко знищується в результаті погодних умов (дощ, сніг, спека, мороз та інші явища, які негативно впливають на збереження слідів правопорушення). У науковій літературі підкреслюється, що якщо суспільно небезпечне діяння вчинено в місті, то серед умов, що

негативно впливають на збереження його слідів, можуть бути такі: наявність громадського транспорту, скупчення людей тощо [8, с. 54].

Дослідження матеріалів кримінальних проваджень про розбої, учинені неповнолітніми або за їх участю, дало можливість виділити такі групи матеріальних слідів, які виявлялись після вчинення досліджуваних кримінальних правопорушень:

- сліди рук – 27,5 % випадків, ніг – 17,0 %, транспортних засобів – 9,5 %;
- різноманітні сліди біологічного походження (переважно крові) – 21,5 %;
- залишені як зловмисниками так і потерпілими речі – 11,0 %;
- записи з камер відеоспостереження – 5,0 %;
- сліди знарядь злому та інших засобів учинення злочину – 13,0 %;
- сліди боротьби між потерпілими та злочинцями (пошкоджений одяг, побої, садна, опіки та інші тілесні ушкодження) – 51,5 % (Додаток Б).

В свою чергу, сліди боротьби між потерпілим та злочинцем нами класифіковано на дві групи: 1) сліди, що залишаються внаслідок застосування мускульної сили – 72,0 %; 2) сліди, які є результатом застосування різних предметів, що використовувалися злочинцями як знаряддя злочину або потерпілими для захисту від нападу – 28,0 % (Додаток Б).

Важливим завданням під час встановлення способу вчинення неповнолітніми розбою є визначення знарядь вчинення цього злочину. У більшості випадків це питання вирішується за сукупністю пошкоджень одягу та тілесних ушкоджень потерпілого, оскільки сліди знаряддя відображаються в пошкодженнях окремими ознаками, які дозволяють його індивідуалізувати.

Слідами застосування злочинцями знарядь злочину можна назвати такі:

- пошкодження одягу та тілесні ушкодження потерпілого;
- сліди-нашарування, що залишаються на знарядді під час контактної взаємодії з одягом та тілом потерпілого в момент заподіяння тілесних

ушкоджень (кров, волосся, клітини органів та тканин, волокна матеріалів одягу тощо).

Підставами класифікації таких слідів є процес взаємодії трьох об'єктів: злочинця, потерпілого та предметів, що використовувалися як знаряддя вчинення розбою. В результаті контакту цих об'єктів на кожному залишаються сліди мінімум від одного з двох інших. Так, на знарядді злочину можуть залишитися сліди неповнолітнього злочинця, на тілі потерпілого можуть залишитися сліди застосованого зловмисником знаряддя та навпаки. Місце їх виявлення, кількість і характер можуть надати інформацію про обставини боротьби потерпілого з правопорушником [170, с. 155].

Для розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми, суттєвою є також інформація, яка утворює ідеальні сліди, тобто відомості, які можуть надати потерпілі та свідки про обставини вчиненого злочину, і які зберігаються в їх пам'яті у вигляді уявних образів. Інакше кажучи, ідеальними є сліди у пам'яті потерпілого та свідків учиненого злочину. Як свідчить аналіз кримінальних проваджень щодо злочинів досліджуваної категорії, вчинення неповнолітніми розбоїв часто є спонтанним або без ретельної підготовки, а, отже, ймовірність отримання об'єктивної інформації про злочин та особу злочинця від потерпілих чи свідків є дуже високою.

Типовими ідеальними слідами, що зберігаються в пам'яті підозрюваних, свідків чи потерпілих від розбою, варто назвати відомості про зовнішній вигляд, особливості поведінки, кількість учасників події, їх приблизний вік та роль кожного з них, умови сприйняття цих осіб тощо. Варто наголосити на тому, що залежно від місця, часу та способу вчиненого розбою кількість носіїв ідеальних слідів як кількісно, так і якісно може змінюватись.

Носіїв ідеальних слідів учиненого розбою можливо умовно поділити на наступні групи:

- 1) особи, які безпосередньо сприймали обставини вчинення розбою (потерпілий, підозрюваний та інші особи, які випадково перебували на місці нападу);

- 2) особи, яким відомі обставини, що передували вчиненню розбою;
- 3) особи, яким відомі обставини, що були наслідком розбою (зокрема, збут неповнолітнім підозрюваним викраденого майна тощо);
- 4) особи, з якими неповнолітній підозрюваний підтримує дружні чи сімейні стосунки (родичі, сусіди, приятелі).

Таким чином, результати дослідження матеріалів кримінальних проваджень зазначеної категорії засвідчують, що в ході їх розслідування виявляються й досліджуються сліди, збирання та дослідження яких є основою для оцінки слідчої ситуації й побудови слідчих версій, встановлення осіб, причетних до вчинення кримінального правопорушення, та інших обставин, що мають доказове значення. До них можливо віднести матеріальні сліди: тілесні ушкодження на тілі потерпілого й підозрюваного; сліди боротьби на одязі потерпілого й підозрюваного; знаряддя вчинення злочину (предмети побутового призначення, інструменти, зброя), випадкові предмети (камінь, палиця, дріт тощо); сліди біологічного походження (кров, слина, піт тощо); сліди запаху; мікрооб'єкти; сліди ґрунтового й рослинного походження, транспортних засобів; ідеальні сліди (показання потерпілих, підозрюваних, свідків-очевидців) тощо. Такі типові сліди як елемент криміналістичної характеристики розбоїв, учинених неповнолітніми, дають змогу сформулювати уявлення про спосіб учинення, предмет злочинного посягання, особу злочинця, обстановку, в якій відбувалась подія, тобто вони є носіями різнобічної інформації, до якої може звертатися слідчий під час розслідування злочинців цієї категорії.

Наведене вище дає підстави зробити наступні висновки: а) визначення сутності слідчої картини як елементу криміналістичної характеристики розбоїв, учинених неповнолітніми, має важливе значення для їх розслідування, оскільки є джерелом доказової інформації, що має важливе організаційне і тактичне значення в процесі розслідування; б) слідова картина розбоїв, учинених неповнолітніми, перебуває в кореляційній залежності з іншими елементами їх криміналістичної характеристики, оскільки дослідження слідів

дає можливість визначити спосіб учинення злочину, отримати відомості про особу ймовірного злочинця тощо; в) слідова картина розбоїв, учинених неповнолітніми, характеризується наявністю як матеріальних, так і ідеальних слідів злочину.

1.3. Особа злочинця

Поняття особи досліджується багатьма науками. Особа є об'єктом дослідження філософії, історії, психології, педагогіки, права, медицини та інших наукових галузей. При цьому вивчення особи у кожній окремо взятій науці не може не враховувати досвід, накопичений іншими науками, не може не підходити до проблеми особи як проблеми, що носить комплексний характер. Особа в етимологічному значенні розглядається як певна окрема особа, індивід [109, с. 504]. З філософської точки зору, особа – це індивід, як суб'єкт соціальної діяльності [343, с. 470].

Вперше про особу злочинця згадується у працях видатного вченого-кримінолога минулого Чезаре Ломброзо, який зробив спробу типізувати злочинців відповідно до вроджених схильностей [201, с. 140].

Нині з-поміж вчених різноманітних галузей науки не вщухає інтерес до проблем, які стосуються особи злочинця. Слід наголосити й на величезному практичному значенні досліджень у цьому напрямі, адже спрямовані вони на вирішення основного завдання криміналістичної науки – швидкого та повного розкриття кримінальних правопорушень.

З точки зору науки кримінального процесу, крім обставин, встановлення яких є обов'язковим під час кожного кримінального провадження, у справах про злочини неповнолітніх, згідно зі ст. 485 КПК України, також з'ясовуються: 1) повні і всебічні відомості про особу неповнолітнього: його вік (число, місяць, рік народження), стан здоров'я та рівень розвитку, інші соціально-психологічні риси особи, які необхідно враховувати при

індивідуалізації відповідальності чи обранні заходи виховного характеру. За наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану з психічною хворобою, повинно бути також з'ясовано, чи міг він повністю усвідомлювати значення своїх дій і в якій мірі міг керувати ними; 2) ставлення неповнолітнього до вчиненого ним діяння; 3) умови життя та виховання неповнолітнього; 4) наявність дорослих підбурювачів та інших співучасників кримінального правопорушення [172].

Проблема вивчення особи злочинця в криміналістиці включає вирішення таких самостійних завдань, як встановлення особи невідомого злочинця, встановлення причетності відомих осіб до розслідуваної події. У свою чергу, в рамках названих завдань вирішується і завдання ідентифікації особи злочинця за його властивостями, що відобразилися в навколишній обстановці внаслідок учинення кримінального правопорушення. Оскільки процес розслідування щодо події кримінального правопорушення носить ретроспективний характер, пізнання цієї події в ході розслідування здійснюється опосередковано через виявлення і вивчення слідів, які несуть інформацію про фактичну сторону кримінального правопорушення, в тому числі й про злочинця.

Неможливо отримати повне уявлення про криміналістичну характеристику злочину загалом, не маючи відомостей про особу злочинця. Саме у зв'язку з цим у процесі розслідування кримінальних правопорушень на перший план висувуються такі завдання, як встановлення даних про особу, яка вчинила злочин, та розшук встановленого злочинця.

Слід зазначити, що для криміналістики властивий антропоцентричний підхід до дослідження свого предмета. Людина та її діяльність, в даному випадку, діяльність і поведінка, що мають антигромадську спрямованість, вивчаються з часів, коли і термін «криміналістика» ще не з'явився. Це не випадково. Людина, властивості і якості її особистості багатогранні, але завжди знаходять відповідне відображення в процесі і результатах її діяльності в зв'язку з чим з'являється можливість розглядати криміналістично значимі

ознаки особи злочинця. Повторюваність актів поведінки (в широкому значенні) дозволяє, при детальному вивченні, звернути увагу на закономірності кримінальної діяльності, і виявити типові ознаки в загальних або окремих випадках.

В структурі криміналістичної характеристики розбоїв особа злочинця виступає визначальним елементом для способу та обстановки вчинення даного виду злочинів, предмета безпосереднього посягання та особи потерпілого [130, с. 5]. Особа злочинця, є найбільш активною складовою всієї системи елементів у криміналістичній характеристиці злочинів [316, с. 221], особисті якості злочинця є суб'єктивним фактором створення певної слідчої ситуації [162, с. 5].

А. П. Гель підкреслює, що сутність криміналістичного аспекту вивчення особи суб'єкта злочину визначається, як отримання про неї криміналістично значущої інформації, що включає в себе відомості про притаманні їй анатомічні, біологічні, психологічні та соціальні властивості, які є необхідними для ідентифікації особи, вирішення тактичних завдань та встановлення фактичної картини події злочину в процесі його розслідування [81, с. 4].

В. К. Гавло стверджує, що криміналістику та її методику цікавлять такі дані про особу суб'єкта злочину, які вказують на закономірні зв'язки між ним і вчиненим злочином, що проявляються зовні – у різних наслідках скоєного. В цьому плані особу треба вивчати як слідоутворюючий об'єкт, джерело інформації про вчинений злочин і як засіб його розкриття [72, с. 197].

Досліджуючи криміналістичний аспект особи обвинуваченого, В. С. Кузьмічов зазначив, що вивчення на досудовому слідстві особи, яка вчинила злочин, є важливим завданням слідчого, яке передбачає збирання та аналіз інформації про неї з метою визначення напрямів розслідування у справі, вибору відповідних прийомів та засобів впливу на особу [181, с. 48].

Вивченню та опису особи злочинця як елемента криміналістичної характеристики злочинів присвятили свої наукові дослідження багато

сучасних вчених: Р. С. Белкін, В. П. Бахін, В. К. Весельський, І. О. Возгрін, В. І. Галаган, В. Г. Гончаренко, А. В. Іщенко, О. О. Ейсман, Н. І. Клименко, О. Н. Колесніченко, В. О. Коновалова, В. В. Лисенко, В. К. Лисиченко, В. О. Образцов, В. І. Шиканов, Л. Д. Удалова, П. В. Цимбал, М. П. Яблоков і багато інших.

Ми підтримуємо думку тих криміналістів, які визнають особу злочинця носієм специфічних, сформованих під впливом зовнішніх обставин соціально негативних якостей і властивостей. У зв'язку з цим суспільну небезпеку особи злочинця слід пов'язувати не тільки з можливістю вчинення ним нового або аналогічного кримінального правопорушення, але й визнати, що вона виникає і до вчинення кримінального правопорушення. Інша справа, що роль тих чи інших властивостей особистості в генезі кримінального правопорушення повинна об'єктивно перевірятися при всебічному врахуванні специфіки типів злочинців і видів кримінальних правопорушень [306, с. 39–40].

Здається, що в іншому випадку втрачає сенс не тільки вивчення особистості злочинця, а й необхідність профілактики кримінальних правопорушень. При цьому структура особи злочинця повинна включати в себе всі ті ознаки, властивості та інші показники, що в сукупності характеризують осіб, які порушують заборону кримінального закону, і так чи інакше пов'язані з подібною антигромадською поведінкою, обумовлюють або полегшують вчинення кримінального правопорушення.

Криміналістичний опис особи злочинця – це визначення його соціального статусу; роду занять; злочинного досвіду; мотивів дій; цільової установки; злочинних зв'язків; властивостей характеру; патологічних схильностей і багато чого іншого. Виявлення цих обставин дозволяє правильно обрати оптимальний напрям розслідування злочинів [29, с. 191]. Криміналістичне вивчення особи злочинця являє собою один з окремих випадків вивчення людини і різних аспектів його діяльності. Людина в даному випадку розглядається як особливий соціальний тип особистості – носій істотних і відносно стійких властивостей і якостей, закономірно сформованих

під впливом різних обставин соціального середовища.

Значний вплив на особу має її найближче оточення. Людина засвоює ту лінію поведінки, яка підтримується, схвалюється тим найближчим до неї оточенням, з яким вона контактує. І якщо в особі неповнолітнього переважають думки, позиції і уявлення, що не відповідають нормам моралі і права, то поділяючи їх, індивід вступає в конфлікт з суспільством і законом [331, с. 172].

Для неповнолітніх характерна хиткість поглядів, що й відображається в залежності поведінки від ситуації, що склалася, у невмінні керувати собою, а також у бажанні негайно реалізувати свої потреби незалежно від того, обґрунтовані вони чи ні, чи в правовій площині вони будуть досягатися. Вони мають підвищену потребу у спілкуванні з однолітками, прагнуть до самоствердження в їх середовищі, чутливо реагують на їх думку. У них також досить розвинена потреба захищати друзів. Настільки, що для них не має значення, має рацію їх товариш чи ні.

В. Г. Лукашевич та М. В. Салтевський пропонують особу злочинця описувати як соціально-біологічну систему, властивості і ознаки якої відображаються у матеріальному середовищі і використовуються для розслідування злочинів. До таких властивостей відносяться фізичні, біологічні і соціальні [204, с. 64].

Ю. І. Азаров структуру особистості обвинуваченого розглядає у вигляді системи, до якої як самостійні елементи повинні входити підструктури, що розкривають: ступінь суспільної небезпечності особи; індивідуально обумовлені ознаки особистості обвинуваченого; соціально обумовлені ознаки особи; біологопсихологічні риси особи; дані про ставлення обвинуваченого до вчиненої ним злочинної дії та його поведінка під час розслідування [5, с. 15-16].

На думку В. В. Пясковського, характеристика особи злочинця повинна включати такі дані: а) соціальні – соціальний стан, освіта, національність, сімейний стан, професія і т.п.; б) психологічні – світогляд (світосприйняття),

переконання, знання, навички, звички, емоції, почуття, темперамент і т.п.; в) біологічні – стать, вік, особливі прикмети, фізичні дані: сила, зріст, вага та деякі інші [266, с. 77].

Підтримуємо точку зору А. Н. Леонтьєва, що інформацію про особу неповнолітнього злочинця, який вчинив розбій, виходячи з наявності даних про нього, можна розділити на такі групи ознак: 1) біологічні, що включають статеві, вікові, анатомічні, фізіологічні й інші ознаки; 2) психолого-психіатричні, що свідчать про інтелект, емоційну і вольову сферу індивіда; 3) соціальні, що характеризують його суспільний статус, професійну належність, сімейний стан, місце проживання, рід занять, взаємини з іншими людьми тощо [189, с. 82].

Узагальнивши викладене, вважаємо, що особа неповнолітнього злочинця в криміналістичному аспекті - це соціально-демографічні дані, кримінально-правові ознаки, морально-психологічні особливості й інші властивості неповнолітньої особи, які проявляються в закономірностях її злочинної діяльності. Метою криміналістичного вивчення особи неповнолітнього злочинця є встановлення таких даних, які мають значення для вибору напрямів розслідування, проведення тактичних операцій, визначення тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій. Найбільш важливе значення мають взаємозв'язки даних, що характеризують особу неповнолітнього злочинця, зі способом, часом і місцем учинення розбою, особою потерпілого та іншими елементами криміналістичної характеристики.

Соціально-демографічні дані дають цінну криміналістичну інформацію, без якої неможливе успішне розслідування кримінальних правопорушень. До них відносяться: стать, вік, освіта, рід занять, трудова і навчальна занятість, відомості про родину та її матеріальне становище. Зазначені ознаки у своєму взаємозв'язку визначають соціальний статус неповнолітніх злочинців, опосередковано відображають ступінь соціальної адаптації неповнолітнього.

За даними наших досліджень встановлено, що серед усіх неповнолітніх, які вчинили розбій, особи чоловічої статі складають 88,5 % (Додаток Б).

Дані про вік, професію, сімейний стан, характер зв'язків злочинця і потерпілого від злочину, їх аналіз дозволяють зробити висновки про напрям розслідування, визначити тактичні прийоми в проведенні слідчих (розшукових) дій. Вікові особливості злочинців відіграють в криміналістичних дослідженнях не останню роль. Їх знання дає змогу розкривати і розслідувати кримінальне правопорушення, якісно і предметно проводити профілактичну роботу з неповнолітніми злочинцями.

Найчастіше злочини вчиняють підлітки старшої вікової категорії – 16–18 років (81,5 % серед вивчених кримінальних проваджень) (Додаток Б). Це свідчить насамперед про те, що для вчинення розбоїв потрібні відповідні моральні, психологічні та фізичні якості, певний життєвий досвід, який відсутній у неповнолітніх молодших вікових категорій. Зазначені обставини, очевидно, пояснюються тим, що в останні роки відбуваються значні структурні зміни злочинності неповнолітніх, пов'язані зі зростаючою корисливою, споживчою тенденцією в середовищі неповнолітніх і молоді.

Старші підлітки з педагогічною занедбаністю мають такий комплекс особистісних характеристик: не сформованість «Я-концепції», наявність неадекватної самооцінки при дуже високому рівні прагнень, високий рівень тривожності, високий рівень агресії, значні прояви негативізму, цинізму, прагнення домінувати, емоційна бідність, невміння спілкуватися [22, с. 8].

Більшість неповнолітніх злочинців мали середню та середню спеціальну освіту – 66,0 %, неповну середню 34,0 % (Додаток Б).

Певний зв'язок убачається між вчиненням розбоїв та показниками низької трудової і навчальної зайнятості неповнолітніх злочинців. Встановлено, що на момент вчинення злочину працювали лише 5,5 % неповнолітніх (в основному некваліфікована праця), навчалися – 45,0 %. Серед зайнятих навчанням учнями загальноосвітніх шкіл були 32,5 % осіб, учнями ВПУ – 21,0 %, решта – студенти коледжів, ліцеїв, технікумів, а також працівники підприємств (Додаток Б). Виходячи з цього, можна зробити висновок про порівняно невисокий освітній рівень злочинців, що, однак, не заважає в ряді

випадків розробляти і здійснювати досить складні і винахідливі плани злочинів, використовувати різноманітні засоби протидії розслідуванню, способи приховування слідів і т. ін.

Слід звернути увагу на те, що серед злочинців досить широко представлена така категорія, як учні навчальних закладів неповнолітніх, які навчалися в ВПУ (21,0 % вивчених кримінальних проваджень) (Додаток Б). Підвищена кримінальна активність учнів ВПУ загальновідома ще за радянських часів, оскільки у цих на загал непрестижних закладах традиційно концентрується доволі специфічний контингент: педагогічно занедбані учні загальноосвітніх шкіл, які не змогли отримати повну загальну середню освіту як решта їх одноліток, підлітки, що перебувають на профілактичному обліку служби ювенальної превенції, колишні вихованці спецзакладів закритого типу, неповнолітні, позбавлені батьківського піклування та ін. На думку вітчизняних і зарубіжних експертів серед учнів ВПУ незрівнянно більше ніж серед учнів інших навчальних закладів споживачів наркотичних засобів і психотропних речовин, алкогольних напоїв [250].

Так, наприклад, учні ВПУ Р. і В. перебуваючи у стані наркотичного сп'яніння, вступили у злочинну змову, спрямовану на насильницьке заволодіння особистим майном громадян. З цією метою вони здійснили розбійний напад на випадкового незнайомого П. у під'їзді багатоповерхового будинку та заволоділи його особистими речами, годинником, мобільним телефоном і грошима у сумі 6320 грн, які згодом витратили на власні потреби [291].

Зауважимо, що аналіз освітнього рівня неповнолітніх злочинців має значення з точки зору з'ясування його відповідності віку підлітка. З огляду на те, що 94,5 % підлітків на момент учинення розбою досягли 15-річного віку, можна зробити висновок, що не менше ніж у 16,0 % неповнолітніх на той час освітній рівень не відповідав їх віку.

Становлять інтерес дані про місце проживання злочинців. Здебільшого вони мешкали в місті (у тому числі й ті, хто не був офіційно зареєстрований,

але фактично в ньому проживав) (54,0 %). Неподалік від місця вчиненого розбійного нападу мешкало близько 46,5 % злочинців. У віддалених від місця вчиненого злочину районах міста близько 38,0 %. Решта злочинців мешкали в іншій місцевості, у тому числі інших містах – 15,5 %. (Додаток Б). Ці дані погоджуються з результатами досліджень інших науковців, зокрема, на думку Є. П. Іщенка та А. Г. Філіппова, переважна кількість злочинів вчиняється неповнолітніми в районі (мікрорайоні) проживання, але разом з тим значна частина припадає і на місця, що знаходяться поза межами району проживання, проте притягують підлітків для проведення дозвілля. Мова йде приблизно про кожен третій-четвертий злочин [126, с. 503].

Дослідженням питання щодо розпорядження майном та грошима, встановлено, що переважна більшість неповнолітніх злочинців негайно витрачали викрадене на власні потреби - на розваги, придбання алкогольних напоїв, цигарок, одягу, мобільних телефонів тощо (68,0 %). Це загалом відповідає їх маргінальному статусу, способу життя, віковим уявленням про матеріальні потреби та інтереси [133, с. 45]. Іноді отримані речі продавалися невдовзі після вчинення злочину (27,5 %), або ж залишались для задоволення власних потреб, чи дарувались друзям (4,5 %) (Додаток Б).

Кримінально-правова характеристика включає в себе відомості, що відображають характер і ступінь порушення особою кримінально-правової заборони, його якісну і кількісну сторони. За словами А. С. Міхліна, дані кримінально-правової характеристики дають уявлення саме про ті риси особи засудженого, існування яких призвело його до вчинення кримінального правопорушення [214, с. 40].

Дані, отримані нами в результаті узагальнення кримінальних проваджень, показали, що 22,0 % неповнолітніх, які вчинили розбої, в минулому вже були судимі за вчинення кримінальних правопорушень, при цьому 27,0 % з них - двічі. Як правило, це судимості за крадіжку (46,0 %), грабїж або розбій (23,5 %) і хуліганство (9,0 %). Спеціальний рецидив склав менше 2,0 % (Додаток Б). Така структура попередніх судимостей свідчить про

те, що кожен п'ятий підліток на момент вчинення розбою мав кримінальний досвід, накопичений під час вчинення головним чином корисливих і корисливих насильницьких кримінальних правопорушень.

Обставини, які обтяжують покарання були встановлені слідчими в 51,0 % кримінальних проваджень. Характерно, що дії 44,5 % неповнолітніх злочинців були кваліфіковані судом за ознакою неодноразовості. При цьому кількість епізодів розбоїв розподілилася таким чином: два – 48,0 %, три – 26,5 %, чотири – 15,5 %, понад чотири – 10,0 % (Додаток Б).

Відзначимо, що поряд з розбоями підлітками вчинялися й інші злочини. Кваліфікація дій неповнолітніх злочинців за сукупністю зустрічається у 39,0 % кримінальних проваджень. В основному поряд з розбоями підлітки вчиняють крадіжки, грабежі, вимагання та хуліганські дії. У 22,0 % кримінальних проваджень невиконання незаконних вимог злочинців потерпілими тягнули за собою вчинення відносно останніх розбоїв (Додаток Б).

Вчинення однією й тією ж особою двох або більше злочинів завдає більш відчутної матеріальної, фізичної або моральної шкоди потерпілим і суспільству в цілому. Більш того, в цьому випадку винний виявляє більш стійку антигромадську орієнтацію, а в разі рецидиву злочинів демонструє свого роду виклик суспільству, не бажаючи підкорятися діючим законам і правилам гуртожитку, отже, тим самим виявляє підвищену суспільну небезпеку.

Щодо моменту виникнення умислу, то у більшості випадків він виникав завчасно (71,5 %) (Додаток Б). Раптовість виникнення умислу обумовлювалась, зокрема, зовнішнім виглядом майбутньої жертви, відсутністю свідків та очевидців у громадському місці у певний час, кількісною перевагою злочинців та ін. Наведемо характерний приклад. Неповнолітні О. і М. попередньо домовилися заволодіти матеріальними цінностями громадян, які виходили з супермаркету. З метою реалізації умислу, неповнолітні за день до реалізації свого злочинного наміру перебували неподалік супермаркету, вичікуючи слушну нагоду для вчинення злочину.

Наступного дня, О. і М. знову повернулися на вказане місце, де скориставшись темною порою доби та відсутністю очевидців, завдавши декілька ударів кулаками по різних частинах тіла С., відкрито заволоділи його сумкою та особистими речами [64].

Практиці відомі випадки, коли умисел на вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 187 КК України, раптово виникає у одного із членів групи. Так, 13.02.2016 року група неповнолітніх та повнолітній ОСОБА_10 попередньо домовилися між собою, що за допомогою всесвітньої мережі Інтернет будуть відшукувати людей, схильних до сексуальних стосунків з неповнолітніми, після чого під вказаним приводом зустрічатись з ними та знущатись над ними. ОСОБА_9 за допомогою раніше створеного аккаунту на соціальній веб-сторінці «ВКонтакте» всесвітньої мережі Інтернет розпочала спілкування із потерпілим ОСОБА_2, домовившись з ним про зустріч. Надалі неповнолітня ОСОБА_9, зустрівши потерпілого ОСОБА_2 в обумовлені час та місці, запропонувала йому слідувати за нею у бік вул. Ярославни у м. Дніпропетровську. ОСОБА_2, у свою чергу, прослідуювавши за неповнолітньою ОСОБА_9, опинився разом з нею біля залізничної колії, де до нього підійшли неповнолітні ОСОБА_1, ОСОБА_7, ОСОБА_8 та повнолітній ОСОБА_10. При цьому обвинувачений ОСОБА_1 мав при собі пневматичний пістолет, який мав намір використати для залякування потерпілого ОСОБА_2 та знущання над ним. З цією метою неповнолітній ОСОБА_1, погрожуючи ОСОБА_2, примусив останнього прослідуювати за ним у бік лісосмуги, що розташована на березі затоки. Знаходячись у вказаному місці, використовуючи умови, що склалися та розуміючи свою перевагу над потерпілим ОСОБА_2, у неповнолітнього ОСОБА_1 раптово виник умисел, направлений на заволодіння чужим майном, що належить ОСОБА_2 шляхом розбійного нападу. При цьому про свої злочинні наміри, які фактично виходили за межі вищевказаної домовленості, ОСОБА_1 нікому з присутніх не повідомляв, а неповнолітні, в свою чергу, не передбачали, не бажали та не припускали можливості вчинення таких дій [65].

Провідною ланкою в детермінуючому комплексі злочинної поведінки є *морально-психологічні особливості* злочинців, їх ціннісні орієнтації. Вони включають дані про умови особистісного розвитку, особливості виховання в сім'ї, ставлення до навчання, ставлення до спиртних напоїв, наркотичних засобів і психотропних речовин, ціннісні орієнтації і правосвідомість, дозлочинний спосіб життя у складі малої соціальної групи, а також індивідуальні психологічні риси (інтелектуальні та емоційно-вольові), показники психічного здоров'я. Вказані відомості відображають особливості соціалізації особистості злочинця, специфіку негативних впливів, формування криміногенної орієнтації та мотивації вчинення розбоїв [214, с. 58].

Цікавим при дослідженні морально-психологічних особливостей неповнолітніх злочинців є той факт, що в багатьох з них у процесі розвитку особистості формується агресивний стереотип поведінки, пробуджується підвищений інтерес до задоволення матеріальних і фізіологічних потреб протиправним шляхом, що негативно впливає на розвиток їх духовності та моралі. Це обумовлено не тільки соціальними факторами, але й тим, що діти раніше дорослішають і, майже з 11 років, як правило, усвідомлюють суспільну небезпеку своїх дій [237, с. 11-12].

Певний інтерес становлять відомості про родину, її матеріальне становище, а також джерела доходів неповнолітніх злочинців. Результати вивчення кримінальних проваджень досліджуваної категорії свідчать, що 32,0 % із них проживали у неповних сім'ях, а 6,5 % - з опікунами, або у дитячих будинках (Додаток Б).

Вивчення питання щодо ставлення неповнолітніх до спиртних напоїв, наркотичних засобів і психотропних речовин дало такі результати: 58,0 % злочинців періодично вживали спиртні напої, 17,0 % - робили це постійно. Водночас, 22,0 % підозрюваних визнали, що вживали наркотичні засоби, 14,5 % - легкі, 7,5 % - важкі. 31,0 % неповнолітніх вчинили злочин в стані алкогольного (наркотичного) сп'яніння (Додаток Б).

Таке масове вживання вказаних психоактивних речовин є типовим для

представників соціально неблагополучного середовища. Так, наприклад, в процесі розпивання спиртних напоїв у приміщенні гаражу по вул. Маяковського, у м. Тернівка Дніпропетровської області, між неповнолітнім ОСОБА_6 та неповнолітнім ОСОБА_4 виник злочинний намір, спрямований на вчинення розбійного нападу відносно неповнолітнього ОСОБА_1 з метою заволодіння мобільним телефоном, який знаходився на столі у приміщенні зазначеного гаражу. Того ж дня неповнолітні реалізували свій злочинний намір, заволодівши майном ОСОБА_1 - мобільним телефоном марки Microsoft «Lumia 535», а також сім-картою оператора мобільного зв'язку «МТС», завдавши неповнолітньому потерпілому ОСОБА_1 збитків на загальну суму 3009 грн, зникли з місця вчинення злочину, розпорядившись майном, яким вони заволоділи на свій розсуд [62].

Проблема руйнівних наслідків ранньої алкоголізації і наркотизації підлітків у науковій літературі описана досить докладно. Передусім страждає ціннісно-мотиваційна та емоційно-вольова сфери особистості. Це проявляється у граничній примітивності потреб та інтересів, зацикленості психіки на алкоголі як безальтернативному засобі підвищення настрою, зняття напруги, стимулювання брутальної самовпевненості. Порухення емоційно-вольової регуляції полягають у погіршенні концентрації уваги, нестійкому настрої, неадекватній оцінці подій, пониженні самоконтролю і порогів імпульсивних агресивних реакцій [282, с. 193; 39, с. 37]. Залежність від психоактивних речовин накладає негативний відбиток на морально-етичну сферу неповнолітнього, стиль і коло спілкування, манери поведінки. Слід також враховувати, що підлітки, які вживають психоактивні речовини постійно стикаються з проблемою відшукування коштів на їх придбання.

Соціально негативні властивості особи у вигляді антигромадської установки не існують самі по собі. Вони незмінно виявляються в процесі життєдіяльності конкретної особи, відображаючись на його способі життя. Аналіз кримінальних проваджень про вчинення розбоїв неповнолітніми або за їх участю, дав можливість виділити три основних типи антигромадського

способу життя неповнолітніх до засудження: аморальний, асоціальний і кримінальний, різновидом якого є злочинний, відповідно до яких неповнолітніх можливо розподілити на три основні групи.

Перша категорія - неповнолітні, які до засудження за розбій вели аморальний спосіб життя. До виявлення факту вчинення кримінального правопорушення вони, хоча і вчиняли негативні з точки зору моралі і права вчинки, в зв'язку з чим нерідко перебували на обліку в підрозділах ювенальної превенції, проте не притягувалися до адміністративної і кримінальної відповідальності. Частка таких неповнолітніх склала – 21,0 %.

У неповнолітніх, які до засудження за вчинення розбою вели асоціальний спосіб життя (39,5 %), простежувалося значне відхилення від законослухняного способу життя. Вчинені ними правопорушення носили епізодичний або систематичний характер, будучи не тільки суспільно шкідливими, але й суспільно небезпечними. У структурі правопорушень у них переважали адміністративні проступки. Негативний вплив такого способу життя на оточуючих був незначним.

Третю групу склали неповнолітні, в яких до засудження за вчинення розбою сформувалася особистісна позиція на вчинення протиправних вчинків. При цьому в структурі правопорушень у них переважають кримінальні правопорушення. Незважаючи на застосовувані до них заходи адміністративного, а часто і кримінально-правового характеру, вони продовжували протиправну діяльність, за що і були притягнуті до кримінальної відповідальності. Їх частка серед всіх неповнолітніх, які вчинили розбій, склала 27,0 %.

Серед неповнолітніх злочинців, які ведуть кримінальний спосіб життя, можна виділити і таку категорію підлітків, які систематично вчиняли кримінальні правопорушення. Це неповнолітні, які допустили рецидив кримінальних правопорушень, раніше вже відбували покарання у виправній колонії. Як на волі, так і в місцях соціальної ізоляції вони намагаються взяти на себе роль лідера в створюваних угрупованнях. Їх частка склала 15,5 %.

Так, ОСОБА 25 05.10.2013 року близько 22:20 год., знаходячись у дворі будинку № 23 по вул. Конякіна в м. Луцьку, діючи з прямим умислом, з корисливих мотивів та керуючись метою відкритого викрадення чужого майна, повторно, будучи особою, яка раніше вчинила розбій, за попередньою змовою з неповнолітніми ОСОБА_26, ОСОБА_28, ОСОБА_29, ОСОБА_27, із застосуванням фізичного насильства, що є небезпечним для життя та здоров'я потерпілого, вчинили напад на ОСОБА_8, завдавши йому легкі тілесні ушкодження. В подальшому, вказані особи, продовжуючи свої злочинні дії, діючи спільно та узгоджено, почали обшукувати його одяг, з метою відкритого викрадення майна, належного потерпілому, в результаті чого відкрито заволоділи гаманцем вартістю 120 грн, в якому знаходилися грошові кошти в сумі 20 грн, які обвинувачені спільно привласнили та розпорядилися ними на власний розсуд, чим своїми діями спричинили потерпілому майнової шкоди на загальну суму 140 грн. [59].

Як видно з наведеної класифікації, такі кримінальні правопорушення, як розбій, вчиняються переважно тими підлітками, в способі життя яких виявляються стійкі суспільно небезпечні відхилення. Якщо кримінальне правопорушення - наслідок антигромадського способу життя, то розбій в більшості випадків - наслідок кримінального та асоціального способу життя підлітків. Найбільш значимі для них такі цінності, як гроші, секс, автомобілі, «красиве життя» [121, с. 119].

На морально-психологічну характеристику неповнолітніх злочинців суттєво впливають мотив і мета вчинення злочину, оскільки потреби є основою діяльності особи, вони породжують мотивацію і спонукають особу до їх задоволення. Людина завжди намагається максимально задовольнити свої як фізичні, так і духовні потреби [284, с. 264]. Мотив і мета – ключові моменти в характеристиці будь-якої людської діяльності. Вони дають можливість не лише правильно зрозуміти психологічний стан особи в момент вчинення злочину, виявити умови його протиправної поведінки, але й точно визначити форму вини та ступінь суспільної небезпеки винного.

Мета - це уявлення особи про ті бажані зміни у зовнішньому світі, які повинні відбутися в результаті вчинення злочину [93, с. 151]. Між мотивом і метою злочину існує тісний взаємозв'язок, що й обумовлює можливість встановлення одного з них за допомогою іншого з урахуванням їх ознак, - справедливо вважає В. К. Гавло, - тому виникає необхідність мати узагальнені типові відомості про мотив і мету окремих видів злочинів, знання яких сприяє цілеспрямованому висуненню версій про суб'єкта і суб'єктивну сторону злочину в складних слідчих ситуаціях [72, с. 208].

Мотивом злочину прийнято вважати обумовлені потребами та інтересами усвідомлені особою внутрішні спонукання, які викликають у неї рішучість вчинити злочин і керують нею при здійсненні свого злочинного задуму [93, с. 151]. Як слушно зауважує А. Ф. Облаков, у криміналістичному аспекті найбільш важливо виділити типові домінуючі мотиви, які в результаті вплинули на вибір того чи іншого способу вчинення і приховування злочину та, в кінцевому рахунку, на механізм слідоутворення [218, с. 47].

Під мотивом злочинної поведінки слід розуміти особисте прагнення людини, що сформоване під впливом соціального середовища та життєвого досвіду. Воно являє собою внутрішню, безпосередню причину злочинної діяльності та є особистісним ставленням до того, на що направлена така діяльність [125, с. 37]. Разом з тим, для того, щоб мотив спричинив які-небудь вчинки, необхідна постановка конкретної, відповідної мети, тобто бажаного результату вчинків.

Мотив злочинної поведінки має важливе значення ще й тому, що, відображаючи особливості особи злочинця, дає уявлення про зміст, глибину та ступінь стійкості її антигромадських поглядів [177, с. 4]. Багатьма авторами соціально негативні, антигромадські властивості особи злочинця розглядаються як найближчі або безпосередні причини конкретних злочинів [178, с. 119].

Г. М. Мінковський зауважує, що мотиви злочинів неповнолітніх відрізняються від мотивів злочинів, що вчиняються дорослими, і насамперед,

це пов'язано з віковими показниками та соціальним становищем. Мотиви перших характеризуються: а) значною розповсюдженістю в основі протиправної поведінки імпульсивних і ситуативних мотивів; б) підвищеним впливом факторів, пов'язаних із самоствердженням; в) особливою значимістю групової інтеграції в мотивації поведінки; г) значимістю таких соціально-психологічних явищ, як навіювання і наслідування; д) великим різноманіттям спонукань, які лежать в основі мотивації конкретних видів злочинної поведінки [212, с. 44].

За слушним зауваженням О. В. Сіренко, особливостями мотивації неповнолітніх при вчиненні крадіжок, грабежів та розбійних нападів є: відсутність життєвого досвіду, вплив оточуючих, схильність до наслідування, прагнення до самоствердження та намагання позбутися опіки дорослих (батьків, вчителів), неправильна оцінка конкретних життєвих ситуацій, особливості в трактуванні таких понять, як дружба, повага, сміливість, чесність, тощо [284, с. 265].

На переконання В. Н. Кудрявцева, структура потреб, які лежать в основі мотивації крадіжок, грабежів та розбоїв, учинених неповнолітніми, має свої характерні риси: 1) ослаблення комплексу соціально корисних потреб; 2) викривлений чи примітивний характер деяких потреб; 3) порушення рівноваги між різними видами потреб; 4) розповсюдження потреб у самоствердженні, яке нерідко має викривлений характер; 5) прагнення до негайної реалізації потреб [168, с. 46, 47]. В основі багатьох злочинів неповнолітніх знаходяться такі емоції, як ревності, гнів, пристрасть. Специфічним сигналом виникнення потреби, незалежно від того, усвідомлюється вона чи ні, є емоції, які супроводжують процес внутрішньої актуалізації потреби людиною, усвідомлення можливості досягнення нею поставленої мети на шляху задоволення потреби, що виникла [177, с. 129].

Кримінолог Г. С. Семаков зауважив, що за умов сьогодення суттєво змінилася мотивація вчинення злочинів неповнолітніми. Вона набула виразної корисливої спрямованості. Якщо раніше лише 35-40 % розбоїв та грабежів

були вчинені тільки з корисливих мотивів, а в інших мали переважно мотиви солідарності та бажання самоствердитися, то сьогодні корислива мотивація переважає. Предметами посягання стають різні види техніки, цінні папери, золото, зброя, наркотики [280, с. 70].

Правовий зміст корисного мотиву розкривається в роз'ясненнях Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» №2 від 07.02.2003 р., де корисливий мотив при умисних вбивствах тлумачиться наступним чином: «бажання одержати матеріальні блага для себе або інших осіб (заволодіти грошима, коштовностями, цінними паперами, майном тощо), одержати чи зберегти певні майнові права, уникнути матеріальних витрат чи обов'язків (одержати спадщину, позбавитися боргу, звільнитися від платежу тощо) або досягти іншої матеріальної вигоди» [249].

Корислива мотивація, поєднана з насильницьким ціледосягненням, втілюється у початковому рішенні неповнолітнього реалізувати намір за сприятливих умов. Однозначно з'ясувати, яка саме потреба стала підставою виникнення корисного мотиву у неповнолітніх при вчиненні розбоїв, досить складно, оскільки конкретний поведінковий акт спричиняється одночасно декількома мотивами.

Дослідження кримінальних проваджень про розбої, учинені неповнолітніми або за їх участю, дало наступні результати. Так, найпоширенішими мотивами, поєднаними з корисливим, є хуліганські мотиви (27,5 %), солідарності та бажання самоствердитися (17,0 %); відновлення соціальної справедливості (7,0 %); мотиви задоволення владою над людьми (6,5 %) помста (5,0 %) (Додаток Б).

У досліджуваній категорії кримінальних проваджень значний вплив на формування корисливої мотивації неповнолітніх здійснює соціальне оточення суб'єкта злочину, його ціннісно-поведінкові орієнтири. У злочинній сфері домінує спотворена система цінностей, яка, впливаючи на конкретну особистість, формує в ній антисоціальну установку. Часто під впливом

оточення, не зважаючи на існуючі обставини і передбачувані наслідки неповнолітній «готовий на все». Майбутнє безтурботне та «грошове» життя з розвагами розбурхує його уяву, робить байдужим до інтересів суспільства тощо.

Одним із основних каталізаторів у формуванні мотиву відіграє конкретна життєва ситуація, в якій відображається сутність особи, її потреби, інтереси. Кожна людина потрапляє в ту життєву ситуацію, яку сама обирає або створює і яка найбільше відповідає її соціально-психологічному типу [284, с. 266].

Для неповнолітньої особи притаманним є прагнення до самоствердження, і вона намагається реалізувати цю потребу будь-якими способами. Якщо це не вдається їй за допомогою позитивних дій, то вона знаходить те, до чого прагне в злочинній групі, яка надає їй багато способів «самореалізації» - крадіжки, грабежі, розбої, вживання алкоголю, наркотичних засобів і психотропних речовин. Неповнолітні, які вчиняють розбої з хуліганських мотивів, у більшості випадків не бажають співвідносити свою поведінку з об'єктивними умовами, конкретними обставинами їх життя і діяльності, з можливостями, закладеними в конкретній життєвій ситуації, та й не вміють цього робити [284, с. 267].

Поділяємо точку зору О.В. Сіренко, що значний вплив на поведінку неповнолітніх здійснюють також психічні аномалії, до яких відносять різноманітні порушення нервової системи. Психічні аномалії призводять до того, що в особи з'являються риси характеру, що заважають адекватно реагувати на конкретну ситуацію [284, с. 267].

Окрему увагу під час розгляду криміналістичної характеристики особи неповнолітнього злочинця, на нашу думку, слід звернути на те, що в останні роки стійкий і організований характер злочинної діяльності неповнолітніх приймає загрозливого характеру. Перебування неповнолітніх в таких групах підвищує сумарну активність, упевненість у власних силах, породжує почуття безкарності [73, с. 71]. Групова злочинність серед неповнолітніх набула

більшого поширення при вчиненні корисливих насильницьких злочинів [148, с. 46].

Підвищені імпульсивність і ситуативність групових злочинів, які вчиняються неповнолітніми, обтяжують їх наслідки. За даними статистики, частка групових злочинів серед неповнолітніх в 3-4 рази більша за аналогічний показник дорослої злочинності й сягає 80,0 % [97] у загальній злочинності молоді. Як свідчать результати наших досліджень, ці дані є характерними і для розбоїв, учинених неповнолітніми або за їх участю, де частка групових злочинів склала 66,0 % (Додаток Б).

Одним із чинників криміналізації молодіжного середовища є взаємодія криміногенних груп підлітків із злочинними групами дорослих. Адже не є таємницею, що становлення неповнолітніх правопорушників на шлях вчинення злочинів відбувається внаслідок навчання протиправній поведінці. Як відзначав Е. Сатерленд злочинної поведінки навчаються, взаємодіючи в процесі спілкування з іншими людьми. Засвоєння злочинної поведінки відбувається головним чином у групах, де відносини мають безпосередній, особистий характер. Навчання злочинній поведінці включає в себе стимулювання мотивів, прагнень й установок на протиправну діяльність, засвоєння прийомів вчинення злочинів та раціоналізацію своїх дій нібито благородними цілями [310, с. 18].

Особливу небезпеку становлять так звані неформальні групи неповнолітніх з антигромадською поведінкою. Це об'єднання юнаків і дівчат, які в минулому, як правило, були позбавлені нагляду сім'ї. Вони в межах такої групи дуже швидко зближуються, оскільки являють один для одного соціальну та психологічну цінність. Згуртованість і постійне спілкування дають їм змогу встояти перед суспільством, яке вони сприймають ворожим і чужим. Настрої та погляди, які панують у групі, передаються її однодумцям. Тому зрозумілою є інтенсивність негативного впливу на особу з боку мікросередовища, який охоплює не тільки розум і вольову сферу неповнолітнього, а й його почуття [121, с. 120].

Підліток, особливо соціально-неблагополучний, завжди відчуває потяг до сили, а об'єднання в групи це почуття посилює. Значну роль тут відіграють так звані «тусовки», де гуртуються кримінальні групи. В останні роки «тусовки» переродилися у своєрідні «клуби за кримінальними інтересами», школи з підвищення «кримінальної майстерності». Якщо раніше для «тусовок» обирали безлюдні місця (підвали, горища, під'їзди, нежитлові будівлі), то зараз молодь проводить час на дискотеках, в кафе, нічних клубах, ресторанах. Показовий склад «тусовщиків»: кожний третій не має батька або не проживає з сім'єю, у кожного десятого немає матері, кожний третій перебуває на обліку у підрозділах ювенальної превенції [324, с. 58].

У злочинних угрупованнях неповнолітніх усе частіше виявляється кримінальна спеціалізація окремих напрямів їх протиправної діяльності: одні займаються «розвідкою» об'єктів злочинних посягань, інші реалізують злочинний задум, треті здійснюють збут краденого і т. п. [340, с. 4]. Усе це в сукупності підвищує суспільну небезпеку групових розбоїв, що вчиняються неповнолітніми, ускладнює їх виявлення і розслідування.

Загалом, у груповій злочинності неповнолітніх переважають нестійкі, короткочасні об'єднання. Проте, за нашими підрахунками, значну частину злочинних груп неповнолітніх або за участю неповнолітніх, що вчинили розбої, можна оцінити як такі, що орієнтовані на тривалу діяльність. Так, у 24,0 % вивчених кримінальних проваджень групами неповнолітніх або за їх участю було вчинено два злочини; систематично займалися злочинною діяльністю 42,0 % таких груп. Лише 34,0 % групових розбоїв за участю неповнолітніх було вчинено один раз – (Додаток Б).

В ході злочинної діяльності групи, які вчинили декілька злочинів, поряд з розбоями вчиняли й інші кримінальні правопорушення (крадіжки, вимагання, грабежі і т.д.). Для такого роду злочинних груп було характерне планування вчинення злочинів, розподіл ролей серед учасників, з'ясування способу життя потерпілого. Також вживалися заходи до безпечного підходу та відходу з місця вчинення злочину.

При вчиненні розбоїв групою неповнолітніх без попередньої змови, можна відзначити певні особливості. Групи формуються зазвичай з метою спільного проведення вільного часу, розпивання спиртних напоїв, рідше - для протиправної діяльності. Розбій зазвичай має випадковий характер. Зустрічаються випадки, коли один підліток – член такої групи, спеціально вводить в оману інших щодо майбутньої події, наприклад заявляє, що потерпілий не повертає борг і треба з ним «поговорити». У таких випадках, як правило, з-поміж неповнолітніх можна виділити найбільш активних членів групи.

За результатами вивчення матеріалів кримінальних проваджень досліджуваної категорії встановлено, що учасники багатьох груп були знайомі. Серед членів злочинних груп зустрічалися й родичі (12,0 % випадків). Учасниками злочинних груп були в основному чоловіки. У 11,5 % випадків до них входили і жінки, які в здебільшого виконували другорядні ролі: забезпечували безперешкодний вхід в житло, стежили за навколишнім оточенням, переховували викрадене. Виявлену особливість можна пояснити гендерними відмінностями підліткової психології і поведінки, згідно з якими юнаки набагато частіше від дівчат намагаються самовиразитися через девіантну поведінку, підліткову субкультуру, конформізм, пов'язаний із порушенням кримінальних заборон. Поряд з цим, треба враховувати незрівнянно вищі фізичні можливості чоловіків щодо подолання ймовірного опору потерпілих в ході злочинного посягання [238, с. 59].

О. О. Офьоркіна виокремлює такі соціально-психологічні причини утворення груп неповнолітніх асоціальної спрямованості: низька стійкість підлітків до психічних перевантажень і стресів; часта невпевненість у собі, низька самооцінка, завищені вимоги до себе; труднощі в спілкуванні з однолітками за місцем навчання; прагнення до отримання нових відчуттів, адреналіну; безкарність; надмірна залежність від друзів, прагнення до наслідування приятелів; непереносимість конфліктів, прагнення до відходу у світ ілюзій, нав'язливі форми поведінки, азартна і комп'ютерна ігроманія;

відхилення в поведінці у зв'язку з травмами, захворюваннями, мозковою патологією, посттравматичним синдромом, перенесеним насильством, «синдромом утікача»; прихильність до неформальних поглядів і поведінки під впливом ЗМІ, кіномистецтва і т.д.; прихильність до алкоголізму і наркоманії; обтяжена спадковість (алкоголізм, наркоманія); явне неблагополуччя в сім'ї, належність до неповних сімей, сімей з батьками-кар'єристами [228, с. 14-15].

І. Л. Калімбет окрему увагу звертає на групи неповнолітніх, які спільно працюють, оскільки, як свідчать матеріали практики, спільна зайнятість дозволяє: чітко розпланувати ролі відповідно до професійних навичок кожного члена угруповання; полегшує отримання знарядь та засобів для вчинення злочинів. Також групи, сформовані за таким критерієм, відрізняються особливостями організаційної побудови на початковому етапі злочинної діяльності. Зокрема, для них характерним є відсутність лідера. Водночас, після вчинення декількох злочинів, особа лідера починає виокремлюватись, що підвищує суспільну небезпеку такої групи, оскільки вона стає більш керованою, організованою, структурованою [132, с. 187].

Оскільки злочинна група є різновидом малої соціальної групи, можливим є використання положень соціальної психології під час вивчення ролі лідера злочинної групи, але вони повинні розглядатися через призму вчення про особу злочинця [185, с. 9].

В досліджених нами кримінальних провадженнях, злочинні групи мали свою ієрархію, серед її членів можливо виділити лідерів, активних і другорядних учасників. Здебільшого лідери судимі, мають сильний характер, організаторські здібності. З числа групових розбоїв у 83,0 % випадків лідер був повнолітнім (Додаток Б). Зазначене свідчить про схильність групової злочинності неповнолітніх до організованості й професіоналізму.

Участь другорядних (у тому числі неповнолітніх) учасників групи найчастіше виражалася в наданні місця для збору злочинної групи (дача, квартира), збуті викраденого. Вони виконували різні дрібні доручення лідера або активних членів групи.

У 43,5 % вивчених кримінальних проваджень у злочинних груп була вогнепальна зброя або предмети, схожі на неї (пістолети, газові та пневматичні пістолети, перероблені під стрільбу бойовими патронами, обрізи мисливських рушниць). У 36,5 % злочинних груп як зброя використовувалося холодна зброя – ножі різних типів, кинджали, кастети, нунчаки, а також предмети, що використовувалися як зброя, в тому числі і побутового призначення – небезпечні бритви, сокири, палиці, пруті тощо (Додаток Б).

Стійкість злочинних груп характеризується й такими ознаками, як тривалість існування групи, тривалість її злочинної діяльності. Вивчення кримінальних проваджень показало, що 58,0 % злочинних груп існували до 3-х місяців, 22,0 % – від 3-х до 6-ти місяців, а 20,0 % – понад шість місяців (Додаток Б).

Підводячи підсумок розгляду особи неповнолітнього злочинця, відзначимо, що виявлені нами деформації в сферах життєдіяльності неповнолітніх, які вчинили розбої, а також їх особистісні якості наочно демонструють істотне відхилення цих позицій від необхідних характеристик законослухняної поведінки.

Наявність в структурі криміналістичної характеристики розбоїв, учинених неповнолітніми, відомостей про особу злочинця значно розширює потенціал криміналістичної науки, зокрема, для використання її положень на практиці. Знання вказаних даних, вміння виявляти їх основні характеризуючі ознаки та властивості є обов'язковою умовою розслідування розбоїв.

1.4. Особа потерпілого та предмет злочинного посягання

Особа потерпілого. У криміналістичній характеристиці злочинів взагалі, і корисливих насильницьких зокрема, відомості про особу потерпілого мають важливе криміналістичне значення. Так, володіючи відомостями про фізичні, соціальні і психологічні ознаки потерпілого, слідчий може створити

примірну модель його особистості, що сприятиме висуненню версій про обставини, мотиви вчиненого, про особу можливого злочинця.

Вивчення особи потерпілого в криміналістичній характеристиці злочинів порівняно новий напрям. У цьому напрямі ще багато спірного, зокрема, віктимологічних аспектів вивчення особи потерпілого, типологій потерпілих від кримінальних правопорушень, меж вивчення і використання даних про особу потерпілого з метою встановлення обставин кримінального правопорушення.

Проблемні питання криміналістичної віктимології піднімалися в працях засновників науки криміналістики, зарубіжних і вітчизняних вчених: Г. Гросса, С. Н. Трегубова, С. Н. Якімова і Н. С. Бокаріуса. Дослідженню ролі потерпілого в механізмі вчинення злочинів присвячено роботи Л. В. Франка, А. І. Долгової, В. С. Мінської, В. Н. Кудрявцева, Д. В. Рівмана, В. І. Полубинського, В. Я. Рибальської, Є. Є. Центрора, В. Є. Христенко, А. Л. Репецької, В. О. Тулякова та інших науковців.

На розвиток криміналістичного вчення про особу потерпілого значний вплив зробили віктимологічні дослідження. Віктимологія вивчає особу потерпілого, його зв'язки і взаємини зі злочинцем, поведінку як до вчинення кримінального правопорушення, так і в наступний період. Значна увага у віктимологічних дослідженнях відводиться ролі потерпілого в генезисі кримінального правопорушення, його міжособистісним зв'язкам і відносинам. Хоча криміналістичне вчення про особу потерпілого не є складовою частиною кримінологічної віктимології, проте криміналістика використовує деякі її концептуальні положення, понятійний апарат, методи і засоби, специфічну інформацію з метою вирішення криміналістичних завдань.

Серед теоретичних положень віктимології, що мають значення для криміналістики, слід виділити: по-перше, обґрунтування специфічності потерпілого як самостійного об'єкта дослідження; по-друге, необхідність всебічного комплексного підходу до вивчення особи і поведінки потерпілого не тільки в момент злочинного посягання і до нього, але і в наступний період;

по-третє, важливість вивчення міжособистісних зв'язків і відносин потерпілого, його способу життя, особливо зв'язків і взаємин з особою або особами, які вчинили злочин; по-четверте, обов'язкове врахування ролі потерпілого і його впливу на розвиток злочинної події.

В. І. Шиканов розглядає криміналістичну віктимологію як окрему криміналістичну теорію, включаючи до її предмету взаємозв'язок, взаємозалежності між злочинцем і його жертвою, що обумовлюють генезис і подальшу динаміку злочину, а також дії злочинця (іноді потерпілого та інших осіб), спрямовані на приховування злочину та його слідів [342, с. 174].

В. І. Галаган справедливо зауважує, що для окремих видів або груп злочинів важливо встановити персонографічні дані потерпілого, спосіб його життя, зв'язки і стосунки з іншими учасниками кримінального судочинства, ознаки віктимності у його поведінці тощо [75, с. 340].

Солідарні в цьому плані криміналісти з приводу корисливої насильницької злочинності. Зокрема, на думку Г. О. Чорнія, дані про особу потерпілого характеризуються: а) певною вибірковістю дій злочинця, що вказує на взаємозв'язок між особливостями його особистості і особистості потерпілого; б) наявністю і характером відносин між потерпілим і злочинцем, які впливають на мету, час і засоби вчинення і приховування злочину [328, с. 10].

В. В. Тіщенко зазначає, що особа потерпілого розглядається злочинцем як орієнтир, який вказує на коштовне майно, і як перешкода для заволодіння останнім, а також як потенційне джерело інформації про посягання [300, с. 81].

На переконання С. А. Вецкої, відомості про особу потерпілого (спосіб життя, особливості діяльності, риси характеру, звички, зв'язки, демографічні дані тощо), а також про його поведінку в типових кримінальних ситуаціях перед початком, під час і після вчинення злочину (про сліди й інші зміни обстановки на місці події тощо), зв'язок з діями злочинців є суттєвим елементом криміналістичної характеристики розбійних нападів, учинених організованою групою, та успішно використовуються в ході побудови слідчих

версій і планування розслідування, особливо в умовах дефіциту інформації та доказів. Зв'язок «потерпілий – злочинець» є основним джерелом даних (76,7 % випадків) про групові розбої [51, с. 18].

Криміналістичний аспект даних про особу та особливості поведінки потерпілого зазвичай проявляється в деяких відомостях демографічного характеру (стать, вік, освіта, сімейний стан і суспільне становище і т. ін.), фізичні, біологічні і психологічні особливості, його спосіб життя, ціннісні орієнтації, зв'язки, відносини зі злочинцем [139, с. 44–54]. Встановлення таких даних про потерпілого дає слідчому можливість висунути деякі припущення про особу злочинця, визначити коло осіб, серед яких потрібно вести пошук, а також обрати найбільш ефективні тактичні прийоми проведення окремих слідчих (розшукових) дій і методи розслідування в цілому.

Статева, психологічна, соціальна характеристика потерпілих від розбоїв, що вчиняються неповнолітніми, їх віктимологічні якості різноманітні. В одних випадках вони характеризувалися схильністю до вживання спиртного, нерозбірливістю в знайомствах, розгульним способом життя, в інших – відносилися «до групи ризику» (продавці, охоронці, водії транспортних засобів, комерсанти та ін.).

На думку М. Т. Ведернікова, специфічність взаємостосунків між потерпілим і злочинцем на момент учинення злочину дозволяє поділити потерпілих на два типи – нейтральний та провокуючий. Нейтральний – потерпілий, спосіб життя якого не може бути визнаним таким, що впливає на зародження та розвиток злочинності. Потерпілий з провокуючою поведінкою – тип потерпілих від злочинів, які вчиняються на основі специфічних стосунків між ними й правопорушниками [47, с. 96].

Підтримуючи дану позицію, вважаємо за можливе виділення двох основних віктимологічних груп потерпілих від розбоїв, учинених неповнолітніми. До першої групи входять громадяни, вчинки, риси характеру яких містять в собі привід до нападу на них. Дана група потерпілих, як правило, не відрізняється наявністю у них значних матеріальних засобів і

цінностей, і напад на них може бути вчинено лише в силу їх безпечності, неприйняття належних заходів до охорони власного майна, нерозбірливості у знайомствах, довірливості до незнайомих людей. Часто такі особи схильні до систематичного вживання спиртних напоїв, наркотичних та психотропних речовин.

Другу групу складають громадяни, які в силу своєї роботи, соціального статусу можуть стати жертвами розбоїв. Зокрема, це можуть бути підприємці, водії транспортних засобів, які займаються приватним перевізництвом. На відміну від першої групи, громадяни, що входять до другої групи можуть зазнати нападу через володіння матеріальними засобами і цінностями. Зазвичай, напади на них неповнолітніми плануються і вчиняються в групі.

Як нами раніше вказувалося, вчинення неповнолітніми розбоїв часто носить ситуативний характер, тому вибір неповнолітніми конкретної особи для нападу зазвичай є випадковим. Неповнолітній злочинець (злочинці) може очікувати на майбутнього потерпілого в місцях вірогідної появи осіб, майно яких може бути предметом злочинного посягання (наприклад, біля поштових відділень у дні видачі пенсій тощо) та супроводжувати його до безлюдного і зручного для нападу місця, після чого вчинити злочин або очікувати в такому місці на особу відповідного зовнішнього вигляду (наявність дорогого смартфона, ювелірних прикрас, престижного одягу, аксесуарів тощо). Так, 15.03.2017 року, приблизно о 00.40 год., неповнолітній ОСОБА_4, за попередньою змовою з неповнолітнім ОСОБА_5, маючи при собі заздалегідь заготовлене знаряддя злочину у вигляді дерев'яної ніжки від стільця, знаходячись біля магазину «АТБ», розташованого на вул. Гагаріна, 98-а, в м. Кілія, Одеської області, помітили громадянку ОСОБА_2. Маючи намір на відкрите заволодіння чужим майном, ОСОБА_4 запропонував ОСОБА_5 спостерігати за ОСОБА_2, щоб заволодіти її майном, на що ОСОБА_5 дав свою згоду. Діючи як співвиконавці, переслідуючи потерпілу біля нежитлового будинку № 76, по вул. Миру, в м. Кілія Одеської області, діючи умисно, з корисливих мотивів, маючи намір на відкрите заволодіння чужим

майном, поєднане із застосуванням насильства небезпечного для здоров'я потерпілої ОСОБА_2, ОСОБА_4 із застосуванням фізичної сили наніс два удари по голові потерпілій, заздалегідь заготовленим знаряддям злочину дерев'яною ніжкою від стільця, натягнувши, перед цим шапку низько на очі з метою приховання обличчя, підійшовши ззаду до ОСОБА_2. ОСОБА_2 почала тікати, але ОСОБА_4 наздогнав її та повалив на землю, тим самим своїми діями спричинив потерпілій тілесні ушкодження, які відносяться до легких тілесних ушкоджень з короточасним розладом здоров'я. В цей час до них підбіг ОСОБА_5, зірвав з правого плеча потерпілої жіночу сумку з її особистими речами. Своїми злочинними діями неповнолітні ОСОБА_4 та ОСОБА_5, спричинили потерпілій ОСОБА_2 матеріальну шкоду на загальну суму 730 гривень [56].

Аналіз слідчої практики, здійснений О. С. Кайгородовим показав, що лише в 3,0 % вивчених ним кримінальних справ про грабежі та розбої, вчинені неповнолітніми, потерпілий і злочинець були раніше знайомі один з одним [130, с. 13]. Результати наших досліджень показують, що у 83,0 % кримінальних проваджень про розбої, вчинені неповнолітніми або за їх участю, потерпілі і нападники були зовсім незнайомі; у 9,0 % випадків – познайомились напередодні вчинення злочину (зазвичай знайомство виникало під час спільного вживання спиртних напоїв); 6,0 % працювали або навчалися разом, або були далекими родичами, або мали спільних знайомих, через яких були поінформовані один про одного, але безпосередньо не спілкувалися; 2,0 % були знайомі один з одним задовго до вчинення злочину (Додаток Б). Враховуючи викладене, можливо зробити висновок, що контакт потерпілого зі злочинцем зазвичай має раптовий характер, в результаті чого під час розслідування кримінальних проваджень досліджуваної категорії виникає дефіцит криміналістично важливої інформації про особу неповнолітнього злочинця.

Проведене нами дослідження показало, що переважну частину потерпілих від розбоїв, учинених неповнолітніми, становили особи чоловічої

статі (69,0 %) і лише 31,0 % – жінки (Додаток Б). Ці дані погоджуються з результатами досліджень, проведених Г. С. Чечеляном, відповідно до яких, 71,6 % потерпілих від грабежів і розбоїв, учинених з проникненням до житла, складають чоловіки [327, с. 11].

У 61,0 % досліджених кримінальних проваджень розбійні напади неповнолітніми вчинялися щодо одного потерпілого, у 39,0 % – одночасно двох і більше (Додаток Б). Ці показники свідчать про обережність неповнолітніх злочинців, їх намагання уникнути будь-якої серйозної протидії з боку потерпілих під час нападу.

Місцеві жителі серед потерпілих склали 81,0 %, приїжджі – 19,0 % (Додаток Б).

За родом занять потерпілі від розбоїв, що вчиняються неповнолітніми або за їх участю, розподілилися наступним чином: 34,5 % потерпілих були працівниками торгівлі або сфери обслуговування; 26,5 % - домогосподарки, студенти, пенсіонери; 18,0 % - робітники, інженери; 10,0 % - люди інтелектуальної праці; 11,0 % - безробітні (Додаток Б).

За віковою ознакою нами було виділено три групи потерпілих від розбійних нападів, учинених неповнолітніми. Першу групу склали неповнолітні потерпілі (19,0 %) (Додаток Б). В основній своїй масі – це учні середніх шкіл, ВПУ, коледжів, а також абітурієнти та студенти молодших курсів ВУЗів.

Посягання на неповнолітніх здійснювалися найчастіше поблизу тих установ (або в них), де вони навчаються (63,0 % вивчених кримінальних проваджень) (Додаток Б). Зазвичай це відбувається під час перерви, при виході з будівлі після закінчення занять в ситуаціях, коли злочинні дії не привертають до себе увагу інших осіб.

В 12,0 % вивчених кримінальних проваджень неповнолітні взагалі відмовлялися заявляти про вчинені на них напади, а кримінальні провадження розпочинались за повідомленнями батьків, лікувальних установ, посадових осіб навчальних закладів і т. ін. (Додаток Б). Мотивом приховання факту

вчинення щодо них розбійних нападів зазвичай є небажання контактувати з правоохоронними органами, побоювання помсти з боку злочинців, а іноді бажання самостійного вирішення своїх проблем.

До другої групи входять повнолітні особи, які не досягли пенсійного віку. Серед усіх потерпілих вони складають 66,5 %. Більшість досліджуваних злочинів відносно цієї групи потерпілих було вчинено неповнолітніми в групі (81,5 %). Іноді потерпілими стають особи, які страждають алкогольною чи наркотичною залежністю, мають психічні аномалії або ведуть антигромадський спосіб життя (зокрема, особи без постійного місця проживання) (13,0 %) (Додаток Б).

Третю групу потерпілих складають особи пенсійного віку (14,5 %) (Додаток Б). Вчинення досліджуваних злочинів щодо осіб похилого віку займає незначне місце, однак, як свідчить слідча і судова практика, за своєю формою саме ці кримінальні правопорушення характеризуються як найбільш цинічні і жорстокі.

Характерно, що потерпілі старшого віку гостро сприймають незаконні вимоги неповнолітніх і часто вельми бурхливо реагують у відповідь, нерідко чинять активний фізичний опір. В силу свого життєвого досвіду потерпілі в цьому віці серйозно не сприймають висловлювані неповнолітніми погрози, вступають з ними в суперечки і намагаються негайно повідомити про подію до поліції. Так, неповнолітній ОСОБА_3, 25.01.2016 р., приблизно о 02.50 год., перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, перебуваючи в приміщенні сауни «Дельфін», що по вул. Ковельській, 1 в м. Луцьку, діючи умисно, вчинив напад на потерпілу ОСОБА_4, з метою заволодіння чужим майном, поєднаний із погрозою застосування насильства, небезпечного для життя та здоров'я особи, що зазнала нападу, в ході чого продемонстрував пістолет, який відноситься до конструктивно схожих з пневматичною зброєю виробів, та висловив погрозу його застосування у випадку ненадання потерпілою грошових коштів на його вимогу. Однак, після виклику потерпілою працівників поліції, неповнолітній ОСОБА_3 втік з місця події [60].

Крім даних про рід занять, вік значний інтерес представляють відомості про спосіб життя потерпілих, риси їх характеру, зв'язки, відносини з іншими людьми, - зазначає В. А. Образцов. Такого роду дані, на його переконання, можуть вказати не тільки на особу злочинця, а й на мотив та інші важливі для справи обставини [219, с. 13].

Цікавими з цього приводу є результати, отримані іншими науковцями. Так, за даними В. Д. Рожкова, потерпілими від розбійних нападів зазвичай виступають: жінки, які носять дорогий одяг, прикраси (17,0 %); особи, які перебувають в стані алкогольного сп'яніння, люди похилого віку, підлітки, не здатні чинити дієвий опір злочинцям (14,0 %); особи, які таксують (6,0 %); особи, яким було доручене викрадене майно (обслуговуючий персонал магазинів, кіосків, АЗС та ін.) (21,0 %), або які здійснювали його охорону чи супровід (5,0 %); випадкові особи (8,0 %) [270, с. 18–19].

На основі вищевикладеного, можливо визначити наступні типові ознаки особистості, властиві особам, які стали потерпілими від розглядуваних злочинів: це, як правило, повнолітні (66,5 %) особи чоловічої статі (69,0 %), які є місцевими жителями (81,0 %), працівниками торгівлі або сфери обслуговування (34,5 %), іноді страждають алкогольною чи наркотичною залежністю, мають психічні аномалії або ведуть антигромадський спосіб життя (13,0 %), не знайомі з нападниками (83,0 %) та в момент нападу були одні (61,0 %).

Предмет злочинного посягання. Предметом посягання абсолютної більшості злочинів проти власності закон називає майно – речі матеріального світу, яким притаманні специфічні ознаки фізичного, економічного та юридичного характеру [307, с. 29].

У теорії кримінального права предмет злочинного посягання – це елемент об'єкта, впливаючи на який, злочинець порушує або намагається порушити суспільні відносини, що перебувають під охороною кримінального закону [163, с. 99]. Тут мається на увазі річ матеріального світу, з приводу якої або шляхом впливу на яку злочинець вчиняє дію, передбачену КК України як

злочин.

Вчені-криміналісти намагаються дати більш обґрунтоване тлумачення цього елемента злочину. Так, на думку М. В. Салтевського, предметом злочинного посягання є різноманітні фізичні об'єкти, які характеризуються ознаками їх агрегатного стану, споживчим призначенням, фізико-хімічними властивостями [277, с. 268].

В. Ю. Шепітько під предметом злочинного посягання розуміє речі матеріального світу, впливаючи на які особа посягає на ті або інші суспільні відносини [338, с. 55].

Криміналістичний підхід дослідження предмета злочинного посягання на відміну від кримінально-правового полягає в тому, що його прикметні ознаки відокремлюють його від подібних речей матеріального світу. Ознаки предмета злочинного посягання відіграють велике значення для організації розшуку викрадених речей та встановлення злочинця.

У багатьох роботах вчених-криміналістів підкреслювалося значення дослідження даних про предмет злочинного посягання, оскільки вони вказують не тільки на його характер і містять якісні та кількісні його ознаки, а й дозволяють виявити залежності з особою злочинця і способом учинення злочину. Помічено, що характер предмета злочинного посягання серйозно впливає на вибір способу його викрадення, використання і реалізації. А сам предмет злочинного посягання вказує на певні властивості, риси злочинця, його цілі, можливі канали збуту тощо. Зокрема, наявність серед викраденого досить нестандартних речей (продуктів харчування, іграшок, канцелярських виробів, незначних за вартістю предметів тощо), може бути підставою для висунення слідчої версії про вчинення злочину неповнолітньою особою [35, с. 69].

А. П. Шеремет зазначає, що характеристика предмета злочинного посягання важлива для встановлення злочинця у певних випадках: а) коли викрадення предмета свідчить про знання його призначення і можливостей використання; б) коли викрадення свідчить про знання злочинцем вартості чи

особливих властивостей предмета злочинного посягання; в) якщо має місце заволодіння предметами з особливими властивостями; г) коли за предметом злочинного посягання можна робити висновок про специфічну мету; д) коли до предмету злочинного посягання має доступ обмежене коло осіб [339, с. 343].

Особливого значення набувають дані про предмет злочинного посягання (речі, предмети, цінності), які мають матеріалізовану оболонку і доступні для сприйняття, вимірювання та фіксації. Він може виступати як слідоутворюючий і слідосприймаючий об'єкт, що є важливим для встановлення місця, часу, способу, знарядь та інших обставин учинення і приховування злочину за допомогою спеціально розроблених для визначених ситуацій методів розслідування.

На думку науковців, предметами злочинного посягання під час учинення грабежів та розбоїв зазвичай виступають: грошові кошти (85,0 %); транспортні засоби, вантаж, що на них перевозиться (78,2 %); мобільні телефони (73,4 %); апаратура (63,3 %); ювелірні вироби (62,2 %); цінні папери, електронні розрахункові банківські картки (36,0 %); одяг, взуття (19,0 %); продукти харчування, алкогольні напої (19,0 %); меблі, предмети інтер'єру (18,0 %); документи (водійські посвідчення, ліцензії та ін.) (9,0 %) [45, с. 6; 50, с. 7; 126, с. 13]; вироби, які мають художню та історичну цінність (8,0 %); інше майно (5,7 %) [270, с. 19].

За твердженням Б. Ю. Бистрицького, неповнолітні правопорушники намагаються заволодіти тими речами, які нині користуються попитом (є модними, сучасними): мобільними телефонами, одягом, привабливими брелками, золотими прикрасами, гаманцями, сумочками тощо. Однак, значну цінність для них завжди представляють грошові кошти, оскільки ними легше розпоряджатися та важче розшукати [35, с. 67].

Результати нашого дослідження показують, що найчастіше предметом злочинного посягання під час учинення неповнолітніми розбоїв, виступали гроші, у т.ч. іноземна валюта (67,5 %), які є універсальним засобом

задоволення найрізноманітніших людських потреб (Додаток Б). Так, 3 серпня 2012 р., близько 03.00 год., неповнолітній ОСОБА_4 за попередньою змовою із неповнолітнім ОСОБА_5, маючи намір на вчинення нападу з метою заволодіння чужим майном, знаходячись на дитячому майданчику, який розташований неподалік від будинку № 14 по провулку Табукашвілі в м. Коростень, із застосуванням насильства, небезпечного для життя та здоров'я потерпілого ОСОБА_6, відкрито заволоділи майном останнього – грошима в сумі 50 грн. [58].

Інші предмети за частотою здійснення посягань на них можна розподілити в наступному порядку:

- мобільні телефони – 24,5 %;
- годинники, відео-, фотоапаратура, комп'ютерна та побутова техніка – 13,0 %;
- транспортні засоби (автомобілі, мотоцикли, мопеди, велосипеди) – 11,5 %;
- ювелірні вироби – 8,5 %;
- електронні розрахункові банківські картки – 6,5 %;
- одяг – 5,5 %;
- спиртні напої і продукти харчування – 5,0 %;
- інші предмети – 2,0 % (Додаток Б).

Частину викраденого майна неповнолітні продавали, як правило, через знайомих, родичів, здавали продавцям на оптово-роздрібних ринках; рідше – дарували родичам, співмешканцям, знайомим та ін.; іноді використовували для певних власних цілей (їжу, напої, одяг тощо). Якщо предметом злочинного посягання був легковий автотранспорт, то він збувався, зазвичай, дорослим особам, які займаються розборкою, ремонтом та продажем автомобілів.

Насамкінець зазначимо, що предмет злочинного посягання розбоїв, учинених неповнолітніми, відрізняє цей вид корисливих насильницьких посягань від аналогічних, які вчиняються дорослими особами, оскільки, як ми

вказували у попередніх підрозділах роботи, часто слугує «провокуючим» фактором, в результаті якого у неповнолітнього правопорушника формується мотив та умисел на вчинення кримінального правопорушення [35, с. 76].

Висновки до розділу 1

Огляд наукових досліджень дає змогу зробити висновок про те, що питання розслідування розбоїв висвітлювались переважно разом з іншими корисливими чи корисливими насильницькими злочинами та на час дії Кримінально-процесуального кодексу України 1960 року, або безвідносно до такої категорії злочинців, як неповнолітні. Питання методики розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми, в сучасних умовах на монографічному рівні практично не розглядались і не були предметом самостійного дослідження.

Під способом учинення розбоїв неповнолітніми слід розуміти систему взаємопов'язаних дій неповнолітніх злочинців, які вчиняються ними з підготовки, вчинення та приховування даних кримінальних правопорушень, орієнтованих на досягнення корисливих інтересів, в якій закономірно відбиваються особистісні якості і властивості співучасників, умови обстановки, особливості особи потерпілого.

Для неповнолітніх попередня підготовка до вчинення розбою зустрічається лише у кожному третьому посяганні. В інших випадках неповнолітні вчиняли злочини без спеціальної попередньої підготовки, порівняно примітивно, за допомогою випадкових предметів, використовуючи свою кількісну перевагу, або фактор несподіванки.

Дії з учинення неповнолітніми розбоїв носять різноманітний характер, тому нами виділено три основні ознаки, за якими вони можуть бути класифіковані: 1) спосіб проникнення на місце вчинення злочину; 2) очевидність для потерпілих дій злочинців під час учинення злочину;

3) характер насильницького впливу на потерпілого.

Дії, спрямовані на приховування вчиненого злочину або його слідів, вживалися неповнолітніми в кожному п'ятому випадку. Специфіка приховування неповнолітніми злочину, обумовлена тим, що вони менш ніж дорослі вільні в реалізації і зберіганні викраденого майна. Для даної категорії суб'єктів розбоїв характерне створення сховищ викраденого за місцем проживання або в навколишніх від місця проживання місцях: сараях, гаражах, горищах, підвалах та ін., а також навмисне вихваляння викраденим перед однолітками.

Вчинення неповнолітніми злочинцями розбоїв зазвичай відбувається в місцях де вони найчастіше проводять своє дозвілля або неподалік від них. Серед чинників, що обумовлюють вибір ними місць учинення розбоїв, можна назвати: зручність для підготовки, реалізації та приховування конкретного способу нападу; можливість викрадення того чи іншого майна (грошових коштів, транспорту тощо); відносну малолюдність (у співвідношенні із часом нападу), що полегшує реалізацію злочинного задуму, ускладнює сприйняття факту нападу з боку третіх осіб, скорочує ймовірність появи небажаних свідків та ін.; зручність залишення місця події.

Найчастіше неповнолітні вчиняють розбої у вільний від навчання час (з 15.00 до 24.00 години). «Пік» злочинних проявів припадає на період з 19 до 23 години. Основними причинами цього є низька трудова зайнятість неповнолітніх старшої вікової групи, недоступність для них різних форм молодіжного дозвілля.

Певні особливості має і механізм утворення слідів на місці вчинення розбою. Особа неповнолітнього злочинця визначає особливості утворення матеріальних слідів кримінального правопорушення, дослідження яких може підтвердити висунуту версію про вчинення цієї групою осіб суспільно небезпечного діяння. До них відносять виявлені речі та сліди, що вказують на підлітковий вік їх власника (розмір головного убору, одягу, взуття, а також слідів ніг, долонь, пальців, взуття тощо).

Джерелами ідеальних слідів про розбої, вчинені неповнолітніми, є наступні категорії осіб: які безпосередньо сприймали обставини вчинення розбою (потерпілий, підозрюваний та інші особи, які випадково перебували на місці нападу); яким відомі обставини, що передували вчиненню розбою; яким відомі обставини, що були наслідком розбою (зокрема, збут неповнолітнім підозрюваним викраденого майна тощо); з якими неповнолітній підозрюваний підтримує дружні чи сімейні стосунки (родичі, сусіди, приятелі).

Особа неповнолітнього злочинця в криміналістичному аспекті - це соціально-демографічні дані, кримінально-правові ознаки, морально-психологічні особливості й інші властивості неповнолітньої особи, які проявляються в закономірностях її злочинної діяльності. Метою криміналістичного вивчення особи неповнолітнього злочинця є встановлення таких даних, які мають значення для вибору напрямів розслідування, проведення тактичних операцій, визначення тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій.

Особа неповнолітнього злочинця характеризується певними особливостями. Кожен п'ятий підліток на момент учинення розбою мав кримінальний досвід, накопичений під час учинення, головним чином, корисливих і корисливих насильницьких кримінальних правопорушень. У кожному третьому розбої підлітки втягувались у злочинну діяльність дорослими. На тлі зростання освітнього рівня підлітків, зростає й кількість неповнолітніх з девіантною поведінкою, однією з причин якого є виховування в неповних сім'ях. Близько третини розбоїв вчинялися неповнолітніми в стані алкогольного (наркотичного) сп'яніння, що визначало стихійний (непідготовлений) спосіб учинення досліджуваного кримінального правопорушення.

Особливості суб'єкта (фізичний, розумовий розвиток, стать і вік) формують спосіб учинення розбоїв, для яких зазвичай є характерним: груповий характер; відсутність послідовності і логіки в діях підлітків; використання способів, заснованих на наслідуванні дій героїв детективних

романів і кінофільмів; «серійний» характер учинення злочинів; вчинення на місці події цинічних дій, наприклад, безглузде псування товарів; неприйняття на місці події ретельних заходів до приховування слідів злочину.

Типовими ознаками, що властиві особам, які стали потерпілими від розглядуваних злочинів є: повнолітня особа чоловічої статі, яка є місцевим жителем, працівником торгівлі або сфери обслуговування, іноді страждає алкогольною чи наркотичною залежністю, має психічні аномалії або веде антигромадський спосіб життя, не знайома з нападниками та в момент нападу була одна.

Предмет досліджуваних злочинів складає типово підлітковий асортимент, до якого входять: грошові кошти; мобільні телефони; годинники, відео-, фотоапаратура, комп'ютерна та побутова техніка; транспортні засоби (автомобілі, мотоцикли, мопеди, велосипеди); ювелірні вироби; електронні розрахункові банківські картки; одяг; спиртні напої і продукти харчування.

РОЗДІЛ 2

ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП РОЗСЛІДУВАННЯ РОЗБОЇВ, УЧИНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІМИ

2.1. Типові слідчі ситуації та основні напрями розслідування

У криміналістичній літературі зазначається, що початковий етап розслідування злочинів, особливо тяжких, учинених в умовах неочевидності, до яких слід віднести більшість корисливих насильницьких злочинів, є виключно важливим і водночас найбільш складним, оскільки носить проблемно-ситуаційний, евристичний характер, часто характеризується відсутністю потрібної і достовірної інформації [108, с. 351].

Ще в минулому столітті Р. С. Белкін звертав увагу криміналістів на те, що на початковому етапі розслідування вирішуються такі специфічні завдання як: орієнтування слідчого в обставинах розслідуваної події; з'ясування фактів, що підлягають встановленню у справі; отримання вихідних даних для розгорнутого планування; збирання всіх доказів, що можуть бути згодом втрачені; встановлення, розшук і затримання злочинця за «гарячими слідами». Виконання таких завдань створює основу для подальшого розслідування, отримання необхідних даних для побудови всіх можливих версій, складання розгорнутого плану розслідування [31, с. 333-334].

Як свідчить судово-слідча практика, початок розслідування найчастіше характеризується значним обсягом організаційної, технічної й тактичної роботи слідчого. Очевидно, що на момент внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР, слідчому, насамперед, потрібно зорієнтуватися в наявній інформації, правильно її оцінити, прийняти рішення і реалізувати його відповідно до завдань кримінального провадження [358, с. 348].

Початок розслідування далеко не завжди протікає гладко, без помилок і

упущень, які є результатом не тільки подекуди неналежного професіоналізму слідчого, а й складності слідчих ситуацій. Наприклад, для початкового етапу розслідування типовими є складні проблемні ситуації, які потребують дій, спрямованих на встановлення особи підозрюваного, тоді як для наступного етапу характерні складні конфліктні ситуації, що виникають після появи підозрюваного, встановлення його ролі у вчиненому злочині. У свою чергу даним слідчим ситуаціям відповідають типові компоненти слідчих (розшукових) дій і тактичних операцій.

Вирішення типових ситуаційно обумовлених завдань початкового етапу розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми, здійснюється шляхом використання комплексу засобів слідчої діяльності, до яких, на наш погляд, можна віднести сукупність розумових і практичних прийомів, спрямовану на вирішення відповідних методико-криміналістичних і тактичних завдань. До перших ми відносимо – різні форми і методи евристичного і формально-логічного характеру: аналіз і синтез вихідної інформації, наявної на даний період розслідування; висунення версій загального і локального характеру; планування розслідування і проведення окремих слідчих (розшукових) дій та ін. До других - засоби, які засновані на результатах розумової діяльності і являють собою сукупність узгоджених між собою підготовчих і організаційних заходів та слідчих (розшукових) дій [358, с. 348].

У зв'язку з вищевикладеним, можна констатувати неабияку значимість типізації слідчих ситуацій для планомірної і ефективної організації розслідування та розробки його методики щодо такого виду злочинної діяльності, як розбої, вчинені неповнолітніми. Причому практична значущість слідчої ситуації, на наш погляд, стає вагомішою, наповнюється криміналістичним змістом у разі її розуміння як сукупності інформаційних даних, наявних у розпорядженні органів розслідування на конкретних етапах розслідування розбоїв [358, с. 348]. Саме з таких позицій ми пропонуємо більш детально розглянути основний зміст типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми.

Слід зазначити, що термін «ситуація» окрім криміналістики, використовується в багатьох інших галузях знань. Так, «Великий тлумачний словник сучасної української мови», визначає ситуацію, як сукупність умов та обставин, що утворюють певне становище, викликають ті чи інші взаємини людей [40, с. 1127].

На думку О. М. Колісніченка слідча ситуація – це певне становище в розслідуванні злочинів, яке характеризується наявністю тих або інших доказів та інформаційного матеріалу і виникаючими, у зв'язку з цим, конкретними завданнями їх збору та перевірки [149, с. 16].

С. В. Веліканов пропонує розглядати слідчу ситуацію як сукупність сформованих на певному етапі умов – стану й обстановки – розслідування, що сприймаються, оцінюються і використовуються слідчим для вирішення тактичних задач і досягнення загальних (стратегічних) цілей розслідування [48, с. 7].

Нам найбільш імпонує визначення слідчої ситуації, запропоноване В. П. Бахіним, як об'єктивної реальності, фактичної обстановки, а результат її пізнання, відомості про неї – відображення цієї обстановки, що використовується для її з'ясування й впливу на неї з метою розслідування злочинів [23, с. 16].

Результати аналізу наявних в криміналістичній літературі позицій з приводу визначення слідчої ситуації, дозволили виділити ряд основних елементів, які складають її зміст і можуть бути застосовані під час розслідування означених злочинів:

а) інформаційно-логічні – поінформованість слідчого про обставини вчиненого злочину, можливості виявлення доказів; правильний аналіз вихідної інформації; наявність доказів і вміння слідчого ними оперувати; поінформованість інших осіб про ступінь інформованості слідчого, про його наміри;

б) тактико-психологічні – здатність слідчого встановити психологічний контакт з підозрюваним та іншими учасниками кримінального процесу;

особливості прояву психологічних властивостей і якостей слідчого в умовах конфліктної ситуації;

в) процесуально-тактичні – професійний досвід слідчого в розслідуванні аналогічних злочинів; стан кримінального провадження, обґрунтування обрання запобіжного заходу для осіб, які притягуються до кримінальної відповідальності; вміння грамотно провести конкретну слідчу (розшукову) дію;

г) організаційно-управлінські – взаємодія слідчого з іншими підрозділами в ході розслідування; своєчасність створення слідчо-оперативної групи та ефективність її роботи тощо [28, с. 94].

Ці структурні елементи проявляють себе в різних слідчих ситуаціях в різному обсязі, тому значення цих елементів неоднакове. І. Ф. Герасимов з цього приводу зауважив, що будь-який з елементів слідчої ситуації може виявитися вирішальним в оцінці ситуації. Але за будь-яких обставин слідчий повинен враховувати весь комплекс факторів, в іншому випадку можливі помилки в оцінці, що потягнуть негативні наслідки в практичній діяльності [84, с. 171].

Зрозуміло, що слідчі ситуації, які складаються під час розслідування кримінальних правопорушень, є глибоко індивідуальними, що викликано багатоваріантністю поєднання вищевказаних елементів, однак, в них є і загальне, що дозволяє їх класифікувати на підставі різних критеріїв:

- за характером і обсягом вихідної інформації про подію злочину і злочинця на певному етапі розслідування - очевидні, неочевидні;
- за взаємовідносинами, що складаються між учасниками розслідування – конфліктні, безконфліктні;
- за наявними можливостями їх вирішення – сприятливі чи несприятливі [358, с. 348].

Науковцями відзначається неможливість проведення повної типізації слідчих ситуацій у зв'язку з тим, що їх багатокomпонентний склад в поєднанні з факторами, які впливають на їх формування, утворюють незчисленну

кількість варіантів ситуацій, кожна з яких по-своєму унікальна [191, с. 4], тому виділення типових слідчих ситуацій, що виникають під час розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми, вимагає, в першу чергу, визначення критеріїв, на основі яких відбуватиметься їх типізація [358, с. 348].

Типізацію вихідних слідчих ситуацій у кримінальних провадженнях про розбої, учинені неповнолітніми, доцільно здійснювати на підставі ознак, в основу яких необхідно покласти найбільш інформаційно-важливі на момент внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР елементи – подію злочину і суб'єкт його вчинення [358, с. 348]. Це дозволить виділити і охарактеризувати такі ситуації за ознаками, що включають в себе їх характеристику і оцінку, ступінь складності та основні напрями їх вирішення.

К. С. Крамська виділила такі типові вихідні слідчі ситуації грабежів та розбоїв, учинених групами неповнолітніх:

1) особи, які вчинили грабіж або розбій не встановлені, достовірна вербальна і матеріальна інформація про них та їх місцезнаходження відсутня, проте є факти-ознаки, які вказують, що злочин вчинено групою неповнолітніх;

2) особи, підозрювані у вчиненні злочину, не затримані, але є суттєва інформація про їх прикмети або місцезнаходження;

3) хоча б один неповнолітній злочинець або декілька учасників злочинної групи затримані на місці злочину або безпосередньо після його вчинення, але весь склад злочинної групи, а також місце зберігання викраденого або його частини не встановлено;

4) неповнолітні, підозрювані у вчиненні злочину, затримані безпосередньо після вчинення злочину, але при них відсутні предмети посягання або знаряддя вчинення злочину;

5) неповнолітні злочинці відомі, але зникли і місце їх знаходження не встановлене;

6) всі учасники групи неповнолітніх затримані, повністю визнають свою вину у вчиненні грабежу або розбою, у них вилучене викрадене майно або знаряддя, яке використовувалося при вчиненні злочину [169, с. 112].

Під вихідною слідчою ситуацією нами розуміється обстановка, що об'єктивно склалася на початку досудового розслідування. Часові межі вихідної слідчої ситуації визначаються періодом: з моменту надходження повідомлення до правоохоронних органів про вчинення розбою до встановлення ймовірного характеру злочинної події, появи досить обгрунтованої версії про особу злочинців, їх затримання [358, с. 348-349].

Принагідно зазначимо, що за результатами вивчення кримінальних проваджень, відомості про кримінальне правопорушення до ЄРДР за ознаками ст. 187 КК України, найчастіше вносяться на підставі такої інформації: за заявами потерпілих (56,0 %); за заявами свідків-очевидців (11,5 %); за заявами родичів та знайомих потерпілих (11,0 %); самостійне виявлення ознак кримінального правопорушення слідчим (10,0 %); за повідомленнями медичних установ (9,5 %) (Додаток Б).

Важливе значення у формуванні вихідної слідчої ситуації мають дані про місце і механізм вчинення розбійного нападу. Місце і механізм його вчинення є суттєвими чинниками, що впливають на характеристику злочину в цілому, зміст слідчої ситуації і коло тактичних завдань, що постають у зв'язку з цим.

Проведене нами дослідження дозволило виділити дві групи найбільш типових вихідних слідчих ситуацій, що виникають під час розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми.

Перша група типових слідчих ситуацій складається у випадках, коли у слідчого в наявності є інформація про зміст і характер злочинної події, але щодо особи злочинця відомостей вкрай мало. Це, так звані, неочевидні слідчі ситуації, і вони займають домінуюче становище в системі типових слідчих ситуацій, що складаються під час розслідування досліджуваних кримінальних правопорушень (76,0 % вивчених кримінальних проваджень) (Додаток Б) [358, с. 349]. Дану групу складають ситуації, в яких:

1.1. Відсутня будь-яка достовірна інформація про особу (осіб), яка вчинила розбій (58,0 % з вищевказаних кримінальних

проваджень) (Додаток Б).

Незважаючи на те, що вчинення розбою передбачає безпосередній контакт злочинця з потерпілим, емпіричні дані свідчать, що більшість досліджуваних злочинів характеризуються відсутністю будь-якої достовірної інформації про особу злочинця (злочинців). Це пояснюється як способами вчинення і приховування таких злочинів, так і особливостями суб'єктивного сприйняття потерпілими обстановки вчинення злочину в стресовому стані, або навмисним позбавленням злочинцями потерпілих можливості правильно сприймати дійсність [358, с. 349].

Як зазначає А. Я. Ерекаєв, слід враховувати, що злочинці під час учинення розбоїв нерідко використовують засоби маскування (шапки-маски, окуляри, спеціальні головні убори, спеціальний камуфляжний одяг), застосовують зброю, несподівано накладають пов'язки на очі потерпілих, насильно ув'язнюють їх в окремих приміщеннях (якщо напад здійснюється на магазин, склад, офіс) і т. д. Крім того, відсутність інформації про нападників може бути обумовлена, в ряді випадків, неякісно проведеним оглядом місця події, неефективно організованим пошуком свідків-очевидців [351, с. 14].

1.2. У розпорядженні слідчого наявні окремі дані про ознаки зовнішності, приблизний вік, кількість нападників і напрямок, в якому вони зникли (42,0 % з вищевказаних кримінальних проваджень) (Додаток Б).

Наявність даних відомостей обумовлена неприйняттям неповнолітніми злочинцями заходів з приховування своєї зовнішності, залишенням на місці вчинення розбоїв особистих речей (недопалків, рукавичок тощо) або спеціально принесених для вчинення злочину засобів і знарядь (обривків ізоляційної стрічки, скотча, викруток, обрізків труб тощо) [358, с. 349].

Першим джерелом криміналістично значимої інформації під час розслідування розбоїв в неочевидних вихідних слідчих ситуаціях є обстановка місця події. Зазвичай вона містить відомості про місце та час злочину, про спосіб, знаряддя і засоби його вчинення. Такі відомості можуть бути різного ступеня повноти, але в цілому дають правильне уявлення про вчинення

розбою. Головне завдання слідчого в даній групі слідчих ситуацій – встановлення особи (осіб) неповнолітнього злочинця, який вчинив дане кримінальне правопорушення.

Одним з найбільш оптимальних методів отримання інформації, що не вимагає залучення додаткових сил і засобів, є аналіз вже наявних вихідних даних, їх очевидних і ймовірнісних взаємозв'язків, які свідчать про вчинення розбою неповнолітнім, або групою неповнолітніх. Достатня повнота відомостей про основні обставини події розбійного нападу дозволяє на основі їх аналізу зібрати дані, що характеризують властивості і ознаки можливого злочинця та розробити версії про коло підозрюваних осіб. Так, за слідами ніг, рук, взуття, слідами-виділеннями людського організму, волоссям, предметами, що належали злочинцю, можна ймовірно, а іноді й достовірно судити про його зріст, вагу, про ряд антропологічних та інших даних, вік, звички та ін. [358, с. 350].

Про вчинення розбою декількома співучасниками можуть свідчити наступні криміналістично значущі обставини: неможливість учинення злочину однією особою, не характерна для дій одного учасника злочину обстановка його вчинення, значний обсяг або кількість (вага) викраденого майна чи цінностей [358, с. 348].

Складність подібних слідчих ситуацій нерідко обумовлена недостатньо ефективним використанням криміналістичних засобів і методів розслідування. Навіть при наявності інформації про окремі прикмети злочинців, слідча і оперативна робота здійснюється не завжди цілеспрямовано і тактично грамотно. Позначається малозначність такої інформації, труднощі під час її використання для доведення вини злочинців. З одного боку, у вказаних кримінальних провадженнях свідки-очевидці нерідко відсутні, а з іншого - не бажають, відмовляються давати показання, брати участь у пред'явленні особи для впізнання або в інших слідчих (розшукових) діях, побоюючись за свою безпеку. В таких умовах отримання необхідної інформації детерміноване досвідом і професіоналізмом слідчого, умінням визначити послідовність і

спрямованість своєї діяльності, здатністю правильно і грамотно застосовувати техніко-криміналістичні засоби.

В даній групі слідчих ситуацій, насамперед, необхідно уточнити і доповнити вихідні дані про обставини розслідуваної події криміналістично значущою інформацією про викрадене майно, в т.ч. про його кількісні та якісні характеристики, індивідуалізуючі ознаки тощо. Такі відомості можливо отримати від потерпілих, матеріально відповідальних і посадових осіб підприємств, установ і організацій, звідки було викрадене майно, а також з відповідних документів (технічних паспортів, сертифікатів, накладних та ін.) [358, с. 350]. Обсяг і характер викраденого під час розбою майна дозволяє зробити певні висновки про кількість злочинців та використання ними транспортних засобів. Крім того, характер майна може свідчити про вік, захоплення, певні знання і навички злочинців, про цілі і місця його використання, а також про можливі канали збуту [358, с. 350].

Завдання щодо встановлення особи злочинця в даних ситуаціях вирішується, як правило, поступово, по мірі вирішення проміжних завдань і перевірки версій шляхом проведення наступних слідчих (розшукових) дій [147, с. 111–115]:

1) огляд місця події та обстеження місцевості в районі вчинення злочину з метою виявлення залишених злочинцями слідів, знарядь кримінального правопорушення, особистих речей, викраденого майна. При виявленні таких предметів потрібно провести їх огляд та забезпечити збереження можливої слідової інформації (слідів пальців рук, мікрочастинок тощо);

2) встановлення та допит свідків-очевидців кримінального правопорушення. Суттєву інформацію (відомості, що можуть бути використані як докази) можна отримати за результатами поквартирного чи подвірного обходу, який слід проводити якнайшвидше після отримання інформації про розбій. Результатом допитів свідків-очевидців є отримання прикмет підозрюваних, встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження, виявлення слідів кримінального правопорушення

та інших речових доказів. Однак, в будь-якому випадку, інформація, отримана від свідків, вимагає подальшої її перевірки та закріплення шляхом проведення інших слідчих (розшукових) дій;

3) допит потерпілого. Проведення цієї слідчої (розшукової) дії дозволяє отримати найбільшу кількість відомостей, які зможуть бути використані при визначенні подальших напрямів розслідування. Саме тому її потрібно проводити невідкладно, намагаючись висвітлити максимальну кількість інформації;

4) складання зі слів потерпілого та свідків-очевидців композиційного портрету неповнолітнього злочинця;

5) встановлення наявності камер відеоспостереження на місця події та поблизу нього й тимчасове вилучення відеозапису, на якому зафіксовано момент вчинення кримінального правопорушення та особу, яка його вчинила. Даний відеозапис надасть достовірні відомості про зовнішність злочинця та буде доказом його злочинних дій;

6) орієнтування особового складу органу поліції на території обслуговування якого був учинений розбій (працівників патрульної поліції, дільничних офіцерів поліції, інспекторів ювенальної превенції), суміжних територіальних органів поліції, громадськості про характер, час, місце, спосіб учинення кримінального правопорушення, прикмети викраденого майна, інших речей, та про інші відомості, що мають значення для встановлення і розшуку особи, яка його вчинила. Для цього (у разі наявності) необхідно надати композиційний портрет підозрюваного або ж роздруківку із запису камер відеоспостереження;

7) після того, як особу, яка вчинила розбій, встановлено, вживаються заходи, спрямовані на її затримання.

Також важливо зазначити, що негайне звернення потерпілого після вчинення розбою до правоохоронних органів, крім того, дозволяє організувати переслідування і затримання підозрюваних за «гарячими слідами» [358, с. 350].

Окрім вище перерахованих слідчих (розшукових) дій та інших заходів, з метою встановлення особи неповнолітніх злочинців слідчий може скористатися можливостями інформаційно-довідкового забезпечення, а саме, Інтегрованої інформаційно-пошукової системи [241]. Для цього необхідно продемонструвати потерпілому чи свідкам-очевидцям фотокартки осіб, які перебувають на різноманітних обліках. Найчастіше з цією метою здійснюється вибірка за допомогою відомих пошукових реквізитів (наприклад, приблизний вік, зріст, тіло будова, наявність татуювань) фотокарток осіб, раніше судимих, насамперед за кримінальні правопорушення, аналогічні вчиненому, осіб, які перебувають під адміністративним наглядом або формально під нього підпадають, звільнених від кримінальної відповідальності або відносно яких застосовані види покарання, не пов'язані з позбавленням волі; наркоманів, дітей-правопорушників тощо [147, с. 114].

Можливо навести наступний приклад ефективності використання інформаційно-пошукових систем. Так, 16.09.2015 р. у м. Чернівці, близько 21.00 год. неповнолітній Б. за попередньою змовою з невстановленими особами, з метою відкритого заволодіння майном, проникли до помешкання гр-на Ф., де із застосуванням насильства, яке виразилося в нанесенні численних ударів кулаками та погрозах застосування насильства, небезпечного для життя та здоров'я, заволоділи грошима в сумі 20000 грн, які належали потерпілому. Для встановлення особи неповнолітнього підозрюваного Б. було використано ІПС «Особа», що дало можливість встановити його за попередньою судимістю [63].

Також рекомендується проведення тактичних операцій «Розшук від слідів», «Розшук від засобів вчинення злочину», «Розшук за способом вчинення злочину», «Збирання відомостей про злочинця» і «Розшук викраденого майна», успіх яких багато в чому залежить від ретельної розробки та використання багатопланових комбінацій [277, с. 479].

Друга група типових слідчих ситуацій характеризується конкретною інформацією як про характер і обставини розбою, так і про особу

неповнолітнього злочинця (злочинців) (24,0 % вивчених кримінальних проваджень) (Додаток Б).

Ця група слідчих ситуацій розцінюється як більш сприятлива для розслідування, ніж перша, оскільки містить інформацію не тільки про спосіб, знаряддя, засоби, обстановку, предмет посягання, а й про підозрюваних у вчиненні розбою. До цієї групи відносяться, так звані, очевидні слідчі ситуації, зокрема:

2.1. Неповнолітній злочинець або декілька співучасників затримані на місці вчинення розбою або після його вчинення, однак весь склад злочинної групи невідомий [358, с. 350].

Для таких ситуацій характерна відсутність достатніх відомостей про характер і структуру злочинної групи. Затримані злочинці на перших допитах зазвичай приховують від органів досудового розслідування своїх спільників та продовжують заперечувати свою причетність до вчинення розбою або зовсім відмовляються давати показання (74,5 % кримінальних проваджень). Часто їх позиція не змінюється і після впізнання потерпілими (31,0 % випадків) (Додаток Б).

2.2. Неповнолітня особа (або група осіб), яка підозрюється у вчиненні розбійного нападу, затримана, однак місце зберігання викраденого майна та знаряддя вчиненого злочину невідоме.

Для виникнення даної слідчої ситуації характерним є вчинення розбійного нападу злочинною групою з відпрацьованим способом приховування злочину, коли відбувається передача викраденого, а в ряді випадків, і знарядь учинення злочину, співучасникам, які зазвичай не беруть участі в самому нападі. Вони, діючи конспіративно, скриваються з викраденим з місця події, що знижує оперативні можливості встановлення осіб, які вчинили розбій за «гарячими слідами». Потерпілий, як правило, бачити таких співучасників не має фізичної можливості [358, с. 350].

У таких випадках великої ваги серед джерел інформації набувають показання свідків, які спостерігали не тільки безпосередньо саму злочинну

подію, а й дії, пов'язані з підготовкою і приховуванням розбою. Вони дозволяють встановити факт вчинення розбою групою співучасників і низку обставин, що характеризують спосіб його приховування. До категорії таких свідків можливо віднести: випадкових перехожих (якщо дії відбувалися на вулиці або в громадському місці), працівників відповідних організацій та установ, а також осіб, які придбали викрадене майно [358, с. 350].

2.3. Неповнолітній злочинець (злочинці) затриманий і повністю визнає свою вину у вчиненні розбою, викрадене майно та (або) знаряддя вчиненого злочину вилучене.

Визнання неповнолітнім своєї вини в розбої на початковому етапі розслідування зазвичай відбувається не добровільно, а під «тиском» доказів. Фактів дієвого каяття неповнолітніми підозрюваними під час вивчення кримінальних проваджень про розбої не виявлено. Причинами, що зумовлюють визнання вини, поряд з доказами, виступають прагнення приховати свою участь у вчиненні інших аналогічних або більш тяжких злочинів; прагнення приховати всіх співучасників розбійного нападу [358, с. 350].

Головне завдання слідчого в даній групі слідчих ситуацій – виявлення і фіксація доказів учиненого розбою та встановлення інших його співучасників. Напрями розслідування у даній групі слідчих ситуацій, насамперед, залежать від позиції, зайнятої неповнолітнім, який підозрюється у вчиненні розбою, хоча і передбачає, в ряді випадків, проведення комплексу заходів поза цією залежністю [358, с. 350].

У даній ситуації необхідно скористатися сформованою сприятливою для розслідування обстановкою і в найкоротші терміни провести невідкладні слідчі (розшукові) дії та інші заходи, спрямовані, насамперед, на виявлення, збір і фіксацію доказів кримінального правопорушення, адже в умовах дефіциту часу та суперечливості інформації, що супроводжує початковий етап розслідування від отримання первинних даних стосовно вчиненого злочину залежить успішність його розслідування [216, с. 64].

Типовий перелік невідкладних слідчих (розшукових) дій та інших заходів при цьому охоплює [147, с. 110–111]:

1) затримання неповнолітнього, який вчинив розбій, та подальше його доставлення до органу досудового розслідування;

2) особистий обшук і огляд речей підозрюваного. Одразу після затримання неповнолітнього, необхідно провести огляд речей, які знаходяться при ньому, та тимчасово вилучити ті предмети, що мають значення для кримінального провадження. До таких предметів відноситься зброя і засоби вчинення злочину, а також викрадені речі. Крім того, у затриманого вилучаються інші речі, вилучені з обігу;

3) проведення освідування підозрюваного з метою встановлення алкогольного чи наркотичного сп'яніння, виявлення тілесних ушкоджень, особливих прикмет;

4) огляд місця події. Поряд з ним можливо організувати переслідування і затримання інших співучасників розбою за «гарячими слідами» шляхом прочісування навколишньої території, перевірки і огляду транспортних засобів, зовнішнього спостереження за місцями можливої їх появи;

5) допит підозрюваного;

6) допит потерпілого;

7) встановлення та допит свідків злочинної події;

8) призначення й проведення необхідних судових експертиз (судово-медичної, криміналістичних та інших) потерпілих та підозрюваних, зброя злочину, інших речових доказів;

9) проведення обшуків за місцем проживання підозрюваного та, за необхідності, в інших місцях;

10) перевірка затриманого на причетність до інших нерозкритих злочинів та встановлення його злочинних зв'язків, можливих місць збуту викраденого.

Наявні в матеріалах кримінального провадження окремі дані про можливу співучасть інших осіб вимагають ретельної перевірки з метою їх

підтвердження або спростування. Для цього слідчому необхідно доручити працівникам оперативного підрозділу перевірити коло знайомих неповнолітнього підозрюваного на причетність до злочину, провести роботу зі встановлення свідків, яким відомо про розслідувану подію. З цією метою можливе також проведення наступних слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій:

1) зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, електронних інформаційних систем, а також проведення відеоконтролю особи в поєднанні зі спостереженням за нею. Це дасть змогу зібрати дані щодо контактів, зв'язків неповнолітнього підозрюваного, здійснити фіксацію його пересування, поведінки в оточенні однолітків, за місцем навчання, проживання, проведення дозвілля;

2) допит як свідків осіб, які придбали викрадене майно, про обставини його придбання;

3) допит як свідків осіб, які мають відомості про особу неповнолітнього підозрюваного;

4) детальний допит неповнолітнього підозрюваного з пред'явленням наявних доказів;

5) одночасний допит неповнолітнього підозрюваного та осіб, яким підліток збув викрадене майно [226, с. 218].

Черговість проведення слідчих (розшукових) дій та інших заходів визначається слідчим залежно від обстановки, яка склалася, та може відрізнятися від наведених. Крім того, залежно від специфіки конкретної слідчої ситуації застосування наведених рекомендацій може виявитись недостатнім. Тоді необхідно провести інші слідчі (розшукові) дії та заходи, обрані слідчим залежно від конкретної ситуації виходячи із власного досвіду та інтуїції [95, с. 156].

Важливим і перспективним напрямом у розслідуванні кримінальних правопорушень, зокрема, і розбоїв, учинених неповнолітніми, нами вбачається використання сучасних інформаційних технологій, зокрема соціальних мереж,

оскільки вони є невід’ємною частиною сучасного життя багатьох людей, а особливо – підлітків. Популярність соціальних мереж, їх кількість та функціональні можливості постійно зростають й вдосконалюються, а самі інформаційні технології проникають у всі сфери життєдіяльності людини. На сьогодні з їх допомогою можливо встановити не тільки обставини деяких подій, знайти свідків, фото та відеоматеріали, інформацію щодо правопорушника, а інколи і його самого [165, с. 93].

На думку Д. М. Цехана, вагомий інтерес для правоохоронних органів становить те, що значна кількість користувачів соціальних мереж розміщує на сторінках свої фотозображення, що дозволяє підтвердити їх зв’язок з іншими особами, отримати зображення фігурантів або осіб, які становлять оперативний інтерес, у різних вікових параметрах. В окремих випадках фотографії особи можуть бути розміщені навіть без її відома друзями або знайомими, що полегшує отримання приватних даних правоохоронними органами [318, с. 113].

У розшуковій діяльності слідчого для встановлення конкретного місця знаходження розшукуваних осіб може бути корисною функція геопозиціонування («check in»), за допомогою якої під час здійснення публікацій на своїй сторінці в соціальній мережі Facebook, «ВКонтакті» особа визначає своє конкретне місце перебування (країна, місто, вулиця). У багатьох випадках це супроводжується розміщенням відео-, фотоматеріалів про перебування в певних місцях тощо. Крім того, соціальна мережа Facebook використовує соціальний геологаційний сервіс Glancee, що може проводити пасивне визначення місцеперебування конкретного користувача мережі. Цей сервіс сповіщає користувача про те, що поруч знаходяться його «друзі», їх зв’язки та особи зі схожими інтересами. Він працює в «тіні», фактично проводячи моніторинг GPS-даних. Також відслідковування користувачів можливе з використанням кнопки «Like» від Facebook, яка дозволяє користувачам оцінювати інформацію на сайті в режимі онлайн [146, с. 111].

Аналіз можливостей соціальних мереж в отриманні інформації показує

можливі напрями їх використання слідчим, у тому числі, й під час розслідування досліджуваної категорії злочинів. По-перше, соціальні мережі дозволяють швидко отримувати різноманітну довідково-допоміжну інформацію, що є необхідною для розслідуваного кримінального правопорушення. По-друге, проводячи ретельний аналіз наявної в соціальних мережах інформації про особу чи осіб, які мають відношення до розслідуваного кримінального правопорушення, можливо отримувати дані про них самих, їх зв'язки, захоплення, світогляд, а також визначати їх місцезнаходження. Зокрема, за профілем особи в соціальних мережах можливо встановити не тільки друзів самого користувача, але й «друзів його друзів», що дасть досить повне уявлення про зв'язки фігуранта. По-третє, соціальні мережі дають можливість прямого контакту з потрібними слідчому особами за допомогою відеозв'язку або використання різного роду повідомлень. При цьому не має значення, представляється слідчий своїм ім'ям або ж використовує певну «легенду» [319, с. 426].

Дослідження практики розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми, показало, що в більшості випадків воно здійснюється в конфліктних ситуаціях, які характеризуються подекуди активною протидією з боку неповнолітніх підозрюваних. Протидія встановленню обставин розбійного нападу виражається, зокрема, у: відмові від участі в проведенні слідчих (розшукових) дій; заявленні надуманих клопотань та скарг; неодноразовій зміні показань; агресивній, зухвалій поведінці; знищенні матеріалів кримінальних проваджень під час ознайомлення з ними тощо. Нерідко слідчі стикаються з протидією не тільки з боку підозрюваного, але і його невстановлених співучасників (зокрема, вчинення впливу на потерпілих та свідків). За результатами проведеного нами опитування слідчих НП України 62,0 % з них в тій чи іншій формі стикалися у своїй практичній діяльності з фактами такої протидії (Додаток А).

Способи подолання протидії розслідуванню досить широко висвітлені в науковій літературі [341; 6; 350; 96], до основних з яких відносяться:

забезпечення безпеки учасників кримінального провадження (зокрема, пред'явлення для впізнання осіб поза їх візуальним спостереженням); запобігання заявам з боку зацікавлених осіб про «незаконні» методи розслідування злочину (зокрема, аудіо-, відеозапис ходу слідчих (розшукових) дій); запобігання обміну інформацією між співучасниками (зокрема, шляхом проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій).

Вирішенню розглянутих вихідних слідчих ситуацій суттєво сприяють грамотне планування розслідування на основі обґрунтовано висунутих версій та правильно організована взаємодія слідчого з оперативними підрозділами, підрозділами ювенальної превенції та іншими суб'єктами. Як свідчать результати вивчення кримінальних проваджень про розбої, вчинені неповнолітніми або за їх участю, у 84,0 % випадків на сьогодні така взаємодія характеризується в своїй основі епізодичними контактами її суб'єктів, відсутністю належної системності і цілеспрямованості (Додаток Б). Залишає бажати кращого й техніко-криміналістичне забезпечення розслідування, особливо сучасних інформаційних технологій, з якими небезпідставно пов'язуються перспективи подальшого розвитку системи криміналістичної реєстрації і в цілому боротьби зі злочинністю [358, с. 350].

2.2. Побудова слідчих версій та планування розслідування

По суті весь процес розслідування являє собою систему послідовно здійснюваних слідчих (розшукових) дій та інших заходів з метою вирішення слідчих ситуацій, що постійно змінюються. Відповідно, як і в цілому розслідування кримінальних правопорушень, діяльність з вирішення слідчих ситуацій планується на основі висунутих слідчим версій і з урахуванням результатів комплексного аналізу наявної у слідчого доказової інформації. Саме в таких випадках виявляються корисними в побудові і перевірці версій алгоритми і типові програми дій слідчого. Їх використання дозволяє надати

процесу розслідування більш керованого характеру, а відповідно, і позитивного розвитку.

Вчення про криміналістичну версію відноситься до найбільш розроблених в криміналістиці. Дослідженню теоретичних основ змісту, сутності та правил побудови і перевірки версій під час розслідування злочинів присвятили свої праці багато відомих науковців, як то: Г. В. Арцишевський, Л. Я. Драпкін, В. І. Галаган, В. Ф. Єрмолович, І. М. Комаров, В. О. Коновалова, А. М. Ларін, В. Ю. Шепітько та інші [14; 74; 111; 155; 158; 187; 232]. Враховуючи наукові здобутки вказаних та інших учених, зупинимося на деяких моментах, що мають важливе значення для нашого дослідження.

Ряд авторів вказує на те, що версія – це, з одного боку, окремий метод науки криміналістики, що представляє собою систему рекомендацій з використання узагальненого досвіду і методів логічного мислення для визначення на початковому етапі судово-слідчого пізнання його напрямів і очікуваних результатів з метою вибору засобів практичної діяльності з перетворення ймовірного знання про подію злочину в достовірне. З іншого боку, версія – це ймовірнісна інформаційно-логічна модель проблемної слідчої ситуації, результат розумової діяльності [18, с. 26]. Як підкреслював Р. С. Белкін, версії становлять логічну, процесуальну й тактичну основи планування розслідування [27, с. 360].

О. М. Васильєв охарактеризував слідчу версію як індуктивний умовивід слідчого у формі припущення, що ґрунтується на фактичних даних про подію злочину і його окремі обставини, що підлягають перевірці за логічними правилами дедукції [43, с. 55].

У цілому побудова слідчої версії являє собою результат логічного осмислення обставин розслідуваного кримінального правопорушення. На думку О. М. Ларіна, інформація, що становить основу для висунення версій поділяється на дві групи. Першу групу становить інформація об'єктивного характеру - це наявні фактичні обставини кримінального провадження. Другу

групу становить збірне наукове узагальнення слідчої практики, що відноситься до певного виду злочинів [187, с. 170].

Як зазначає Ю. М. Чорноус, криміналістична версія повинна відповідати ряду ознак: бути реальною; можливою для перевірки; обґрунтованою встановленими фактами; відносно простою, з чіткою та однозначною формулою; мати відношення до більш широкого кола фактів, що встановлюються в процесі розслідування кримінального правопорушення [322, с. 311].

На початковому етапі розслідування пізнавальна роль слідчої версії полягає в тому, що вона допомагає пояснити вже відомі обставини вчинення злочину і встановити нові, раніше не відомі слідчому. При цьому, чим нижчою є ступінь інформаційної забезпеченості вихідної слідчої ситуації, тим більшого значення набуває використання типових версій.

Типові версії розробляються на основі узагальнення слідчої практики з розслідування злочинів та мають неабияке практичне значення. Як зазначають О. Н. Колесниченко та Г. А. Матусовський, використання типових версій вносить у розслідування елемент точності, повноти, допомагає слідчому проаналізувати відомі йому аналогічні ситуації і відібрати підходящі під конкретний випадок з літературних джерел. Ознайомлення зі схемою таких версій дозволяє одномоментно охопити та перспективно намітити всі можливі основні напрями розслідування [151, с. 10].

На думку Р. С. Белкіна, типові версії мають дуже обмежене пізнавальне значення, оскільки вони, базуючись на мінімальних фактичних даних, можуть дати тільки саме загальне пояснення події, ще недостатнє для успішного завершення розслідування. Тому типова версія конкретизується у процесі доказування в міру накопичення слідчим необхідної інформації [30, с. 29–30].

Враховуючи теоретичні положення криміналістики щодо слідчих версій, система типових слідчих версій у кримінальних провадженнях містить два структурних рівні:

а) загальні версії як припущення щодо події кримінального правопорушення в цілому або окремих елементів його складу;

б) окремі версії, пов'язані з припущеннями щодо інших, більш окремих (детальних, допоміжних) обставин учиненого кримінального правопорушення [266, с. 134].

На момент внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР за ознаками ст. 187 КК України, з урахуванням вихідної інформації про подію кримінального правопорушення, слідчий повинен висунути та перевірити наступні типові загальні слідчі версії:

- мало місце вчинення розбою;
- мала місце незлочинна подія;
- мало місце інсценування розбою;
- мав місце не розбій, а інший злочин проти власності.

Надалі, з урахуванням обставин, що підлягають встановленню, а також слідчої ситуації, що склалася, висувуються окремі версії, що стосуються різних обставин учиненого злочину. Опитування, слідчих НП України показало, що під час планування розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми, ними найбільш часто висувалися наступні окремі версії: а) про суб'єкта(ів) злочину (40,0 %); б) про спосіб учинення злочину (18,0 %); в) про груповий характер учиненого (13,0 %); г) про мотив злочину (7,5 %); ґ) про місце вчинення злочину (4,0 %) (Додаток А).

Аналіз наукових джерел та практики розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми, дозволив нам визначити перелік типових окремих версій, висуненню та перевірці яких, слідчим, на нашу думку, необхідно приділити особливу увагу:

1. Версії щодо кількості злочинців та їх співучасників: а) злочин було вчинено одним неповнолітнім; б) злочин було вчинено за безпосередньою участю декількох неповнолітніх; в) злочин було вчинено за участю дорослого організатора, підбурювача або пособника.

2. Версії щодо особи невстановленого злочинця: а) особа раніше

притягувалась до кримінальної відповідальності за вчинення корисливих насильницьких злочинів; б) особа без постійного місця проживання та джерела доходів; в) особа – злочинець-гастролер; г) особа, яка страждає психічним захворюванням, наркотичною або алкогольною залежністю.

3. Версії щодо повторюваності злочинної діяльності: а) вчинений розбій є однопізодним злочином; б) розбій є одним із епізодів злочинної діяльності, що охоплює не лише корисливі насильницькі злочини, а й злочини іншої спрямованості; в) розбій є повторним, перед яким злочинцем вже вчинялись подібні злочини корисливої насильницької спрямованості.

4. Версії щодо мотиву розбою: а) злочин учинено з корисливих мотивів; б) хуліганський мотив злочину переріс у корисливий; в) злочин учинено з мотиву помсти.

5. Версії щодо характеру взаємовідносин потерпілого і злочинців: а) потерпілий та злочинець (злочинці) були знайомі до вчинення розбою; б) потерпілий та злочинець (злочинці) не були знайомі до вчинення розбою; в) потерпілий та злочинець (злочинці) особисто не були знайомі один з одним до вчинення розбою, однак навчаються (працюють) в одному закладі (підприємстві, установі, організації) чи проживають неподалік.

6. Версії щодо місцезнаходження викраденого майна: а) майно знаходиться в користуванні у злочинця; б) майно продане або обміняне на інші речі; в) майно приховане; г) майно знищене.

7. Версії щодо підготовки до вчинення розбою: а) злочин вчинено без попередньої підготовки; б) вчинення злочину готувалося заздалегідь.

8. Версії щодо достовірності отриманих доказів: а) зібрані докази є достовірними; б) зібрані докази не відповідають дійсності внаслідок дачі потерпілим, підозрюваним або свідками завідомо неправдивих показань, фальсифікації доказів, протидії розслідуванню, інсценування злочину; в) наявні докази частково відображають об'єктивну істину.

Зазначену систему слідчих версій пропонуємо використовувати під час планування розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми, як в

одноепізодних, так і в багатоепізодних кримінальних провадженнях. Адже, як слушно зазначає О. Я. Баєв, для успішного, всебічного і об'єктивного розслідування злочину з методичних позицій дуже важливо, щоб усі дії слідчого здійснювалися в розрізі типових версій, що постійно інтерпретуються і наповнюються конкретним змістом з урахуванням конкретних обставин розслідуваної справи і слідчої ситуації, яка виникла [15, с. 77].

При цьому, звертаємо увагу, що незважаючи на те, що типові версії засновані на криміналістичній характеристиці розглядуваних нами видів злочинів, вони дають лише найбільш ймовірні, а не абсолютно достовірні пояснення події злочину, їх евристична цінність обмежена. Тому, по мірі накопичення та аналізу інформації, типова версія повинна бути адаптована і відображати специфіку конкретного розслідуваного кримінального правопорушення.

Відповідно до версій, висунутих на початковому етапі розслідування розбійних нападів, учинених неповнолітніми, визначається (планується) комплекс слідчих (розшукових) дій і організаційно-технічних заходів. При цьому неодмінно враховується характер і специфіка слідчих ситуацій (конфліктні, безконфліктні, очевидні, неочевидні, проблемні).

Питання планування розслідування злочинів неодноразово висвітлювались у науковій літературі, однак серед учених досі не склалось єдиної точки зору щодо розуміння його сутності. Зокрема, під плануванням розуміється організаційний і творчий бік складної розумової роботи слідчого [68, с. 41], пізнавальний процес, інструмент, складова частина організації діяльності слідчого [126, с. 86], її метод [281, с. 12], процес моделювання майбутньої слідчої діяльності [233, с. 19], різновид робочої гіпотези стосовно окремого соціального явища [124, с. 140] тощо.

Однак, усі вказані визначення загалом зводяться до одного – планування розслідування являє собою розумовий процес, що полягає у визначенні змісту і порядку роботи зі встановлення всіх обставин вчиненого злочину і викриття

винних у суворій відповідності до вимог закону, з найменшими витратами часу і сил [308, с. 196]. Висловлене, безперечно, стосується й досліджуваної категорії кримінальних проваджень.

Як зазначає П. О. Кудлай, планування в роботі слідчого є програмно-цільовим, організуючим і дисциплінуючим початком його діяльності. Програмно-цільовим, тому що воно не просто дає перелік заходів, а й формує мету (завдання) діяльності, їх ієрархію, порядок реалізації завдань і організаційно-матеріальне забезпечення. Дисциплінуюче значення планування полягає в тому, що слідчий у передбачені планом терміни повинен виконати намічені ним слідчі (розшукові) дії та інші заходи [176, с. 137].

Планування розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми, може стосуватися як окремих його етапів, так і розслідування в цілому. Для розслідування даного виду злочинів важливого значення набуває планування саме початкового етапу. Даний етап розслідування характеризується необхідністю вирішення типових для більшості видів злочинів завдань: орієнтування в обставинах учиненого злочину; перевірка загальних типових версій про подію злочину, висунутих на підставі даних, наявних на момент прийняття рішення про початок кримінального провадження; невідкладний збір та закріплення доказів, що можуть бути втраченими; прийняття необхідних заходів до розшуку і затримання особи (осіб), підозрюваної у вчиненні злочину «по гарячих слідах»; вжиття заходів до відшкодування шкоди, заподіяної злочином; встановлення обставин, що сприяли вчиненню злочину.

Вивчення практики розслідування розбійних нападів дало можливість Н. І. Клименко стверджувати, що основний зміст планування на початковому етапі розслідування зводиться до організації проведення початкових слідчих (розшукових) дій та організаційно-технічних заходів й вирішення питань, пов'язаних з початком досудового розслідування [140, с. 37].

Результати проведеного опитування слідчих НП України показують, що лише 38,0 % із них вважають за доцільне здійснювати планування

розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми, у всіх випадках; 52,0 % вважають за доцільне здійснювати планування розслідування лише розбоїв, учинених групою; 10,0 % – залежно від ситуації розслідування. Таке планування на їх думку повинно здійснюватися у вигляді: розгорнутого письмового плану розслідування (62,0 %); простого переліку першочергових слідчих (розшукових) дій (33,0 %); схеми злочинних зв'язків співучасників організованої групи та їх функціональних ролей (16,0 %); лише усно (7,5 %); письмового плану окремої слідчої (розшукової) дії (5,5 %); «схеми-шахматки» (1,5 %); «особової картки» підозрюваного (1,0 %) (Додаток А).

Отримані результати показують, що, нажаль, майже дві третини слідчих недооцінюють важливість планування розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми, що безумовно впливає на результати такого розслідування. Разом з тим, планування дисциплінує слідчого, забезпечує повноту та об'єктивність розслідування, сприяє ефективному використанню слідчим часу, сил і витрат [35, с. 94]. Планування, як стверджує О. М. Ларін, слугує засобом самоконтролю слідчого за своєю роботою та її результатами [186, с. 48].

Ефективність планування розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми, повинна забезпечуватись дотриманням таких основних принципів, як: конкретність, реальність, індивідуальність, ситуативність, динамічність.

Конкретність передбачає наявність в плані розслідування чітких завдань з перевірки слідчих версій, а також необхідних у зв'язку з цим слідчих (розшукових) дій та інших заходів. Реальність планування розслідування виражається, перш за все, в обґрунтованості слідчих версій. Індивідуальність планування проявляється у тому, що план розслідування необхідно складати з урахуванням всіх особливостей розслідуваного злочину. Ситуативність планування розслідування передбачає врахування конкретної слідчої ситуації, яка склалася на момент планування. Принцип динамічності означає, що складений план не є остаточним, і, залежно від тих чи інших обставин, може бути змінений і доповнений в процесі розслідування [153, с. 91–92].

Особливістю планування у кримінальних провадженнях даної категорії є його своєрідна циклічність, під якою розуміється повторення невідкладних слідчих (розшукових) дій на наступних етапах розслідування; відповідно, процес розслідування здійснюється своєрідними циклами, що поєднують спільне проведення на одному часовому відрізку як невідкладних, так і наступних слідчих (розшукових) дій. Це пояснюється переважно груповим способом учинення розбоїв неповнолітніми, на рахунку яких, як правило, є ряд інших тяжких і особливо тяжких злочинів.

Розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми, пред'являє до планування вимогу обов'язкового письмового оформлення планів, з чітким зазначенням конкретних слідчих (розшукових) дій та інших заходів, а також термінів їх проведення. При цьому, чим детальніше розроблений план, тим більш ефективно забезпечується оптимальна ритмічність і послідовність проведення слідчих (розшукових) дій та інших заходів. Кожна дія або захід організаційно і оперативно будуть підготовлені, в ході їх проведення не буде потреби витратити час на продумування порядку і формулювання питань, на пошуки матеріалів, науково технічних і допоміжних засобів [186, с. 80].

Як справедливо зазначив В. І. Галаган, при грамотному і повному складанні плану розслідування у кримінальному провадженні будуть повністю відображені всі заходи, а тому складати план кожного виду діяльності або їх сукупності окремо немає необхідності. Незважаючи на те, що кожен напрям може мати різну вихідну інформаційну базу, елементи або етапи, засоби досягнення мети цілком можуть збільшуватися в окремих розділах плану [74, с. 83–84]. Тому вважаємо, що планування в кримінальних провадженнях про розбої, учинені неповнолітніми, необхідно розпочинати зі складання загального плану, в межах якого мають бути визначені всі інші заходи.

Під час визначення послідовності проведення окремих слідчих (розшукових) дій слідчому необхідно керуватися не тільки організаційними, а й тактичними міркуваннями. Перевага повинна віддаватись проведенню дій і заходів, несвоєчасне проведення яких може призвести до знищення доказів та

їх джерел. Як правило, в першу чергу проводяться ті дії, які забезпечують перевірку всіх або більшості висунутих версій, оскільки без їх проведення подальша робота у кримінальному провадженні стає безсистемною. При цьому слід дотримуватися принципу одночасного і паралельного виконання необхідних слідчих (розшукових) дій та інших заходів [35, с. 98].

З цього приводу Є. Г. Коваленко зазначає, що для виконання завдань розслідування важливо, щоб окремі слідчі (розшукові) дії у кримінальному провадженні проводились в межах єдиної системи, лише в цьому випадку отримані дані будуть взаємозалежними, доповнювати один одного, утворювати ланцюг доказів, необхідний для обґрунтованих і логічних висновків слідчого [144, с. 155].

У кримінальних провадженнях досліджуваної категорії рекомендуємо наступну послідовність планування слідчих (розшукових) дій після отримання початкової інформації про вчинення розбою:

- планування слідчих (розшукових) дій, що дозволяють на підставі оперативно-розшукової інформації здійснити затримання підозрюваних осіб і вилучити як докази предмети злочинних дій (затримання; обшук; пред'явлення особи для впізнання);
- планування слідчих (розшукових) дій, що дозволяють вирішити питання про те, що виявлені предмети мають відношення до злочинних дій підозрюваних (огляд вилучених речей і документів; допити потерпілих, свідків; пред'явлення речей для впізнання; призначення й проведення відповідних судових експертиз);
- планування інших слідчих (розшукових) дій та інших заходів, які є не настільки нагальними і проводяться на наступному етапі розслідування (одночасні допити, слідчі експерименти та ін.).

Крім того, при здійсненні планування необхідно мати на увазі, що на початковому етапі розслідування доцільно, по можливості, обмежено використовувати для усунення протиріч у показаннях підозрюваних проведення одночасних допитів двох чи більше вже допитаних осіб. Це

обумовлено відсутністю в перші дні розслідування достатніх відомостей про психологічні особливості допитуваних, тим більше різних вікових категорій.

При визначенні послідовності проведення допитів у кримінальних провадженнях про розбої, вчинені групами неповнолітніх або за їх участю, необхідно ретельно проаналізувати наявну інформацію про ієрархічну структуру злочинної групи (наявність дорослих та кількість неповнолітніх співучасників, наявність міжособистісних конфліктів та протиріч). Наприклад, доцільно допитати спочатку осіб, які перебувають в конфронтації до ймовірного організатора злочинної групи.

Також, під час планування розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми в групі, необхідно значну увагу приділяти заходам, спрямованим на дослідження злочинного угруповання в цілому (особливостям його формування, організації взаємозв'язків учасників, тривалості злочинної діяльності, а також діям організаторів, спрямованих на створення кримінального формування) [359, с. 104]. Це дозволить своєчасно виявити докази згуртованості членів злочинної групи, встановити її цілі, перевірити на причетність до інших злочинів корисливої насильницької спрямованості [359, с. 104].

Подальша діяльність щодо планування розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми, полягає у визначенні виконавців намічених дій і заходів. На цій стадії планування слідчий приймає рішення про організаційно-управлінську структуру розслідування у формі взаємодії (слідча бригада, слідчо-оперативна група, тимчасове залучення інших слідчих, співробітників оперативних підрозділів до участі в розслідуванні тощо) [220, с. 337; 290, с. 68].

Отже, розслідування розбійних нападів, учинених неповнолітніми, вимагає високої організації слідчої діяльності, у здійсненні якої великого значення набувають слідчі версії та здійснене на їх основі планування. Планування, як один із найважливіших принципів методики розслідування [359, с. 106], забезпечує ефективне використання прийомів і засобів

криміналістики, дозволяє проводити розслідування з найменшими матеріальними й часовими затратами для досягнення бажаних результатів.

2.3. Взаємодія слідчих з оперативними підрозділами та іншими суб'єктами

Відповідно до ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію» до основних повноважень Національної поліції України відноситься здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень у межах визначеної підслідності [256]. Для забезпечення даного повноваження всі органи і служби Національної поліції повинні діяти як єдиний «організм». Тому ефективність діяльності з розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми, багато в чому залежить від цілеспрямованої, вміло організованої і здійснюваної у відповідності до приписів правових норм взаємодії уповноважених суб'єктів. Концентрація таких різних видів діяльності породжує своєрідну організацію, що має тимчасовий характер та спрямована на виконання спільно розв'язуваних завдань.

Вагомий внесок у розробку наукових положень взаємодії органів досудового розслідування з іншими підрозділами у процесі розслідування кримінальних правопорушень, зробили такі вчені, як: С. М. Вологін [70], М. М. Гапанович, І. І. Мартинович [78], М. А. Погорецький [239], В. М. Тертишник, С. В. Слінько [298] та інші науковці. Однак, на сьогоднішній день залишається не до кінця вивченою специфіка цієї діяльності, а особливо, коли мова йде про розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми.

Термін «взаємодія» вживається у Законах України, що регулюють правоохоронну діяльність: «Про оперативно-розшукову діяльність» [257], «Про Національну поліцію» [256], «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» [259] тощо; підзаконних нормативно-

правових документах, що стосуються організації роботи з виявлення та розслідування кримінальних правопорушень, зокрема, наказах МВС України №570 від 06.07.2017 р. «Про організацію діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України» [260], № 575 від 07.07.2017 р. «Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні» [127], № 940 від 22.10.12 р. «Про організацію реагування на повідомлення про кримінальні правопорушення, інші правопорушення, надзвичайні ситуації та інші події та забезпечення оперативного інформування в органах і підрозділах внутрішніх справ України» [261], наказі ГП України № 139 від 06.04.2016 р. «Про затвердження Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань» [253], наказі ГП України та МВС України № 115/1046 від 17.11.2012 р. «Про затвердження Порядку взаємодії Генеральної прокуратури України та Міністерства внутрішніх справ України щодо обміну інформацією з Єдиного реєстру досудових розслідувань та інформаційних систем органів внутрішніх справ» [254], наказі МВС України, МОЗ України та ГП України № 807/1193/279 від 29.09.2017 р. «Про затвердження Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини» [255] тощо. Проте він не має однозначного нормативного визначення, незважаючи на те, що як вид діяльності служб і підрозділів правоохоронних органів широко використовується у їх практиці, спрямованій на розслідування кримінальних правопорушень.

Тому перш ніж розглядати особливості взаємодії слідчого з оперативними підрозділами та іншими суб'єктами під час розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми, необхідно приділити увагу визначенню даного терміну. «Взаємодія» у сучасній українській мові визначається як взаємний зв'язок між предметами в дії, а також погоджена дія між ким-, чим-

небудь [40, с. 85], взаємодопомога, обопільна допомога, допомога, що надається один одному взаємно [362, с. 188].

У криміналістичній літературі взаємодія розглядається як процес спільної діяльності двох або більше суб'єктів, які здійснюють вплив один на одного, що змінює якісні характеристики діяльності кожного з них, та який в умовах взаємозв'язку пов'язує їх між собою для досягнення спільної мети [8, с. 59]; розумне сполучення й найбільш ефективне використання повноважень, методів і засобів, властивих кожному з взаємодіючих органів [82, с. 28–31]; взаємна спільна координаційна діяльність декількох органів, що має на меті вирішення різних завдань з розслідування злочинів та запобігання їм [290, с. 223]; обмін результатами діяльності, в процесі якої важливо не лише обмінятися інформацією, а й організувати обмін діями, спланувати загальну діяльність [325, с. 392].

Найбільше нам імпонує визначення С. С. Чернявського, який під взаємодією розуміє узгоджену діяльність уповноважених суб'єктів з оптимальним співвідношенням методів і засобів, визначених для кожного з них [326, с. 17]. У зв'язку з цим варто погодитися з думкою В. Ю. Шепітька, який, формулюючи поняття «взаємодія», зауважив, що в процесі спільної діяльності загальна мета (якісне і своєчасне розслідування злочину) досягається з найменшими витратами сил, засобів і часу [336, с. 172].

Взаємодія слідчого з іншими суб'єктами під час розслідування кримінальних правопорушень має на меті вирішення наступних основних завдань:

- своєчасне і правильне реагування на заяви і повідомлення про кримінальні правопорушення;
- проведення слідчих (розшукових) дій та організаційних заходів, пов'язаних єдиною метою - швидкого і повного розслідування кримінальних правопорушень;
- виявлення окремих осіб і груп, що представляють інтерес для розслідування розбоїв, збір про них необхідної інформації;

- забезпечення особистої безпеки потерпілих, вжиття заходів, спрямованих на запобігання наслідків учинених кримінальних правопорушень;
- найбільш ефективне застосування криміналістичної техніки та спеціальних засобів під час розслідування кримінальних правопорушень;
- з'ясування обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, встановлення і викриття осіб, причетних до вчинення кримінальних правопорушень.

Під час організації взаємодії сторони повинні керуватися загальними положеннями (принципами) [209, с. 663]. Принципи взаємодії органів досудового розслідування з іншими суб'єктами знайшли своє закріплення у відомчих нормативно-правових актах. Зокрема, в Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні [127], основними принципами такої взаємодії визначено:

- 1) швидке, повне та неупереджене розслідування кримінальних правопорушень;
- 2) самостійність слідчого в процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється;
- 3) оптимальне використання наявних можливостей органів досудового розслідування та оперативних підрозділів Національної поліції України у запобіганні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень;
- 4) дотримання загальних засад кримінального провадження;
- 5) забезпечення нерозголошення даних досудового розслідування.

В літературі розрізняють дві форми взаємодії – правову (процесуальну) та організаційну (непроцесуальну) [1, с. 11]. Правові (процесуальні) форми взаємодії ґрунтуються на положеннях КПК України. Організаційні (непроцесуальні) форми взаємодії вироблені практикою [78, с. 65]. Такі форми не мають процесуального характеру, регулюються, як правило, відомчими

нормативними актами.

Основними суб'єктами з якими слідчі вступають у взаємодію під час розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми, виступають оперативні підрозділи, підрозділи ювенальної превенції, засоби масової інформації. Дослідимо більш детально особливості взаємодії слідчого з кожним із зазначених суб'єктів.

1. Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами.

На необхідність спільної діяльності слідчих та оперативних підрозділів у процесі розслідування злочинів неодноразово наголошувалось у науковій літературі (В. М. Тертишник [297], С. І. Цветков [317] та ін.). Однак, на жаль, на питання про те, чи стикались з випадками неефективної взаємодії слідчих та оперативних підрозділів під час розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми, 33,0 % опитаних слідчих НП України відповіли – так, у більшості випадків; 32,5 % – так, приблизно в половині випадків; 21,0 % – так, в окремих випадках; і лише 13,5 % слідчих вказали на те, що таких випадків не було (Додаток А). Дані результати свідчать про те, що не зважаючи на значну кількість наукових досліджень питань взаємодії слідчого з оперативними підрозділами під час розслідування кримінальних правопорушень та широку нормативно-правову базу, що регулює цю діяльність, питання ефективності такої взаємодії все ще залишається відкритим.

Основою ефективною спільної діяльності слідчих та оперативних підрозділів у боротьбі з розбоями, що вчиняються неповнолітніми, є негласні можливості, якими володіють оперативні підрозділи. Вони дозволяють досить глибоко вивчити конкретні обставини, що впливають на розвиток кримінальної ситуації, виявити приховані процеси, які сприяють розвитку злочинної поведінки у неповнолітніх, і фактори, що характеризують їх криміногенне середовище.

Як слушно зазначається у криміналістичній літературі, залучення оперативних підрозділів до процедури досудового розслідування, передбачає взаємну, спільну діяльність зазначених суб'єктів з іншими учасниками

кримінального провадження. Відбувається об'єднання сил, засобів і методів кожного, спрямоване на успішне досягнення як загальної мети – організації та здійснення боротьби зі злочинністю у цілому, так і в межах конкретного акту розслідування [36, с. 27]. При цьому кримінальний процесуальний закон наділяє слідчого функцією керуючої підсистеми, а функцією підлеглої підсистеми – оперативні підрозділи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність [137, с. 402].

Системний аналіз положень КПК України засвідчує, що процесуальна форма взаємодії між слідчими та оперативними підрозділами здійснюється шляхом доручення останнім проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 40 КПК України). Останні, згідно з ч. 2 ст. 246 КПК України, можуть проводитись лише за умови, що відомості про злочин чи особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб. Формальне тлумачення положень КПК України дає підстави стверджувати, що зазначена форма співпраці вичерпує зміст процесуальної взаємодії між зазначеними суб'єктами.

На підставі аналізу статей КПК України, якими врегульовано повноваження слідчого і оперативних підрозділів, а також порядок проведення слідчих (розшукових) дій, В. М. Бесчастний виділив основні правила процесуальної форми взаємодії слідчих та оперативних підрозділів:

1. Єдиною процесуальною формою взаємодії слідчого з оперативним підрозділом є надання слідчим письмового доручення.
2. Слідчий має право надавати оперативному підрозділу доручення на проведення як гласних слідчих (розшукових) дій, так і негласних слідчих (розшукових) дій.
3. Слідчий вправі надати оперативному підрозділу доручення щодо проведення слідчих (розшукових) дій лише у виняткових випадках.
4. Оперативні підрозділи мають право проводити гласні та негласні слідчі (розшукові) дії лише на підставі письмового доручення слідчого. Оперативні працівники не мають права на ініціативне проведення слідчих

(розшукових) дій та/або звернення з клопотанням про їх проведення до прокурора чи слідчого судді.

5. Обов'язковість виконання оперативними підрозділами письмових доручень слідчого.

6. Врахування слідчим, який надає письмове доручення оперативному підрозділу, компетенції останнього щодо проведення тих слідчих (розшукових) дій, про які йдеться в дорученні [32, с. 6–8].

76,0 % опитаних в рамках нашого дослідження слідчих, на запитання про форми взаємодії з оперативними підрозділами під час розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми, відповіли – надання доручень оперативним підрозділам (Додаток А).

Результати аналізу кримінальних проваджень про розбої, вчинені неповнолітніми, свідчать, що оперативним підрозділам у переважній більшості випадків (66,0 % усіх доручень) доручалося проведення допитів, і лише в 34,0 % – всіх інших слідчих (розшукових) дій (Додаток Б).

Результати дослідження, проведеного І. Л. Калімбетом в рамках встановлення особливостей розслідування групових корисливих насильницьких злочинів неповнолітніх, свідчать, що доручення проведення допитів оперативним працівникам слідчі обґрунтовували тактичною необхідністю, як то: необхідність одночасного допиту всіх членів організованої злочинної групи одразу після затримання (75,3 % опитаних слідчих та працівників оперативних підрозділів НП України); додатковий допит потерпілого з метою уточнення окремих деталей механізму вчинення злочину (26,5 %); допити осіб із метою перевірки додаткових версій, висунутих під час досудового розслідування (12,8 %); допити зв'язків затриманих неповнолітніх із метою додаткового отримання характеризуючих даних та збирання інформації щодо способу їхнього життя (38,3 %); допити осіб одразу після проведення інших слідчих (розшукових) дій, зокрема власників чи мешканців приміщень, де в ході огляду виявлено знаряддя вчинення злочину чи майно, здобуте злочинним шляхом (79,3 %) [133, с. 108].

Що стосується негласних слідчих (розшукових) дій, то вони проводилися в 34,0 % досліджуваних кримінальних проваджень. В усіх випадках їх проведення слідчі доручали оперативним підрозділам, що, на нашу думку, пов'язано з відсутністю у слідчих відповідних засобів і можливостей. До негласних слідчих (розшукових) дій, що зазвичай проводяться оперативними підрозділами у кримінальних провадженнях про розбої, вчинені неповнолітніми, відносяться: зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (11,0 %); аудіо-, відеоконтроль місця (8,5 %); спостереження за особою, річчю або місцем (7,5 %); обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (4,0 %); зняття інформації з електронних інформаційних систем (3,0 %) (Додаток Б).

Опитування слідчих дало можливість виокремити також наступні непроцесуальні форми взаємодії слідчих та оперативних підрозділів під час розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми: взаємний обмін інформацією (86,0 %); сприяння слідчому під час проведення слідчих (розшукових) дій (64,5 %); спільний аналіз вихідної інформації та висунення версій (14,5 %); узгоджене планування заходів, спрямованих на перевірку версій (9,0 %) (Додаток А).

Взаємний обмін інформацією між слідчими та оперативними працівниками є необхідною умовою координації зусиль вказаних суб'єктів протягом всього розслідування. Інформація, надана слідчим оперативному працівникові, зазвичай пов'язана з тими дорученнями, які слідчий дає оперативному підрозділу. Це можуть бути відомості про слідчу ситуацію, в якій планується проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, про характер поінформованості осіб-учасників кримінального провадження, їх зв'язки, психологічні риси, можливі форми протидії органам досудового розслідування тощо.

Інформація, що повідомляється оперативним працівником слідчому, крім відомостей про результати виконання отриманих доручень, також може містити дані, отримані з негласних джерел, окремі факти і обставини, що

мають значення для розслідування. Межі інформації залежать від методів і засобів її одержання оперативним працівником і, в будь-якому разі, вона не повинна містити відомостей про негласні джерела її одержання. Вона має містити тільки перевірені дані, оскільки може послужити підставою для прийняття слідчим тактичних і процесуальних рішень [12, с. 133].

Обмін інформацією є сталою й однією з найпоширеніших непроцесуальних форм взаємодії слідчого з оперативними підрозділами. У ході розслідування злочинів передача інформації може здійснюватися під час особистих зустрічей, телефонним зв'язком, письмово, причому як з використанням оригіналів документів, так і їх копій або складання на їх основі довідок, оглядів і меморандумів. Все залежить від важливості інформації й можливості її використання при вирішенні конкретних завдань [267, с. 252–253].

Необхідність залучення оперативних працівників для сприяння слідчому в проведенні слідчої (розшукової) дії виникає у випадках, коли потрібно виконати значний обсяг роботи (зокрема, обшук великого за площею приміщення чи території особистого володіння), якщо одному слідчому неможливо чи складно її провести (наприклад, слідчий експеримент для перевірки можливості проникнути до приміщення); при проведенні декількох слідчих (розшукових) дій в одному місці; при проведенні паралельно зі слідчою (розшуковою) дією інших заходів (виявлення та опитування свідків-очевидців під час проведення огляду місця події) тощо [227, с. 155–156].

Сприяння оперативними підрозділами слідчому під час проведення слідчих (розшукових) дій зазвичай має наступні форми: участь у проведенні слідчої (розшукової) дії в складі слідчо-оперативної групи під керівництвом слідчого; охорона порядку (забезпечення безпеки) під час проведення слідчої (розшукової) дії; забезпечення явки осіб, участь яких є необхідною під час проведення слідчої (розшукової) дії.

Спільний аналіз вихідної інформації включає в себе взаємне обговорення слідчими і працівниками оперативних підрозділів наявних в

кримінальному провадженні матеріалів їх оцінку та висунення на цій підставі відповідних версій. Така форма взаємодії забезпечує обмін думками з різних питань, які виникають під час розслідування, дозволяє підійти до них з різних сторін, дає можливість взаємодіючим суб'єктам прийти до загальних висновків, виробити загальну позицію, точніше визначити напрями подальшої співпраці. Інформацією, яку доцільно обговорювати спільно слідчими й працівникам оперативних підрозділів, можуть бути оперативні дані, результати проведення слідчих (розшукових) дій та інших заходів тощо.

Узгоджене планування заходів в кримінальному провадженні – один з найефективніших способів організації спільної діяльності слідчих й оперативних працівників. Він дозволяє тактично грамотно організувати роботу з перевірки версій та раціонально використовувати наявні сили та засоби. Така форма взаємодії найбільш ефективно забезпечує визначення оптимальних шляхів збереження в таємниці джерел оперативної інформації, обрання тактично правильної послідовності слідчих (розшукових) дій, мінімізує тактичний ризик під час їх проведення.

Необхідність і практична доцільність спільного планування роботи з розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми, зумовлена самим змістом плану, наявністю в ньому питань, які належать як до компетенції слідчого, так і оперативного підрозділу. Однак дана форма взаємодії може бути ефективною лише за умови наявності у оперативного співробітника можливості ознайомлення з матеріалами кримінального провадження [36, с. 58–59].

Однією з найважливіших проблем взаємодії слідчих з оперативними підрозділами є відмінність інтересів у кінцевих результатах їх роботи щодо розслідування кримінальних правопорушень. Для слідчого діяльність з розслідування розбою вважається закінченою тоді, коли кримінальне провадження направлене до суду; для оперативного працівника – після встановлення й затримання неповнолітнього підозрюваного. Ця практика негативно впливає на якість розслідування, оскільки оперативний працівник після встановлення й затримання особи, яка його вчинила, практично

самоусувається від участі в розслідуванні, вважаючи доказування її вини справою слідчого. У подальшому участь оперативного працівника в розслідуванні зводиться до формального виконання доручень слідчого й не більше [138, с. 274].

Результати вивчення практики розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми показують, що у 61,5 % кримінальних проваджень взаємодія між слідчими та оперативними підрозділами носила епізодичний характер, без належної системності і цілеспрямованості, і лише в 38,5 % з них для розслідування досліджуваних злочинів створювалися слідчо-оперативні групи (Додаток Б).

На нашу думку, перспективним напрямом підвищення ефективності взаємодії слідчих з оперативними підрозділами під час розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми, є створення спеціалізованих, постійно діючих слідчо-оперативних груп, які б здійснювали роботу в кримінальному провадженні від моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР і до закінчення розслідування. Тим більше, відповідне положення закріплене в Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, відповідно до якої для досудового розслідування тяжких (якими є розбої) та особливо тяжких злочинів, учинених в умовах неочевидності, наказом керівника територіального органу поліції за погодженням з керівником органу досудового розслідування повинні утворюватися слідчо-оперативні групи [127].

В таких групах ефективна тактична взаємодія між суб'єктами досягається конкретизацією завдань і обов'язків кожного з учасників на певному етапі розслідування. У свою чергу, організаційна взаємодія забезпечується вертикальними зв'язками підпорядкування і горизонтальними зв'язками інформаційного обміну та співробітництва. Кількісний склад СОГ може змінюватися залежно від складності розслідуваного злочину та обсягу

виконуваної роботи [266, с. 130].

2. Взаємодія слідчого з підрозділами ювенальної превенції.

Особливу роль у взаємодії зі слідчим під час розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми, відіграють підрозділи ювенальної превенції. Необхідність такої взаємодії визначається особливостями суб'єктів кримінальних правопорушень досліджуваної категорії, оскільки, відповідно до Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, до основних завдань підрозділів ЮП відноситься профілактична діяльність, спрямована на запобігання вчиненню дітьми кримінальних і адміністративних правопорушень, виявлення причин і умов, які цьому сприяють, вжиття в межах своєї компетенції заходів для їх усунення [128].

Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» в ст. 5 визначає повноваження уповноважених підрозділів органів Національної поліції, серед яких є, зокрема, й ті що стосуються протидії злочинності неповнолітніх:

- виявляти, припиняти та розкривати кримінальні правопорушення, вчинені дітьми, вживати з цією метою оперативно-розшукових і профілактичних заходів, передбачених чинним законодавством;
- виявляти дорослих осіб, які втягують дітей у злочинну діяльність, проституцію, пияцтво, наркоманію та жебрацтво;
- вести облік правопорушників, що не досягли 18 років, у тому числі звільнених з спеціальних виховних установ, з метою проведення профілактичної роботи, інформувати відповідні служби у справах дітей стосовно цих дітей;
- здійснювати згідно з чинним законодавством гласні та негласні оперативно-розшукові заходи з метою розкриття кримінальних правопорушень, вчинених дітьми або за їх участю;
- виявляти, вести облік осіб, які втягують дітей в антигромадську діяльність;

- проводити обшуки, вилучення та інші слідчі дії відповідно до кримінального процесуального законодавства;
- проводити за наявності законних підстав огляд дітей, речей, які є при них, транспортних засобів;
- вилучати документи і предмети, що можуть бути речовими доказами правопорушення або використані на шкоду здоров'ю дітей [258].

Першочергово вказані повноваження покладались на кримінальну міліцію у справах дітей. Цей підрозділ був наділений повноваженнями здійснювати оперативно-розшукову діяльність щодо злочинності як неповнолітніх так і щодо неповнолітніх. Проте він зазнав ліквідації під час реформування МВС України. На зміну йому прийшли підрозділи ювенальної превенції у складі управлінь превентивної діяльності поліції, які не наділені повноваженнями оперативних підрозділів. Тому завдання, визначені у згаданому вище законі, автоматично лягли на підрозділи кримінальної поліції, якій від самого початку такі функції були не властиві [243, с. 88].

У зв'язку з цим вести мову про процесуальну форму взаємодії слідчого з підрозділами ювенальної превенції не можливо, вона обмежується лише організаційними формами, які були розглянуті нами вище.

Інтерес для слідчого, в рамках розслідування досліджуваних кримінальних правопорушень, представляє також профілактичний облік дітей, схильних до вчинення правопорушень, які ведуться підрозділами ювенальної превенції. Відповідно до Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, взяттю на профілактичний облік підлягає дитина:

- 1) засуджена судом до покарання, не пов'язаного з позбавленням волі;
- 2) звільнена за рішенням суду від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру без поміщення до школи або професійного училища соціальної реабілітації для дітей, які потребують особливих умов виховання;
- 3) якій оголошено повідомлення про підозру в учиненні кримінального

правопорушення;

4) звільнена зі спеціальної виховної установи;

5) яка не досягла 18 років і вчинила домашнє насильство у будь-якій формі (дитина-кривдник);

6) яка впродовж року два і більше разів була притягнута до адміністративної відповідальності;

7) яка впродовж року два і більше разів самовільно залишала сім'ю, навчально-виховний заклад чи спеціальну установу для дітей [252].

Оскільки на профілактичному обліку дітей перебувають неповнолітні з високим ризиком учинення адміністративних чи кримінальних правопорушень, дана інформація може виявитися дуже корисною, зокрема, для визначення кола осіб, причетних до вчинення розбою, та їх індивідуалізації (наприклад, впізнання за фотокарткою).

3. Взаємодія слідчого із засобами масової інформації.

Як зазначає О. М. Завадський, взаємодія слідчого зі ЗМІ – це врегульована нормативно-правовими актами, узгоджена, скоординована та спланована діяльність працівників слідчих підрозділів і ЗМІ, що ґрунтується на властивих їй принципах, в процесі якої кожна із взаємодіючих сторін, використовуючи свої повноваження, знання та навички, притаманні їх діяльності засоби й методи, за умови адміністративної незалежності забезпечує досягнення спільної мети, що полягає у виявленні, розслідуванні та запобіганні злочинів [119, с. 210].

У криміналістичній літературі неодноразово акцентувалась увага на тому, що взаємодія слідчого зі ЗМІ дозволяє: заощаджувати сили і засоби в ході розслідування злочинів; забезпечувати широту й оперативність інформаційного впливу на населення; отримувати інформацію, що стосується кримінального провадження; виявляти потерпілих, очевидців злочину; здійснювати розшук злочинців на майже необмеженій території; створювати обстановку, яка сприяє діяльності правоохоронних органів; зміцнювати авторитет органів досудового розслідування тощо [184, с. 27].

ЗМІ можуть повідомляти про вчинення кримінального правопорушення, його обставини, учасників, проводити власне журналістське розслідування. Як показує практика, після повідомлення в ЗМІ про явища кримінального характеру правоохоронні органи здійснюють перевірку такої інформації. Разом з тим, для виявлення та розслідування злочинів можливо використовувати не лише повідомлення ЗМІ або результати журналістських розслідувань про факти протиправного характеру. Так, за окремими даними, звернення до населення через ЗМІ більш ніж у 60 % випадків призводить до позитивних результатів [180, с. 32].

О. В. Крилов зазначав, що в сучасних умовах слідчий частіше за все використовує ЗМІ:

1) як канал зв'язку з населенням з метою отримання від нього вихідної інформації для проведення розшукових чи пошукових заходів, а також для прийняття рішення про початок досудового розслідування;

2) для отримання інформації про: подію злочину і причетних до нього осіб; сліди злочину чи предмети, які можуть бути речовими доказами; свідків злочину [174, с. 6].

Ю. В. Стеценко, досліджуючи науково-методичні засади використання засобів масової інформації під час розслідування злочинів, визначив наступні напрями використання ЗМІ в діяльності органів досудового слідства:

- формування належної громадської думки;
- розшукова діяльність;
- виявлення злочинів;
- подолання протидії розслідуванню;
- виявлення таємних комунікацій учасників організованих злочинних груп та членів терористичних організацій [294, с. 183].

Форми взаємодії слідчого зі ЗМІ можуть бути різними, наприклад, публікація матеріалів, що стосуються розслідування кримінальних правопорушень; інтерв'ю; публікація дописів у соціальних мережах, зокрема «Фейсбук», що дозволяє висвітлювати необхідну інформацію задля її

подальшого використання професійними журналістами; прес-конференція; брифінг; прес-реліз; випуск теле- й радіопрограм за участю представників органів досудового розслідування, залучення слідчих як консультантів у різноманітних програмах, ток-шоу, створення спільної медійної продукції [98, с. 8]. Однак, безсумнівним є те, що взаємодія слідчого зі ЗМІ повинна ґрунтуватись на чіткій і гнучкій системі оперативного інформування журналістів про обставини, які на даний момент можуть і повинні стати надбанням гласності [247, с. 37]. На переконання В. С. Кузьмічова, інформування громадськості про вчинене кримінальне правопорушення, дозволить вирішити, щонайменше, чотири завдання: а) залучити громадськість до розслідування злочину; б) попередити поширення неправдивих чуток; в) задовольнити інтереси громадськості; г) сприяти контролю суспільства за розслідуванням злочинів [182, с. 32].

Проведене нами анкетування слідчих НП України дозволило встановити, що на сьогоднішній день лише 30,5 % з них використовували можливості ЗМІ під час розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми. Серед них метою такої взаємодії 50,5 % назвали встановлення за допомогою ЗМІ очевидців цих злочинів; 38,5 % – встановлення осіб, які вчинили розбій; 11,0 % – розшук підозрюваних осіб. На питання про те, до яких ЗМІ слідчі звертались за допомогою під час розслідування, 12,5 % з усіх опитаних відповіли – преса; 12,0 % – радіо; 6,0 % – телебачення. Натомість, 11,0% з усіх опитаних слідчих взагалі негативно ставляться до можливості залучення ЗМІ до розслідування досліджуваних кримінальних правопорушень (Додаток А). Нажаль, дані результати свідчать, що сучасний стан взаємодії слідчих зі ЗМІ перебуває на неналежному рівні і потребує удосконалення.

На нашу думку, під час розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми, налагоджена взаємодія правоохоронних органів зі ЗМІ дасть можливість вирішити такі завдання:

– привернення уваги громадськості до проблем корисливої насильницької злочинності неповнолітніх;

– об’єктивне інформування населення про діяльність правоохоронних органів у цьому напрямі;

– вирішення окремих тактичних завдань розслідування розглядуваних кримінальних правопорушень.

Ми підтримуємо позицію А. В. Даніель, яка визначила наступні категорії тактичних завдань, задля вирішення яких варто розглядати питання про необхідність залучення ЗМІ до розслідування кримінальних правопорушень:

1) здійснення віддаленого впливу на окремі категорії осіб (особу, яка вчинила злочин, підозрюваного, який перебуває в розшуку, свідків та очевидців кримінального правопорушення тощо) з метою спонукання їх до вчинення певних дій або ж до утримання від їх вчинення в інтересах розслідування;

2) протидія чуткам, що негативно впливають на хід розслідування кримінального правопорушення;

3) подолання протидії розслідуванню [98, с. 10].

Підводячи підсумок, відзначимо, що перелік організаційних форм взаємодії слідчого з іншими суб’єктами під час розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми, на відміну від процесуальної форми взаємодії, не є вичерпним. Практикою розслідування досліджуваних кримінальних правопорушень можуть бути вироблені й інші непроцесуальні форми взаємодії.

Висновки до розділу 2

Відомості про кримінальне правопорушення до ЄРДР за ознаками ст. 187 КК України, найчастіше вносяться на підставі наступної інформації: за заявами потерпілих (56,0 %); за заявами свідків-очевидців (11,5 %); за заявами родичів та знайомих потерпілих (11,0 %); самотійне виявлення ознак

кримінального правопорушення слідчим (10,0 %); за повідомленнями медичних установ (9,5 %).

Типізацію вихідних слідчих ситуацій у кримінальних провадженнях про розбої, учинені неповнолітніми, доцільно здійснювати на підставі ознак, в основу яких необхідно покласти найбільш інформаційно-важливі на момент внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР елементи - подію злочину і суб'єкт його вчинення. Перша група типових слідчих ситуацій складається у випадках, коли у слідчого в наявності є інформація про зміст і характер злочинної події, але щодо особи злочинця відомостей вкрай мало (76,0 % вивчених кримінальних проваджень). Друга група типових слідчих ситуацій характеризується конкретною інформацією як про характер і обставини розбою, так і про особу неповнолітнього злочинця (злочинців) (24,0 % вивчених кримінальних проваджень).

На момент внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР за ознаками ст. 187 КК України, з урахуванням вихідної інформації про подію кримінального правопорушення, слідчий повинен висунути та перевірити наступні типові загальні слідчі версії: а) мало місце вчинення розбою; б) мала місце незлочинна подія; в) мало місце інсценування розбою; г) мав місце не розбій, а інший злочин проти власності.

Надалі, з урахуванням обставин, що підлягають встановленню, а також слідчої ситуації, що склалася, висувуються окремі версії, що стосуються різних обставин учиненого злочину: 1) версії щодо кількості злочинців та їх співучасників; 2) версії щодо особи невстановленого злочинця; 3) версії щодо повторюваності злочинної діяльності; 4) версії щодо мотиву розбою; 5) версії щодо характеру взаємовідносин потерпілого і злочинців; 6) версії щодо місцезнаходження викраденого майна; 7) версії щодо підготовки до вчинення розбою; 8) версії про достовірність отриманих доказів. Зазначену систему слідчих версій пропонується використовувати під час планування розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми, як в однопізодних, так і в багатопізодних кримінальних провадженнях.

Розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми, пред'являє до планування вимогу обов'язкового письмового оформлення планів, з чітким зазначенням конкретних слідчих (розшукових) дій та інших заходів, а також термінів їх проведення. Під час визначення послідовності проведення окремих слідчих (розшукових) дій слідчому необхідно керуватися не тільки організаційними, а й тактичними міркуваннями. Перевага повинна віддаватись проведенню дій і заходів, несвоєчасне проведення яких може призвести до знищення доказів та їх джерел. Як правило, в першу чергу проводяться ті дії, які забезпечують перевірку всіх або більшості висунутих версій, оскільки без їх проведення подальша робота у кримінальному провадженні стає безсистемною. При цьому слід дотримуватися принципу одночасного і паралельного виконання необхідних слідчих (розшукових) дій та інших заходів.

Основними суб'єктами з якими слідчі вступають у взаємодію під час розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми, виступають оперативні підрозділи, підрозділи ювенальної превенції, засоби масової інформації.

Основою ефективної спільної діяльності слідчих та оперативних підрозділів у боротьбі з розбоями, що вчиняються неповнолітніми, є негласні можливості, якими володіють оперативні підрозділи. Вони дозволяють досить глибоко вивчити конкретні обставини, що впливають на розвиток кримінальної ситуації, виявити приховані процеси, які сприяють розвитку злочинної поведінки у неповнолітніх, і фактори, що характеризують їх криміногенне середовище.

Взаємодія слідчого з підрозділами ювенальної превенції обмежується лише організаційними формами, оскільки останні не наділені повноваженнями оперативних підрозділів. Тому завдання кримінальної міліції у справах дітей, яка зазнала ліквідації під час реформування МВС України, автоматично лягли на підрозділи кримінальної поліції, якій від самого початку такі функції були не властиві.

Під час розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми, налагоджена

взаємодія правоохоронних органів зі ЗМІ дасть можливість вирішити такі завдання: привернення уваги громадськості до проблем корисливої насильницької злочинності неповнолітніх; об'єктивне інформування населення про діяльність правоохоронних органів у цьому напрямі; вирішення окремих тактичних завдань розслідування розглядуваних кримінальних правопорушень.

РОЗДІЛ 3

ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ РОЗБОЇВ, УЧИНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІМИ

3.1. Огляд місця події

Під час розслідування розбоїв, зокрема, й учинених неповнолітніми, однією з найбільш важливих першочергових слідчих (розшукових) дій є огляд місця події, оскільки метою його проведення є дослідження матеріального відображення злочину, яке містить різносторонню інформацію про подію, що відбулася. Науковці визнають огляд однією з найбільш продуктивних слідчих (розшукових) дій, яка дозволяє виявити великий обсяг доказової інформації, необхідної для розслідування. За його допомогою може бути отримана важлива інформація, що здатна допомогти успішно розслідувати злочин [182, с. 206].

В криміналістичній науці огляд місця події визначається як невідкладна слідча (розшукова) дія, спрямована на встановлення, фіксацію і дослідження обстановки місця події, слідів злочину і злочинця та інших фактичних даних, що дозволяють в сукупності з іншими доказами зробити висновок про механізм події та інші обставини розслідуваної події [2, с. 556].

Огляд місця події віднесли до найбільш інформаційно важливих слідчих (розшукових) дій початкового етапу розслідування досліджуваних злочинів 49,0 % опитаних слідчих НП України. При цьому, 29,0 % опитаних визнали огляд місця події як одну з найбільш складних слідчих (розшукових) дій (Додаток А).

Проведений аналіз практики розслідування розглядуваних кримінальних правопорушень показує, що огляд місця події проводився у 96,0 % вивчених нами кримінальних провадженнях, проте його результативність залишає бажати кращого (Додаток Б). Під час оглядів подекуди допускаються помилки

методичного характеру, порушується рекомендований криміналістикою алгоритм дій. Недостатня кількість учасників СОГ, велика трудомісткість огляду місця події, зволікання з його проведенням, також не сприяє якісному його проведенню.

Основи організації і тактики проведення огляду місця події широко висвітлені в сучасній криміналістичній літературі, зокрема, його поняттю, сутності і завданням присвячені роботи таких учених-криміналістів як: Р. С. Белкін [29], М. С. Бокаріус [38], В. К. Весельський [49], В. К. Лисиченко [192], М. І. Порубов та С. О. Солонець [248], В. Ю. Шепітько [337], М. Г. Щербаковський [348] та ряд інших авторів. Потребують з'ясування і уточнення лише окремі його організаційні й тактичні аспекти, обумовлені специфікою розбоїв, учинених неповнолітніми або за їх участю.

Значення огляду полягає в тому, що на місці події, як правило, залишаються матеріальні наслідки кримінального правопорушення у вигляді різних слідів та інших речових доказів, необхідних для його розслідування. Навіть у випадках, коли злочином не залишено таких матеріальних наслідків, характер місця, де він був учинений, обстановка місця події, іноді мають важливе значення для перевірки показань потерпілих, свідків, підозрюваних, для з'ясування сутності та послідовності їх дій під час учинення злочину [115, с. 154–156].

Ми погоджуємося з думкою В. Ю. Шепітька, що безпосереднє сприйняття слідчим обстановки місця події і виявлених речових доказів стає тим вихідним матеріалом, ознайомлення з яким дозволяє відновити подію злочину, а в окремих випадках і особу злочинця. Специфіка сприйняття відбитків злочину визначає і саму тактику огляду місця події, і ті тактичні прийоми (їх системи), які можуть бути використані [337, с. 4].

Підтримуємо також і позицію С. І. Кобзаря та В. К. Лисиченка, які вважають огляд місця події спеціальним методом дослідження об'єктів, що спрямований на формування інформаційної основи розслідування [190, с. 55; 279, с. 51]. Ступінь складності проведення такої слідчої (розшукової) дії

визначається об'єктами огляду та обставинами події, наявністю між ними причинно-наслідкових та просторово-часових зв'язків, браком інформації про них, вирішенням специфічних завдань, які потребують широкого використання різноманітних форм діяльності, таких як організаційно-перевірочні, тактичні та інші дії слідчого [320, с. 83].

Загальні вимоги, що пред'являються до огляду місця події, визначені в кримінальному процесуальному законодавстві (ст. 237 КПК України) [172]. Аналіз даних норм свідчить, що зміст огляду місця події зводиться до вирішення трьох основних завдань: а) виявлення слідів злочину; б) з'ясування обстановки місця події та інших обставин, що мають значення для розслідування; в) фіксація всього виявленого в тому вигляді, в якому воно спостерігалось на момент огляду.

Для ефективного вирішення цих завдань слідчому потрібно: а) з'ясувати та зафіксувати в протоколі огляду місця події матеріальну обстановку, в якій відбулася досліджувана подія; б) виявити, зафіксувати і вилучити матеріальні сліди злочину (сліди рук, ніг, знарядь злочину, транспортних засобів, плями крові, а також знаряддя злочину та інші предмети, кинуті або втрачені злочинцем); в) з'ясувати зв'язок слідів та інших об'єктів з особою, яка вчинила злочин, потерпілим та іншими особами і об'єктами; г) отримати відомості для розшуку винного, організації та проведення таких заходів, як переслідування за «гарячими слідами», подвірний (поквартирний) обхід і подальших слідчих (розшукових) дій [288, с. 123].

В процесі проведення огляду місця події необхідно застосовувати загальні правила і тактичні прийоми проведення огляду, розроблені криміналістикою. Зокрема, до загальних положень тактики огляду відносяться: а) невідкладність огляду; б) об'єктивність, повнота і всебічність огляду; в) активність огляду; г) цілеспрямованість і плановість огляду; д) використання під час огляду спеціальних знань і техніко-криміналістичних засобів; е) дотримання криміналістичних правил поведінки з досліджуваними об'єктами; ж) єдине керівництво оглядом [113, с. 7].

Для того щоб ефективно підготуватися і провести огляд місця події, слідчий, насамперед, повинен чітко уявляти собі його цілі. У кримінальних провадженнях про розбої, вчинені неповнолітніми, під час проведення огляду місця події, у першу чергу, необхідно встановити: шляхи підходу злочинця (злочинців) до місця злочину; час учинення розбою; кількість злочинців, їх стать, вік, фізичні дані, звички (паління, уживання спиртних напоїв, наркотичних засобів або психотропних речовин); тривалість перебування злочинців на місці події; механізм заподіяння потерпілому тілесних ушкоджень; ознаки боротьби між злочинцем (злочинцями) і потерпілим, характер можливого поранення злочинця; характер використаних злочинцями знарядь і засобів; шляхи відходу злочинця (злочинців) з місця події. Крім того, становлять значний інтерес дані про способи приховання цінностей, грошей, документів, інших викрадених речей, а також проникнення до житла чи іншого приміщення; відомості про використання злочинцем (злочинцями) транспортних засобів і т.ін. Наведений перелік є основним, але не вичерпним і може бути розширений, виходячи з конкретної обстановки на місці події [12, с. 144].

Як і будь-яку іншу слідчу (розшукову) дію, огляд місця події можна умовно розділити на три взаємопов'язані етапи: підготовчий, робочий і заключний. На етапі підготовки до виїзду на місце події слідчим повинні вирішуватися наступні завдання:

- вжити заходів для забезпечення охорони місця події до свого прибуття з метою збереження недоторканності обстановки і слідів кримінального правопорушення, а також можливих шляхів підходу і відходу злочинців, де можлива найбільша локалізація слідів;
- залучення до огляду необхідних учасників: працівника оперативного підрозділу, інспектора-криміналіста (техніка-криміналіста), інших спеціалістів, а також (за необхідності) кінолога зі службовим собакою;
- підготовка та перевірка готовності необхідних технічних засобів.

Результати вивчення матеріалів кримінальних проваджень про розбої,

вчинені неповнолітніми, показують, що у 66,0 % випадків слідчо-оперативна група прибувала на місце події протягом години після надходження повідомлення до правоохоронних органів, у 32,5 % випадків - від 1 до 2 годин, і в 1,5 % – більше двох годин (Додаток Б).

Після прибуття слідчо-оперативної групи на місце події, слідчий повинен:

- вжити заходів до надання необхідної медичної допомоги потерпілому, якщо вона не була надана раніше;
- залучити до участі в огляді понятих, остаточно визначити коло інших учасників огляду;
- провести інструктаж учасників огляду місця події про їх права та обов'язки, а також про роль кожного з них;
- встановити можливих свідків-очевидців кримінального правопорушення. Шляхом їх опитування (неформальна бесіда, до участі в якій корисно залучити і запрошених спеціалістів) зібрати попередні відомості, що повинні бути враховані під час огляду. Опитування іноді доцільно фіксувати за допомогою звукозапису;
- вжити інші невідкладні заходи, спрямовані на поліпшення умов огляду місця події (забезпечення штучного освітлення та ін.).

Як на цьому, так і на наступних етапах паралельно з оглядом здійснюються необхідні пошукові заходи, наприклад переслідування злочинців за «гарячими слідами» із застосуванням службової собаки [268, с. 335].

На робочому етапі огляду слідчий, у першу чергу, визначає межі території огляду. Зазвичай, місце події - це приміщення або ділянка певної території, де безпосередньо сталася розслідувана подія. Однак обмежувати місце події тільки цим простором було б неправильно. Сліди кримінального правопорушення можуть бути виявлені і в інших місцях, що є характерним для розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми. Тому, місцем події треба вважати не тільки те місце, де відбувся безпосередній напад, але й інші

прилегли до нього місця. З огляду на це, доцільно максимально розширити радіус огляду, оскільки сліди, залишені злочинцями, можуть перебувати на значній відстані від місця події, наприклад, там, де стояв транспортний засіб, на якому злочинці під'їхали до місця вчинення розбійного нападу [354, с. 187].

З цього приводу К. О. Чаплинський вказав, що межі огляду місця події повинні охоплювати: місце, де відбулася злочинна подія, й виявлені сліди злочину або інші речові докази та предмети, що мають значення для кримінального провадження; приміщення або ділянку місцевості, де відбулася підготовка до вчинення злочину; шляхи підходу злочинця до місця події і шляхи його відходу; місце, де відбувалося приховування злочинної діяльності; інші приміщення й ділянки місцевості, де можуть знаходитися предмети, що стосуються розслідування [321, с. 25].

Після визначення меж, слідчий приймає рішення про вихідну точку огляду, послідовність дій, прийоми та методи огляду, проводить орієнтуючу та оглядову фотозйомку, а також складає план або схему місця події [35, с. 140]. Застосовуючи технічні засоби, він фіксує обстановку місця події, інші об'єкти в їх нерухомому стані. Знаючи характер найбільш типових для даного кримінального правопорушення слідів, слідчий подумки моделює злочинне діяння.

Тактика детального огляду залежить від місця вчинення розбійного нападу: на місцевості або у приміщенні. Однак, незалежно від особливостей місцевості, де знаходяться об'єкти огляду, беззаперечним вважаємо твердження П. Д. Біленчука, про те, що в першу чергу необхідно оглядати матеріальні сліди, які можуть дати максимум інформації про злочинців [33, с. 53]. Із загальної кількості вивчених нами кримінальних проваджень про розбої, учинені неповнолітніми або за їх участю, серед таких слідів у 27,5 % випадків вилучались сліди рук; у 17,0 % випадків – сліди ніг (взуття); в 13,0 % – сліди знарядь злому та інших засобів учинення злочину (зокрема й вогнепальної та холодної зброї); в 21,5 % – сліди крові та інші біологічні виділення; в 9,5 % – сліди транспортних засобів (Додаток Б).

Сліди рук мають особливе значення, оскільки є беззаперечним доказом перебування підозрюваного на місці розбійного нападу, а також того, що виявлені на місці події предмети перебували у нього в руках. Такі сліди необхідно шукати не тільки на предметах, що знаходяться на місці події, а й на речах, викрадених у потерпілого в результаті нападу, й вилучених під час обшуку у підозрюваного [217, с. 13].

Зазвичай у міських умовах сліди ніг (взуття) виявляються вкрай рідко, однак шлях руху злочинців можуть перетинати ділянки місцевості зі скопаною землею, занесені снігом або забруднені будівельними матеріалами. З метою виявлення таких слідів особливо уважно оглядаються м'який або вологий ґрунт, пісок, пришляховий пил, сніг [12, с. 146]. При виявленні слідів можливо визначити як загальні ознаки підошви взуття (форма, розмір, малюнок), так й індивідуальні (її зношеність, цвяхи, тріщини та ін.). Їх взаємне розташування, а також час і механізм відображення допоможуть перевірити показання свідків-очевидців або одержати первинну інформацію про подію коли свідки відсутні. Зокрема, розташування слідів ніг декількох людей навколо слідів взуття однієї людини, може свідчити про те, що останній був оточений. Про стеження за потерпілим говорить доріжка слідів ніг, що йде паралельно слідам взуття потерпілого або прямо по ним [4, с. 123–124].

Фіксація слідів ніг (взуття) відбувається шляхом замальовування, фотографування, опису в протоколі, виготовлення зліпків, копіюванням на липку плівку, вимірюванням одиничного сліду та елементів слідової доріжки [157, с. 23].

Виявлені на місці події сліди рук і ніг (взуття) та їх аналіз дозволяють висунути версії: про вік нападників, їх кількість, антропологічні дані; про характер їх пересування; про місце нападу на потерпілого та ін.

Проникаючи до приміщення, злочинці вимушені долати двері, вікна, замикаючи пристрої. Для цього вони використовують різні знаряддя, що залишають на перешкодах об'ємні сліди тиску, удару, тертя, розрізу. Такі сліди можуть відображати як групові так й індивідуальні ознаки знаряддя, що

їх залишило, і, отже, дозволяють ідентифікувати використані при вчиненні розбою знаряддя і засоби [295, с. 110].

При вчиненні розбійного нападу з використанням вогнепальної зброї, за вилученими кулями та гільзами можливо встановити вид, систему та калібр зброї, що використовувалась під час нападу, а також встановити, чи не здійснювались під час учинення злочину постріли зі зброї, що була вилучена у підозрюваного [217, с. 14].

Сліди крові у вигляді плям, бризок, мазків, калюж найбільш часто зустрічаються в місцях заподіяння тілесних ушкоджень потерпілому: на підлозі (грунті, асфальті), стінах приміщень (будівель), поверхнях навколишніх предметів (наприклад, меблях), а також одязі як потерпілого так і злочинця тощо. Якщо злочинець був поранений, сліди крові можуть мати вигляд крапель, помарок, що повторюють папілярні візерунки пальців рук. У цьому випадку сліди крові можна виявити на поручнях і щаблях сходів, у ліфті (на підлозі, стінах, дверях, кнопках управління), на входних дверях під'їзду тощо. У безпосередній близькості від таких слідів крові, а особливо на поручнях, ручках і поверхнях дверей, варто намагатись виявити потожирові сліди пальців рук, оскільки саме в цих місцях можливий контакт рук злочинця з поверхнею зазначених об'єктів [12, с. 146]. У випадку виявлення слідів крові, необхідно зафіксувати точне місце їх локалізації, кількість, розмір, форму, колір, консистенцію, після чого такі сліди вилучаються та направляються на експертизу [152, с. 102–103].

В. І. Оперук, досліджуючи методику розслідування розбійних нападів на банківські установи, до місць, що підлягають огляду, відніс місце стоянки транспортного засобу злочинців, а також місця стеження за об'єктом до вчинення нападу [222, с. 118–119]. Хоча зазначені місця не є типовими для кримінальних проваджень про розбої, вчинені неповнолітніми, слідчий, безумовно, повинен мати на увазі можливість їх наявності. В таких місцях окрім слідів від протекторів шин, які вказують на напрямок руху автомобіля, та паливно-мастильних матеріалів, можна також виявити: сліди взуття;

недопалки цигарок; випадково загублені під час висадки та посадки злочинців до автомобіля знаряддя злочину, викрадене майно, їх особисті речі; уламки фар, частки фарби та елементи кузову, у випадку пошкодження автомобіля під час втечі.

Залежно від місця стеження (приміщення, вулиця, автомобіль) можуть бути виявлені наступні сліди: рук, взуття, недопалки цигарок, слина, запахові сліди, сліди від протекторів шин та паливно-мастильних матеріалів автомобіля, мікрочастинки текстильних волокон та інші мікрооб'єкти, залишки їжі, посуд з-під спиртних напоїв, обривки газет, загублені особисті речі злочинці (носова хусточка, гребінець, записна книжка, та ін. документи), тощо [223, с. 11–12].

Належну увагу слід приділяти виявленню шляхів відходу (втечі) неповнолітніх злочинців з місця події, адже вони можуть бути носіями наступних слідів злочину: сліди ніг (взуття), випадково загублені або викинуті знаряддя злочину, засоби маскування (маски, рукавички), особисті речі, частина викраденого майна, на яких можуть бути виявлені сліди рук, крові, поту, мікрочастки шкіри, текстильних волокон, запахові сліди, а у випадку використання транспортного засобу – сліди від протекторів шин та паливно-мастильних матеріалів, уламки фар, частки фарби та елементи кузову, у випадку пошкодження автомобіля під час втечі. З огляду на вік неповнолітніх злочинців, їм властива легковажність у знищенні слідів своєї протиправної діяльності.

Окремої уваги заслуговує огляд транспортних засобів, які у ряді випадків викрадаються для вчинення конкретного злочину, після чого кидаються, або є предметом злочинного посягання. Під час огляду кузова автомобіля сліди пальців рук злочинця можуть бути виявлені на дверцятах, склі, кришці багажника, а також на тих деталях, які він намагався зняти, але з якихось причин йому це не вдалося. В салоні (кабіні) автомобіля сліди пальців рук можуть бути виявлені на ручках дверей, дзеркалі заднього виду, кришці ящика для дрібних речей, на кермі, кнопках блокування дверей, ручках

механізмів підйому бокового скла, переміщення сидінь, кнопок замків ременів безпеки, рукоятці перемикачів передач, елементах управління магнітолою тощо. Сліди крові потерпілих та злочинців можливо знайти на сидіннях, дверцятах салону або кабіни, на кермі, щитку приладів, на стелі, підлозі салону, під килимками. На педалях керування, килимках потрібно шукати сліди ґрунту, які згодом можна порівняти із ґрунтом на взутті затриманих підозрюваних. Крім названих слідів у салоні (кабіні), фургоні, багажнику, кузові автомобіля можуть бути виявлені гудзики, інші деталі від предметів одягу потерпілого і злочинця, їх волосся та інші предмети, що підтверджують факт перебування у ньому [12, с. 148].

Окремі ознаки на місці події можуть опосередковано свідчити про вчинення розбою групою осіб. До таких ознак належать: а) наявність на тілі потерпілого (потерпілих) численних тілесних ушкоджень; б) виявлення на місці події декількох знарядь або слідів декількох знарядь злочину, перш за все різнорідних; в) наявність слідів, що свідчать про різні способи застосування однорідних знарядь учинення злочину; г) виявлення на місці події слідів рук і ніг декількох осіб, які не належать потерпілим або іншим особам, не пов'язаних з учиненням злочину (членам сім'ї, які проживають разом з потерпілим, працівникам поліції, що першими прибули на місце вчинення розбою та ін.).

Результативність огляду місця події багато в чому залежить від умілого використання криміналістичних методів і засобів, призначених для фіксації ходу даної слідчої (розшукової) дії, слідів, що виявляються при цьому, та інших речових доказів [287, с. 1].

Нерідко слідчі, які проводять огляд місця події, протоколи складають формально, тобто лише для наявності в матеріалах кримінального провадження такого документу. У формально складених протоколах замість детального опису обстановки на місці події, виявлених слідів і предметів, причетних до події, що розслідується, найчастіше містяться лише згадки про те, де проводився огляд, перераховуються, але не описуються сліди і

предмети, які були виявлені. Таке ставлення до основного способу фіксації результатів огляду місця події призводить до того, що у випадку необхідності за даним описом буває неможливо відновити обстановку місця події або довести, що конкретний предмет є саме тим, який був виявлений у ході огляду місця події [142, с. 162].

Також під час огляду місця події повинні використовуватися всі сучасні методи додаткової фіксації обстановки, зокрема, фотозйомка (орієнтуюча, оглядова, вузлова, детальна) та відеозапис, особливо за необхідності фіксації обстановки, яку важко детально описати в протоколі огляду. До протоколу огляду обов'язково слід додати й схему або план місця події.

Про обов'язковість складання планів та схем, фотографування місця події в кримінальних провадженнях про грабежі та розбої, вчинені неповнолітніми, веде мову й І. В. Богачук. Підлітки, описуючи вчинене кримінальне правопорушення, нерідко плутаються в обстановці, не можуть відповісти на запитання про те, де розміщувались ті чи інші об'єкти, а також де перебували під час учинення конкретних дій інші учасники події. На думку вченої, правильно й чітко складена схема місця події, правильно обрані ракурси оглядових і вузлових знімків нададуть допомогу слідчому в допиті неповнолітнього, сприятимуть зосередженню уваги підлітка під час допиту, допоможуть в пригадуванні ситуації на момент учинення суспільно небезпечного діяння [37].

Неоціненну допомогу слідчому у виявленні та фіксації слідів розбою може надати спеціаліст. В ході детального огляду місця події спеціаліст здійснює пошук слідів з урахуванням обстановки місця події, подумки моделюючи напрями руху і дії злочинців. При цьому, він звертає увагу на шляхи можливого прибуття злочинців на місце події та шляхи їх відходу; на предмети зовнішньої обстановки, яких могли торкатися злочинці. Зокрема, у житлових приміщеннях сліди рук можливо виявити на ручках дверей, шаф, столів, спинках стільців, на столових приладах, а також на зброї і знаряддях, використаних під час розбійного нападу.

Таким чином, підсумовуючи викладене, слід відзначити, що під час розслідування кримінальних проваджень про розбої, вчинені неповнолітніми або за їх участю, огляд місця події є однією з найбільш складних, об'ємних та інформаційно-значимих слідчих (розшукових) дій, від якості проведення якої залежить успіх подальшого розслідування.

3.2. Допит потерпілих, свідків та підозрюваних

Допит – це слідча (розшукова) дія, в процесі якої слідчий одержує від свідка, потерпілого, підозрюваного та експерта відомості, які надаються в усній або письмовій формі щодо відомих їм обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Проведення цієї слідчої (розшукової) дії потребує знань криміналістичної тактики, судової та дитячої психології, логіки, педагогіки, судової етики та вимагає від слідчого високої майстерності й професіоналізму [41, с. 24; 144, с. 235; 353, с. 77].

Дослідженням організації і тактики проведення допиту в різні часи займалась такі вітчизняні та зарубіжні вчені-криміналісти, як: О. О. Андрєєв [11], В. П. Бахін, В. К. Весельський [24; 50], А. Ф. Волобуєв [69], В. А. Журавель [117], О. О. Закатов [120], С. В. Кузнєцова, Т. С. Кобцова [179], О. М. Процюк [264], М. В. Салтевський [276], С. М. Стахівський [293], Л. Д. Удалова [304], В. Ю. Шепітько [333] та інші. Однак, незважаючи на достатню розробленість зазначеного питання, вважаємо за доцільне окремо зупинитись та розглянути організаційно-тактичні особливості проведення допитів потерпілих, свідків та підозрюваних під час розслідування досліджуваної категорії кримінальних правопорушень.

Допит потерпілих і свідків. За своєю процесуальною природою, предметом, особливостями формування показання потерпілого є близькими до показань свідків і являють собою усні повідомлення про обставини, пов'язані

зі злочином, яким особі, яка дає показання, заподіяна моральна, фізична або майнова шкода. Однак, на відміну від свідка, потерпілий зацікавлений у відповідних результатах досудового розслідування через те, що йому була завдана шкода. Як зауважив В. В. Пясковський, така зацікавленість має дві сторони: з однієї – прагнення потерпілого до розкриття злочину, а з іншої – причина можливої його необ'єктивності [266, с. 147].

Допит потерпілих відноситься до невідкладних слідчих (розшукових) дій, оскільки отримана завдяки йому інформація активно використовується в процесі висунення та перевірки версій про подію злочину, а також осіб, підозрюваних у його вчиненні.

Тактичні прийоми допиту потерпілого і коло питань, що підлягають з'ясуванню, обумовлюються його особистими якостями, психологічним станом і займаною позицією (зокрема, готовністю активно допомагати розслідуванню). Тому під час підготовки до даної слідчої (розшукової) дії необхідно зібрати інформацію про особу потерпілого, його поведінку до і після вчинення злочину, взаємини з підозрюваним та іншими особами, використовуючи при цьому знання криміналістичної характеристики корисливих насильницьких злочинів.

В ході допиту, поряд із встановленням обставин вчиненого (час і місце вчинення злочину, наявність (відсутність) освітлення тощо), особливу увагу слід звернути на індивідуальні особливості нападника (нападників), його зріст, наявність фізичних вад, особливості зовнішнього вигляду, колір та фасон одягу, знаряддя, що були використані під час нападу. Що стосується самого потерпілого, то необхідно з'ясувати його поведінку на місці події до, під час та після вчинення розбою, звичні шляхи переміщення, наявність слідів злочину на його тілі та одязі, стан здоров'я, характерні особливості й кількість матеріальних цінностей, що були викрадені [87, с. 161]. Також, необхідно звертати увагу на обставини та докази, що можуть підтвердити достовірність даних, які повідомляються допитуваним (зокрема, наявність документів на викрадене майно, посилення на осіб, які надавали допомогу потерпілому після

нападу, тощо). При цьому слідчому необхідно виявляти особливу делікатність і повагу до потерпілого. Здійснення під час допиту будь-якого тиску на потерпілого є неприпустимим.

У разі, якщо потерпілий через свій психологічний стан не зміг надати під час допиту, що проводився безпосередньо після вчиненого розбою, достатньо повні показання про подію нападу, то його необхідно повторно допитати через 2–3 дні після нападу. Така рекомендація базується на так званому явищі «ремнісценції», зміст якої полягає в тому, що людська пам'ять здатна відновлювати раніше втрачені образи, інформацію про події через деякий проміжок часу [80, с. 37].

Безпосередніми очевидцями розбійного нападу або його наслідків, які повинні бути допитані як свідки в досліджуваних кримінальних провадженнях, можуть бути сусіди потерпілого по будинку; жителі сусідніх будинків; службовці організацій, розташованих неподалік місця злочину; особи, які відпочивали або вигулювали тварин у дворах житлових кварталів, парках, скверах; водії транспортних засобів, які проїжджали поряд з місцем нападу; працівники комунальних служб (ліфтери, сантехніки, електрики, ремонтники); консьєржі; двірники; вуличні торговці; родичі, друзі, знайомі потерпілого.

Предмет допиту свідка охоплює будь-які обставини, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні. Це дані не тільки про подію кримінального правопорушення, а й відомості про обставини, що передували і супроводжували його або перебувають у причинному зв'язку з розслідуванням фактом, а також ті дані, які можуть бути використані в процесі розслідування для виявлення нових доказів, перевірки та оцінки вже наявних. Предмет допиту свідка може стосуватися й відомостей, що характеризують особу підозрюваного.

Допити свідків та потерпілих у розглянутій категорії кримінальних проваджень носять, як правило, безконфліктний характер. Тому під час їх проведення використовується комплекс тактичних прийомів, що ґрунтуються

на психології відносин слідчого з учасниками слідчих (розшукових) дій в безконфліктних слідчих ситуаціях: зняття напруги; створення й постійне підтримання психологічного контакту з допитуваним; формування розумового завдання; налаштування; очікування; аналіз показань та ін. [10, с. 302; 286, с. 24; 327, с. 20; 328, с. 9]. З цього приводу О. Я. Баєв зауважує, що непродумана форма виклику особи на допит, тривале очікування «під дверима» початку допиту, переговори в ході допиту слідчого з колегами на теми, які явно не належать до службових справ, грубість, що характерна для молодих, недосвідчених слідчих – все це може порушити безконфліктний характер допиту [16, с. 113].

Результати вивчення матеріалів кримінальних проваджень про розбої, вчинені неповнолітніми або за їх участю, показують, що в 7,0 % випадків допит потерпілих проводився в конфліктних ситуаціях, що були викликані дачею ними завідомо неправдивих показань. Найчастіше неправда в показаннях вказаних учасників стосувалася окремих обставин, деталей події, які так чи інакше подають їх в не вигідному для них світлі (4,0 %). Так, наприклад, іноді потерпілі заперечують або замовчують аморальні сторони своєї поведінки, перебування в момент нападу в нетверезому стані, попереднє проведення спільного часу в компанії неповнолітніх нападників, вчинки, що частково провокували вчинення розбоїв. Рідше мотивами неправдивих показань потерпілих є помста, страх тощо (3,0 %) (Додаток Б). Крім того, неправдиві показання потерпілих можуть бути результатом добросовісної помилки, викликані сильним душевним хвилюванням, страхом, розгубленістю внаслідок злочинного посягання. У зв'язку з цим слідчому необхідно враховувати психологічний стан потерпілого під час допиту та уважно перевіряти викладені ним відомості. При перевірці показань, зокрема, застосовується такий метод, як зіставлення отриманих відомостей з іншими доказами у кримінальному провадженні.

Під час допиту потерпілого в конфліктній ситуації доцільно використовувати прийоми, спрямовані на викриття неправди, рекомендовані

Є. В. Васке. До них відносяться: вичікування, послідовність, раптовість, використання «слабких місць» особи допитуваного, форсований темп допиту, відволікання уваги, інерція, створення враження поінформованості слідчого, створення «незаповненості» тощо [45, с. 260–261].

Як типові обставини, що підлягають встановленню під час допитів свідків і потерпілих в кримінальних провадженнях про розбої, вчинені неповнолітніми, можливо назвати:

- кількість нападників, їх прикмети (вік, зріст, стать тощо); за якими ознаками допитуваним зроблено висновок, що вони були неповнолітніми;
- спосіб проникнення злочинців до житла, іншого приміщення, транспортного засобу тощо;
- засоби маскуванню зовнішності нападниками, одяг, в який вони були одягнені;
- дії кожного злочинця під час нападу, слова, погрози, жести, якими супроводжувалися їх дії;
- вид впливу нападників на потерпілого (фізичний, психологічний), у чому він виражався і ким конкретно з нападників здійснювався;
- наявність зброї у злочинців, якщо так, то яка і яким чином та щодо кого з потерпілих вона застосовувалася;
- про що говорили нападники між собою та (або) з потерпілими (звернути увагу на жаргон, імена, прізвиська, особливості промови, акцент, діалект, дефекти мовлення, які фрагменти розмови запам'яталися тощо);
- чи чинив хто-небудь із потерпілих опір нападникам, якщо так, то у чому він полягав;
- чи не залишилися в житлі, іншому приміщенні, транспортному засобі предмети одягу, зброя, їх частини, інші речі, що належить злочинцям;
- чи торкалися нападники до яких-небудь предметів, чи вживали спиртні напої, курили, якщо так, то де можуть бути залишені недопалки, пляшки, інші предмети;

- що саме було викрадено, зовнішній вигляд і основні ознаки викраденого майна, чи залишилися якісь документи на викрадене (товарні чеки, технічні паспорти, інструкції з користування);
- чи мали злочинці транспортний засіб, якщо так, то тип, марка, номерні знаки, зовнішні ознаки, напрямок руху;
- чи не бачив хтось із свідків (потерпілих) кого-небудь із злочинців до або після вчинення розбою, якщо так, то коли і за яких обставин;
- які були подальші дії свідків (потерпілих), чи привносилися які-небудь зміни в речову обстановку після втечі нападників, якщо так, то які саме.

Допит підозрюваних. Під час розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми, допит підозрюваних є чи не найскладнішою слідчою (розшуковою) дією. Про це вказали 37,0 % опитаних нами слідчих НП України (Додаток А). Як зазначає з цього приводу В. Ю. Шепітько, складність проведення допиту неповнолітніх обумовлена специфікою психології формування їх показань, віковими та індивідуальними особливостями [334, с. 106]. На думку М. В. Авраменка, робота з неповнолітніми завжди характеризувалася особливою складністю, адже через несформовану психіку діти не завжди розуміють усього, що з ними відбувається, а відтак слідчому важко розраховувати на їх правдиві показання [3, с. 127].

Допит підозрюваного, як і будь-яка інша слідча (розшукова) дія, з метою забезпечення його результативності, вимагає ретельної підготовки. Н. В. Павлюк вказує, що підготовчий етап допиту неповнолітніх відрізняється певною специфікою, що ґрунтується на врахуванні знань про допитуваного, перш за все вікових особливостей його психіки [231, с. 11].

Підготовка до проведення такого допиту повинна включати:

- а) вивчення матеріалів кримінального провадження (аналіз зібраних доказів) та визначення предмету допиту (кола питань, які необхідно з'ясувати);
- б) дослідження особи неповнолітнього підозрюваного;

в) визначення черговості проведення допитів підозрюваних (якщо їх декілька);

г) вибір місця проведення допиту та вирішення питання про його учасників;

д) обрання відповідних тактичних прийомів допиту (в тому числі, визначення доказів, які можуть бути використані для викриття підозрюваного у разі дачі ним неправдивих показань чи заперечення вини).

Вивчення матеріалів кримінального провадження, насамперед, залежить від характеру інформації, що стосується предмета допиту. У криміналістиці розроблено загальні рекомендації, які визначають послідовність такого вивчення, а саме: 1) предметна систематизація матеріалів для отримання повних відомостей про факти, події та осіб, які становлять інтерес; 2) вивчення інших матеріалів, що мають зв'язок з головними фактами, з яких можна отримати інформацію, що може сприяти деталізації, уточненню під час проведення допиту; 3) виявлення суперечностей у матеріалах, що вивчаються; 4) вивчення матеріалів для отримання контрольних відомостей, які можна використовувати у процесі допиту. Практичне значення такого вивчення полягає в тому, що воно допомагає визначити коло обставин, за якими необхідно отримати відомості під час проведення допиту. За відсутності у слідчого чіткого уявлення про ці обставини допит може втратити цілеспрямованість. У показаннях неминуче будуть, з одного боку, пробіли, а з іншого – непотрібні, такі, що не стосуються провадження, дані [203, с. 34].

Опитуванням слідчих НП України встановлено, що під час підготовки до допиту неповнолітніх підозрюваних у досліджуваній категорії кримінальних проваджень ними найчастіше використовуються наступні матеріали: протоколи огляду місця події (68,0 %); протоколи допитів інших осіб (49,5 %); протоколи інших слідчих (розшукових) дій (21,5 %); висновки експертиз (14,0 %); інші матеріали (7,0 %) (Додаток А).

Предмет допиту неповнолітнього підозрюваного, за твердженням В. М. Рябікіна, у загальному вигляді зводиться до наступних обставин:

а) подія кримінального правопорушення: де, коли, хто, яким способом і які дії вчинив; які застосовувались знаряддя і засоби, хто їх виготовив, де вони тепер; чи мала місце підготовка до злочинного діяння та приховання його слідів; б) дані про підозрюваного: вік, стан здоров'я, освіта, захоплення і т.п.; в) взаємовідносини підозрюваного з потерпілим: чи знайомі, як давно, характер знайомства; чи виникали раніше конфліктні ситуації; що відомо підозрюваному про потерпілого, який він чинив опір та інше; г) мотив, мета та умисел на вчинення протиправних дій; оцінка підозрюваним своїх дій; що примусило його до їх учинення; д) заподіяна шкода: кому і які нанесені тілесні ушкодження; що викрадено, зруйновано, розбито, поламано, коли, де і за яких обставин; е) обставини, які пом'якшують і обтяжують відповідальність: чи розкаюється підозрюваний у вчиненому; чи перебував під час учинення кримінального правопорушення в стані сп'яніння; чи мав при собі зброю; чи чинив опір представникам влади і громадськості [274, с. 448].

Р. С. Холод пропонує, крім того, під час допиту неповнолітнього підозрюваного встановлювати обставини, які характеризують його після вчинення злочину. На думку вченого, якщо поведінка неповнолітнього після вчинення злочину переконає суд у тому, що він зробив належні висновки і впевнено став на шлях виправлення, це повинно мати важливе значення під час вирішення судом питання про призначення покарання [314, с. 163].

Підтримуючи думки вчених з даного питання, пропонуємо також доповнити предмет допиту неповнолітніх підозрюваних у вчиненні розбою наступними обставинами: а) умови життя в родині, взаємини з батьками, родичами, однолітками, дорослими, наявність друзів; б) інтереси, захоплення, звичне проведення вільного часу; в) наявність спільників (зокрема, й дорослих підбурювачів), мотиви і цілі кожного з них; г) наявність осіб, які знали про підготовлюваний або вчинений розбійний напад [385, с. 199].

Дослідження особи неповнолітнього підозрюваного передбачає: з'ясування соціального статусу неповнолітнього; діагностику зовнішніх проявів його особистості (агресивність, неврівноваженість, товарииськість чи

замкнутість); визначення темпераменту, що впливає на темп і ритм проведення допиту; з'ясування особливостей психіки неповнолітнього (емоційна збудженість, схильність до наслідування та навіювання тощо) та особливостей емоційних реакцій перехідного віку [265, с. 11].

Важливе значення має також об'єктивне з'ясування й тих умов, в яких живе і виховується неповнолітній та які впливають на формування його особистості. Слідчому варто виходити з того, що людина не ізольована від суспільства, і формується в певному соціальному середовищі, в системі тих суспільних відносин, які притаманні соціальним групам і суспільству та носієм яких є кожен окремий індивід. Властивості особистості не можуть бути пояснені її біологічною природою, а таке пояснення треба шукати, насамперед, в навколишньому середовищі. При цьому для достовірних висновків не можна обмежитися окремими аспектами цього середовища; для цього необхідно виходити з сукупності її складових елементів [94, с. 80].

Одним з найбільш обізнаних джерел, що містять інформацію про особу неповнолітнього підозрюваного, є його батьки, опікуни, піклувальники та інші члени сім'ї (вихователі – якщо неповнолітній виховується у дитячому будинку), допит яких відіграє важливу роль для складання повної і об'єктивної характеристики підлітка. Проте до показань батьків необхідно ставитися критично. Майже кожен з них намагається применшити негативні і підкреслити позитивні сторони характеру своєї дитини. На підставі дослідження показань батьків підозрюваних в кримінальних провадженнях про розбої, вчинені неповнолітніми, нами встановлено, що 63,5 % батьків характеризували своїх дітей тільки позитивно; 23,5 % - в основному позитивно; негативно охарактеризували своїх дітей 5,0 % батьків; 8,0 % батьків не надали жодної інформації про особистісні якості підозрюваного підлітка (Додаток Б).

Тому наступним джерелом поінформованості слідчого про особисті якості неповнолітнього підозрюваного є показання вчителів за місцем його навчання. Якщо ж підліток працює, допиту підлягають його керівник, колеги

та інші особи, які в силу покладених на них обов'язків вели або повинні були проводити виховну роботу з неповнолітніми. Л. Л. Каневський з цього приводу зазначає, що оскільки в підлітків, схильних до правопорушень, по різному формуються стосунки з учителями, доцільно допитати також педагогів, з ким у неповнолітнього склалися добрі стосунки, хто може надати про нього найбільш об'єктивну інформацію [134].

Нажаль, нерідко слідчі в кримінальних провадженнях про розбої, вчинені неповнолітніми, нехтують таким способом збирання відомостей, що характеризують підозрюваних, обмежуючись витребуванням офіційних характеристик за місцем проживання, навчання чи роботи. Результати вивчення кримінальних проваджень свідчать, що до допиту підозрюваних відомості, які характеризують підлітків їх батьками, вихователями, вчителями, керівниками були отримані тільки в 65,0 % випадків (Додаток Б) [385, с. 199].

У випадку наявності у неповнолітнього підозрюваного судимості, додаткова інформація про нього також може бути отримана шляхом вивчення архівних справ, витребування характеристик з установ та закладів, де неповнолітній відбував покарання [385, с. 199].

Черговість допитів підозрюваних, на думку А. М. Ларіна, визначається залежно від ряду обставин: а) обсягу відомостей, якими володіє слідчий щодо допитуваних і розслідуваної події; б) схильністю допитуваних до дачі правдивих чи неправдивих показань; в) наявністю у слідчого певних доказів щодо деяких учасників розбійного нападу та ін.; г) визначення і підготовки місця допиту; д) визначення необхідності виклику осіб, які сприяють правосуддю (перекладач, спеціаліст та ін.); е) визначення та підготовки необхідних технічних засобів; є) складання письмового плану проведення допиту і перевірки готовності до його проведення [186, с. 80].

Питання про місце проведення допиту підозрюваного дуже тісно пов'язане з питанням про обстановку, в якій він повинен проводитись. Визначаючи місце допиту неповнолітнього підозрюваного, слідчий повинен виходити з необхідності створення для його проведення найбільш сприятливої

обстановки. Правильне визначення місця проведення цієї слідчої (розшукової) дії сприяє встановленню довірливих відносин зі слідчим і, як наслідок цього, отримання правдивих відомостей про обставини вчинення розбійного нападу [385, с. 200].

Як показує практика, допит неповнолітнього підозрюваного доцільно проводити в кабінеті слідчого. Суворість та офіційність зустрічі підкреслює підлітку важливість і значимість розслідування [26, с. 222]. В кабінеті слідчого ніщо не має відвертати уваги допитуваного, заважати зосередитися: ні розвішані на стінах діаграми, схеми, плакати, ні телефонні дзвінки, ні предмети на столі слідчого, ні сторонні розмови осіб, які не беруть участі у допиті. Обстановка в кабінеті слідчого повинна сприяти встановленню психологічного контакту з неповнолітнім підозрюваним [299, с. 47].

Важливим елементом підготовки до допиту неповнолітніх підозрюваних є вирішення питання про його учасників. За правилами, визначеними ст. 226 КПК України, допит неповнолітньої особи проводиться в присутності законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря. Стаття 490 КПК України, крім того, зобов'язує проводити допит неповнолітнього підозрюваного у присутності захисника [172]. У зв'язку з цим, важливе значення має правильне визначення конкретних осіб, присутність яких може бути корисною [44, с. 178].

Що стосується участі на допиті законних представників неповнолітнього підозрюваного, якими зазвичай є батьки, то, як свідчить практика, вона може призвести до негативних наслідків. Названі особи нерідко здійснюють безпосередньо вплив на підлітка: мімікою або жестами дають свою оцінку його показанням і тим самим впливають на його позицію. У присутності батьків неповнолітній може бути скутий, відчувати страх, сором [314, с. 166]. Тому ми погоджуємося з думкою, яка існує в юридичній літературі, що участь батьків як законних представників під час допиту неповнолітнього підозрюваного є недоцільною [135, с. 110].

Навпаки, доцільним, на нашу думку, є запрошення до участі в допиті

неповнолітнього підозрюваного педагога або психолога, оскільки, по-перше, участь педагога (психолога) в допиті неповнолітнього підозрюваного зумовлена тим, що він здійснює виховну функцію в процесі допиту; по-друге, педагог (психолог) є помічником слідчого у встановленні психологічного контакту з неповнолітнім, оскільки він є спеціалістом, який володіє знаннями у сфері дитячої та вікової психології; по-третє, необхідно мати на увазі, що педагог (психолог) покликаний сприяти реалізації прав і законних інтересів неповнолітнього нарівні із законним представником; по-четверте, законний представник неповнолітнього підозрюваного зацікавлений у результатах провадження, може створювати перешкоди, а педагог (психолог) – у переважній більшості не зацікавлена особа [278, с. 38–39; 355, с. 260].

Нажаль, результати вивчення практики розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми, дають підстави для висновку про те, що роль педагогів (психологів) у забезпеченні належних умов проведення допиту неповнолітніх підозрюваних слідчими нерідко недооцінюється (в 32,0 % вивчених кримінальних проваджень педагоги (психологи) до участі в допитах неповнолітніх підозрюваних слідчими не запрошувалися) (Додаток Б) [385, с. 201].

Відповідно до ч. 2 ст. 52 КПК України обов'язкова участь захисника забезпечується у кримінальному провадженні щодо осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення у віці до 18 років, – з моменту встановлення факту неповноліття або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою [172]. Сенс участі захисника під час допиту неповнолітнього підозрюваного полягає в тому, щоб забезпечити повноту й всебічність з погляду захисту його законних інтересів, сприяти виявленню фактів, які виправдовують його або пом'якшують його відповідальність. Він безпосередньо впливає на зміст діяльності слідчого, сприяє запобіганню обвинувального ухилу. Призначений для участі у кримінальному провадженні він повинен не тільки розбиратися у правових питаннях, а й мати певні педагогічні навички, знання дитячої та юнацької психології [264, с. 98–99].

Тому ми поділяємо думку М. О. Карпенка, який вважає необхідною спеціалізацію захисників, які призначаються для здійснення захисту у кримінальних провадженнях про злочини неповнолітніх [135, с. 99].

Досягти позитивних результатів допиту неповнолітніх підозрюваних неможливо без вмілого застосування тактичних прийомів, спрямованих на отримання від них правдивих показань. 72,0 % опитаних нами слідчих вказали, що при виборі тактичних засобів допиту неповнолітніх підозрюваних враховували їх індивідуальні та вікові особливості; 16,5 % – ситуацію допиту (конфліктна, безконфліктна). Нажаль 11,5 % слідчих ніколи не замислювалися над цим питанням, тому в цілому проблема використання тактичних прийомів для отримання правдивих показань від зазначеної категорії осіб та впровадження їх в практику далека від остаточного вирішення (Додаток А). Н. Ш. Сафін пропонує використовувати під час допиту цієї категорії осіб наступні тактичні прийоми:

- «допущення легенди», в ході якої необхідно дати можливість допитуваному викласти свою версію події (знаючи з інших джерел про її неправдивість). Після цього за допомогою запитань слідчий демонструє внутрішнє протиріччя, невідповідність та нелогічність показань як між окремими їх частинами, так й іншими доказами;

- «припинення брехні», де на відміну від попереднього прийому, слідчий з початку допиту своїми запитаннями, що демонструють знання обставин справи, спрямовує показання від неправдивих до правдивих;

- «відволікання уваги» – умисне відволікання слідчим уваги неповнолітнього запитаннями на другорядні теми, що притупляє пильність останнього;

- «порівняння» – використовується з метою усунення суперечностей, що містяться в показаннях, шляхом порівняння частин показань з іншими їх частинами або іншими доказами;

- «уточнення» – слідчий відповідними (уточнюючими) запитаннями допомагає підозрюваному дати повні показання щодо обставин, які його

цікавлять;

- «деталізація» – постановка запитань, що дозволяють розчленити загальні й не досить конкретні показання на окремі факти або епізоди;
- «контроль» – постановка запитань, що допомагають підозрюваному згадати окремі факти, забуті ним, заповнити прогалини в показаннях;
- «наочність» – використання різноманітних наочних засобів (схем, планів, речей, документів), що допомагають підозрюваному відновити в пам'яті окремі події [278, с. 131–132].

При визначенні тактичних прийомів допиту неповнолітнього варто звертати увагу на часові обмеження його проведення, оскільки він не може продовжуватися без перерви понад одну годину, а загалом понад дві години на день (ч. 2 ст. 226 КПК України).

Практика показує, що допит неповнолітніх підозрюваних проводиться, переважно, в умовах конфліктної ситуації. Результати вивчення кримінальних проваджень про розбої, вчинені неповнолітніми, свідчать, що 74,5 % неповнолітніх підозрюваних під час першого допиту або заперечували свою причетність до вчиненого, або зовсім відмовлялися давати показання (Додаток Б). Тому слідчому потрібно докласти все своє вміння, використати весь арсенал допустимих тактичних прийомів (комбінацій) для впливу на таких підозрюваних і отримання від них повних і правдивих показань.

Проведення будь-якого допиту передбачає встановлення психологічного контакту з допитуваним, оскільки без цього слідчий не зможе досягти позитивного результату [385, с. 202]. Процес встановлення психологічного контакту передбачає керівну діяльність слідчого, спрямовану на пристосування до особливостей особистості допитуваного з метою створення необхідних умов для реалізації його потреби в спілкуванні. Результати опитування слідчих показують, що 13,0 % з них не завжди вдається встановлювати психологічний контакт з підозрюваними (Додаток А).

Ми погоджуємося з В. Г. Лукашевичем, який виділяє найбільш

поширені способи встановлення психологічного контакту, що стосуються, в тому числі, й неповнолітніх: 1) створення належної обстановки допиту; 2) коректна поведінка слідчого як представника держави, який виконує важливі громадські функції; 3) демонстрація доброзичливості, неупереджене ставлення до допитуваного, що викликає інтерес до слідчого як до партнера зі спілкування; 4) демонстрація уміння вислухати до кінця, не підвищуючи тон; 5) проведення попередньої бесіди на сторонню тему; 6) звернення до логічного мислення; 7) роз'яснення мети та завдань допиту; 8) створення обстановки, що викликає інтерес до допиту та його результатів [203, с. 43].

Починати допит неповнолітнього підозрюваного слід зі з'ясування у нього даних про його життя в родині, взаємини з батьками, родичами, друзями, інтереси, захоплення, звичне проведення часу. Нажаль, слідчі, часто поспішаючи отримати від підлітка інформацію про обставини вчиненого ним розбою, залишають на потім встановлення цих обставин. Однак, на нашу думку, слідчий, не втратить ні в часовому, ні в тактичному плані, якщо з'ясує ці питання на першому допиті та отримає відомості, які зможе використовувати в подальшому під час визначення тактики розслідування [385, с. 202].

Під час допиту необхідно звертати увагу на його вербальні та невербальні реакції, на зв'язок між його вчинками і тим, що він каже. Переживання, хвилювання, страх викриття й інші емоції тягнуть за собою і зовнішній їх прояв. Виявлення таких фізіологічних сигналів психологічного стану неповнолітнього підозрюваного можна розглядати як орієнтири для вибору відповідної тактики допиту.

Якщо підозрюваний повністю відмовляється від дачі показань, слід спробувати з'ясувати і усунути мотиви, що лежать в основі такої позиції. Рекомендується пробудити в його свідомості побоювання, пов'язані з тим, що мовчання завадить йому захистити свої інтереси і погіршить становище. Зокрема, доцільно роз'яснити, що зайнята ним позиція може призвести до більш суворого покарання, оскільки не будуть враховані обставини, що

пом'якшують вину. А суди, зазвичай, беруть такі обставини до уваги під час винесення вироку [385, с. 203]. Так, Сокальський районний суд Львівської області обставиною, що пом'якшує покарання неповнолітнього обвинуваченого ОСОБА_5 визнав вчинення злочину неповнолітнім, його щире каяття, активне сприяння слідству, вчинення кримінальних правопорушень внаслідок збігу тяжких сімейних та інших обставин (є дитиною, позбавленою батьківського піклування та виховання, складні житлові умови, відсутність достатніх коштів на харчування та розвиток) [66].

Якщо показання підозрюваного представляють суцільний вимисел, для слідчого очевидно буде «завченість» його пояснень. В цьому випадку бажано не переривати підозрюваного, дозволити висловитися до кінця. Згодом буде легко викрити його в брехні під час повторного допиту, оскільки багато вигаданих деталей будуть ним забуті і змінені [385, с. 203].

Іншим тактичним прийомом викриття підозрюваного у брехні є використання наявних доказів таким чином, щоб у допитуваного склалося перебільшене уявлення щодо обсягу відомостей, відомих слідчому [385, с. 203]. Основними способами формування у допитуваного уявлення про перебільшену поінформованість слідчого, є: з'ясування другорядних деталей події, нібито з метою відтворення повної картини того, що сталося; поступове, послідовне пред'явлення доказів, що створює уявлення про їх достатній обсяг; використання даних про минуле підозрюваного, його особу та поведінку напередодні допиту [114, с. 123]. Добре знання слідчим матеріалів кримінального провадження, вільне орієнтування в деталях події, іменах (а не ознайомлення з ним під час допиту), зазвичай, викликають у неповнолітнього підозрюваного припущення, що слідчому вже все відомо, що також має відповідне тактичне значення [278, с. 67].

Використання відеозапису також є важливим засобом об'єктивізації показань неповнолітнього підозрюваного. Його застосування в ряді випадків дозволяє спростувати неправдиві виправдувальні мотивування підозрюваного про те, що зізнання у вчиненні злочину було зроблене ним під тиском

незаконних методів ведення допиту [19, с. 152].

З метою перевірки причетності неповнолітнього підозрюваного до інших кримінальних правопорушень, слідчий повинен під час допиту основний акцент робити на з'ясування тих епізодів, де його участь доведена і не викликає сумнівів. Потім, шляхом постановки другорядних запитань, переходити до епізодів, щодо яких у слідства відсутня достовірна інформація [385, с. 204].

В силу психологічних особливостей підліткового віку (побоювання показатись «слабким», відчуття дорослості, неправильне розуміння почуття дружби, товариства) деякі неповнолітні намагаються доказати, що злочин вчинили самостійно і беруть на себе всю відповідальність за його вчинення [308, с. 509]. У зв'язку з цим важливе значення при допиті неповнолітніх підозрюваних набуває питання нейтралізації кругової поруки, небажання «виказати» співучасників злочину. Для цього першочерговим завданням слідчого у кримінальних провадженнях про розбої, вчинені неповнолітніми у складі групи, є роз'єднання її членів, з метою створення обстановки суперництва між ними. З цією метою доцільно: проінформувати допитуваного про раніше невідомі йому взаємини у злочинній групі, про відведену йому непривабливу роль, наприклад, про нерівномірний розподіл злочинних доходів; повідомити про факти, які свідчать про дії інших членів групи, що принижують гідність допитуваного або близьких йому осіб; ознайомити з фактами, які можуть скомпрометувати допитуваного в очах інших членів злочинної групи [100, с. 98].

Тактика допиту неповнолітніх підозрюваних у вчиненні розбою, з урахуванням загальних положень, що відносяться до отримання показань, повинна визначатися слідчим в кожному конкретному випадку залежно від зібраних доказів, комплексу відомостей про особу допитуваного та характеру ситуації допиту. Однак це зовсім не означає, що під час проведення такого допиту слідчий повинен використовувати ті ж тактичні прийоми, що й під час допиту дорослих. У кожному конкретному випадку загальні тактичні прийоми

повинні бути «адаптовані» відповідно до вікових і психологічних особливостей даної категорії осіб [385, с. 204].

3.3. Інші слідчі (розшукові) дії

Опитування слідчих НП України показало, що крім огляду місця події (29,0 % слідчих), допитів свідків (28,0 %) та підозрюваних (37,0 %), складність викликає також проведення наступних слідчих (розшукових) дій: обшуку (17,5 %), пред'явлення для впізнання (18,5 %), слідчого експерименту (34,5 %), призначення й проведення судових експертиз (25,0 %) (Додаток А). Розглянемо особливості тактико-організаційного характеру проведення цих слідчих (розшукових) дій під час розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми.

Обшук проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб (ч. 1 ст. 234 КПК України) [172]. Результати нашого дослідження показують, що дана слідча (розшукова) дія проводилася у 58,5 % кримінальних проваджень про розбої, вчинені неповнолітніми (Додаток Б).

Не зупиняючись докладно на загальновідомих аспектах підготовки та проведення обшуку, які достатньо висвітлені в науковій літературі [101; 160; 271], зупинимося на особливостях проведення даної слідчої (розшукової) дії, обумовлених специфікою досліджуваної категорії злочинів та об'єктів пошуку.

Основними завданнями проведення обшуку під час розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми, є: встановлення місцезнаходження осіб, причетних до вчинення кримінального правопорушення; відшукування викрадених грошей, цінностей, автотранспорту, іншого майна, а також зброї і

предметів, використаних як знаряддя злочину, одягу, взуття та інших речей підозрюваних, засобів зв'язку, використаних ними під час учинення розбою, інших речей і документів, що належать як злочинцям так і потерпілим та мають значення для кримінального провадження. Предмети, які вилучені законом з обігу, підлягають вилученню незалежно від їх відношення до кримінального провадження [360, с. 482].

Слід зауважити, що обшук має проводитися лише на підставі ухвали слідчого судді. У разі необхідності провести обшук слідчий за погодженням з прокурором або прокурор звертається до слідчого судді з відповідним клопотанням (ч.ч. 2, 3 ст. 234 КПК України) [172].

Перед обшуком доцільно проводити так звану «підготовку», що може полягати у проведенні слідчих (розшукових) дій та інших заходів з метою отримання відомостей про: а) особу обшукуваного, його спосіб життя, зв'язки, розпорядок дня (у т.ч. відомості про умови життя і виховання неповнолітнього, його сім'ю та коло знайомих); б) місце проведення обшуку (розташування приміщень, обстановка, наявність присадибної ділянки, городу, підсобних приміщень, наявність тайників); в) розшукувані предмети, а також, чи не міг підозрюваний передати їх на зберігання сусідам, знайомим, родичам або зберігати в місцях загального користування чи нежитлових приміщеннях (не маючи можливості приховати ті чи інші предмети у себе вдома, неповнолітні звертаються за допомогою до однолітків, причому не тільки співучасників злочину, але й товаришів, друзів або просто знайомих [154, с. 20]).

З урахуванням отриманої інформації, слідчий вирішує питання про те, кого необхідно залучити до участі в проведенні обшуку, які технічні засоби можуть бути використані під час його проведення. До участі в обшуку обов'язково повинні бути залучені оперативні працівники, завданнями яких буде охорона місця проведення слідчої (розшукової) дії, надання допомоги слідчому в обстеженні окремих приміщень або ділянок місцевості, а також спостереження за психологічними реакціями та поведінкою обшукуваного,

оскільки підліток у силу таких вікових рис, як підвищена збудливість, недостатнє уміння володіти собою, менше, ніж дорослий, вміє контролювати свої емоції і переживання. Підсилити емоційний вплив допоможе застосування тактичного прийому «словесна розвідка», коли слідчий повідомляє про свої наміри, перевіряючи реакцію підлітка [360, с. 484].

Погоджуємося з думкою М. С. Остапчук про те, що оскільки нині підлітки значну частину вільного часу спілкуються з однолітками в соціальних мережах та за допомогою програм миттєвого обміну інформацією, комп'ютерна техніка також повинна використовуватись як джерело доказової інформації й, відповідно, бути об'єктом пошуку під час розслідування досліджуваної категорії злочинів [225, с. 171].

Варто зауважити, що інформація, яка міститься на електронних носіях інформації (комп'ютерних блоках, серверах, ноутбуках, картах пам'яті та ін.) є приватним спілкуванням особи. У ст. 258 КПК України зазначено, що ніхто не може зазнавати втручання у приватне спілкування без ухвали слідчого судді [172]. Тому якщо мобільний телефон неповнолітнього було вилучено під час обшуку, без відповідної ухвали вилучати інформацію з нього заборонено. Водночас, у ч. 2 ст. 264 КПК України вказано, що не потребує дозволу слідчого судді здобуття відомостей з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту [172]. Отже, у разі, коли неповнолітній добровільно розблокує мобільний телефон, слідчий має підстави безперешкодно здійснити огляд його вмісту особисто, за участю технічного спеціаліста, або ж призначити судову комп'ютерно-технічну експертизу. Отримана інформація може бути використана як доказ у кримінальному провадженні.

Як спеціаліста доцільно запросити інспектора-криміналіста, завданням якого буде застосування різних пошукових приладів, фіксація за допомогою технічних засобів виявлених тайників і знайдених об'єктів. Іноді для пошуку тих чи інших предметів, а також особи, підозрюваної у вчиненні розбою

(наприклад, співучасника), слід застосовувати службово-пошукову собаку [112, с. 62].

Науковці також рекомендують, щоб під час обшуку був присутнім законний представник неповнолітнього підозрюваного, а в гуртожитку або за місцем роботи – вихователь чи представник адміністрації [229, с. 38].

Місцями проведення обшуків у даній категорії кримінальних проваджень повинні бути не тільки приватні будинки, квартири або гуртожитки, де проживають підлітки, а й місця переважного проведення ними вільного часу, присадибні ділянки, підсобні приміщення, підвали, горища, гаражі тощо, оскільки, побоюючись запитань про походження речей батьків, вони зазвичай не зберігають викрадене, знаряддя злочину за місцем проживання. Однак при цьому необхідно пам'ятати, що байдуже ставлення батьків, відсутність з їх боку контролю за дітьми уможливають зберігання підлітками викраденого чи інших речей в помешканні. Тому під час підготовки до обшуку, як ми зазначали вище, необхідно володіти інформацією про батьків неповнолітнього підозрюваного і взаємини в родині [360, с. 485].

На підставі викладеного, ми вважаємо, що не слід обмежувати місце обшуку тільки тією кімнатою, де проживає підліток. Що стосується гуртожитків, крім ліжка підлітка, його тумбочки (полиці), особистих речей, що знаходяться в камері зберігання, обшукуватись повинні й місця загального користування. При цьому необхідно пам'ятати, що при необхідності розширити зону обшуку, це повинно бути відображено в ухвалі про його проведення [229, с. 39].

Окрім загальних рекомендацій щодо об'єктів пошуку, викладених нами вище, під час розслідування досліджуваних кримінальних правопорушень, увагу слід також зосередити на відшуканні таких речових доказів, що свідчать про зв'язки неповнолітнього з іншими членами злочинної групи, в тому числі, дорослими особами: професійно виготовлені відмички, інші знаряддя злочину, речі, які підлітки зазвичай не викрадають, тощо. Крім того, оскільки відповідно до ст. 485 КПК України, до обставин, що підлягають встановленню

у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх, відносяться відомості про особу неповнолітнього, умови його життя та виховання, у ході обшуку можуть бути виявлені обставини, що свідчать про вживання підлітком спиртних напоїв, наркотиків, предмети порнографії, записи нецензурного характеру тощо. Всі ці факти необхідно відобразити у протоколі обшуку для наступної перевірки версії про втягнення неповнолітнього в злочинну діяльність [229, с. 39].

При вчиненні розбійних нападів підлітки нерідко заволодівають дрібними предметами, що іноді не мають великої цінності, однак представляють для них особливий інтерес: брелки, ланцюжки, браслети, ножі, годинники тощо. Ці речі можуть знаходитися як в кімнаті підлітка, так і бути на ньому. Тому обшук у приміщенні повинен поєднуватися з особистим обшуком, відповідно до загальних процесуальних правил [229, с. 38].

Зі знайденими під час обшуку предметами необхідно поводитися дуже обережно, оскільки на їх поверхнях можуть виявитися сліди пальців рук підозрюваного і потерпілого. Тому брати їх до рук необхідно таким чином, щоб не знищити можливі сліди. Особливо це стосується предметів, знайдених не в кімнаті підозрюваного, а в загальних місцях, нежитлових та підсобних приміщеннях і будівлях, на присадибній ділянці, оскільки він може заявити, що ніякого відношення до них не має. Виявлення на зазначених предметах слідів пальців рук підозрюваного сприятиме викриттю його брехні, а слідів пальців рук потерпілого – їх належність останньому [229, с. 144].

У ситуаціях вчинення розбою групою осіб, важливого значення набуває одночасне проведення у них обшуків, так званий груповий обшук. Оскільки учасники злочинних груп, як правило, підтримують між собою тісний зв'язок, вони миттєво інформують один одного про події, що відбуваються, щоб мати можливість своєчасно узгодити свої дії, вжити заходів до приховання викраденого та інших слідів злочину. Підготовка і проведення групового обшуку є досить складною тактичною операцією, яка вимагає уважного визначення складу учасників всіх СОГ та їх ретельний інструктаж. Вона

повинна також передбачати одночасний початок обшуків у різних осіб і добре налагоджений зв'язок між групами для оперативного обміну інформацією про її хід і результати. Іноді результати обшуку, проведеного однією групою, є дуже важливими для іншої [332, с. 146]. Результати вивчення кримінальних проваджень досліджуваної категорії свідчать, що тактична операція «груповий обшук» застосовувалась під час проведення 7,0 % обшуків (Додаток Б).

Пред'явлення для впізнання. Одним з важливих способів отримання вербальної криміналістично значимої інформації під час розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми, є пред'явлення для впізнання. Воно відноситься до найбільш трудомістких і відповідальних слідчих (розшукових) дій. Як правило, за його результатами слідчий отримує важливі докази, що сприяють викриттю злочинця. Дана слідча (розшукова) дія проводиться й керується слідчим та має певні тактико-психологічні особливості [305].

Пред'явлення для впізнання проводилося у 49,0 % досліджених нами кримінальних проваджень. У 28,5 % провадженнях для впізнання пред'являлись речі. При цьому вирішувалися завдання ототожнення речей, які раніше належали потерпілому, або встановлення групової приналежності знарядь учинення розбою, які спостерігав потерпілий під час нападу. Пред'явлення для впізнання підозрюваних проводився загалом у 31,5 % кримінальних проваджень, у 5,5 % – підозрювані впізнавали потерпілих (Додаток Б).

Ефективність і доказове значення пред'явлення для впізнання багато в чому залежать від підготовки до цієї слідчої (розшукової) дії, в ході якої вирішуються питання про необхідність та доцільність впізнання, вибору часу та місця його проведення, створюються відповідні умови та обстановка, вивчаються об'єкти впізнання, допитуються особи, які будуть впізнавати.

Найважливішим елементом підготовки до пред'явлення для впізнання є допит особи, яка повинна впізнавати, в ході якого необхідно отримати від неї згоду на участь у даній слідчій (розшуковій) дії та встановити наступні обставини: можливість впізнати об'єкт, в разі його пред'явлення для

впізнання; як довго і за яких обставин вона сприймала об'єкт впізнання; індивідуальні ознаки об'єкта, який пред'являється для впізнання, його ознаки і особливості, на підставі яких може його впізнати; наявність у допитуваного дефектів органів почуттів, що можуть позначитися на характері і повноті сприйняття об'єкта впізнання; хто ще разом з допитуваним, спостерігав упізнаваний об'єкт. Якщо допитуваний назвав лише загальні ознаки об'єкта, який спостерігав раніше, чи висловив сумніви в отриманні позитивного результату, то, на переконання В. І. Галагана та І. В. Басистої, від проведення пред'явлення для впізнання краще відмовитися взагалі [74, с. 236]. У цьому випадку процес збирання й перевірки доказів повинен здійснюватися шляхом проведення інших слідчих (розшукових) дій – допитів, одночасних допитів, обшуків тощо.

Під час пред'явлення для впізнання речей, останні спочатку оглядаються впізнаючим в запропонованому слідчим положенні, після чого потрібно дати йому можливість переміщати їх або брати до рук для детального огляду. Тактично правильно дати можливість особі, що впізнає, повідомляти результати здійсненого ним дослідження предметів, виявлені ознаки, за якими вони були впізнані, після чого слідчий, у разі необхідності, ставить уточнюючі запитання.

Певні особливості має пред'явлення для впізнання й неповнолітніх підозрюваних. Цинічні, зухвалі підлітки можуть зірвати процес пред'явлення для впізнання шляхом учинення провокаційних дій, погроз, викриків тощо. Завдання слідчого – унеможливити такі ситуації. Для цього доцільно використовувати такі тактичні прийоми: а) проводити впізнання в той момент, коли підозрюваний перебуває в урівноваженому, спокійному стані; б) якщо неповнолітній має міцні зв'язки з родиною, через батьків та інших членів сім'ї вплинути на підлітка з метою викликати у нього почуття каяття за вчинене; в) до проведення впізнання пред'явити підозрюваному докази, що викривають його у вчиненні розбою, для того, щоб він впевнився у серйозності ситуації, змирився зі своїм становищем (найкращий варіант – провести впізнання після

того, як підліток зізнався у вчиненому); г) забезпечити сувору ізоляцію підозрюваного від його спільників, що залишилися на волі, і осіб, які утримуються у тому ж ІТТ чи слідчому ізоляторі; д) якщо дозволяє слідча ситуація, попередньо ознайомити підозрюваного, що заперечує свою вину, із показаннями його спільників, що зізналися у вчиненому злочині, або продемонструвати йому відеозаписи раніше успішно проведених впізнань співучасників.

Якщо є достатні підстави вважати, що особі, яка впізнає, може загрожувати небезпека з боку підозрюваних чи інших зацікавлених осіб, слідчому необхідно провести пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням того, хто впізнає (зокрема, через тоноване скло з іншого приміщення) [20, с. 110, с. 153]. На відміну від пред'явлення для впізнання за фотознімками, такий спосіб дозволяє спостерігати за особами, які підлягають впізнанню, у динаміці, що може позитивно вплинути на ефективність проведення вказаної слідчої (розшукової) дії.

Слідчий експеримент. Сутність слідчого експерименту полягає у проведенні дослідів, випробувань, експериментів з метою перевірки можливості чи неможливості існування або вчинення певних дій, здібностей, явищ за певних обставин [199, с. 156]. Шляхом проведення слідчого експерименту не може бути перевірена подія в цілому, що розслідується. У зв'язку з цим слідчий експеримент повинен розглядатися як дослідження окремих важливих джерел криміналістичної інформації кримінального правопорушення [268, с. 397].

Результати вивчення кримінальних проваджень про розбої, вчинені неповнолітніми, показують, що більшість слідчих недооцінюють пізнавальну сутність цієї слідчої (розшукової) дії і доказове значення її результатів та не в повній мірі розуміють її цілі та завдання. Так, слідчий експеримент проводився лише у 36,5 % вивчених кримінальних проваджень. У 93,0 % проваджень, де він проводився, судячи з протоколів цієї слідчої (розшукової) дії, ним вирішувалося тільки одне завдання - уточнення місця вчинення

кримінального правопорушення і місцезнаходження кожного з учасників під час його вчинення (Додаток Б). При цьому роль спеціалістів, які приймали участь в даній слідчій (розшуковій) дії, полягала, зазвичай, у фото-, відеофіксації ходу слідчого експерименту.

Проведення цієї слідчої (розшукової) дії може переслідувати й більш конкретні цілі, як то: встановлення або уточнення маршруту підходу до місця події; відшукання предметів, документів та можливих слідів, пов'язаних з учиненим розбоєм, невиявлених під час слідчих (розшукових) дій, що були проведені раніше (особливістю слідчого експерименту є те, що в процесі його проведення поряд з вербальною може бути отримана і матеріальна інформація); встановлення ступеня обізнаності свідків, а особливо підозрюваних, які приховують інших співучасників, про обставини вчиненого кримінального правопорушення, тощо. Перевірка можливості вчинення певних дій в конкретних умовах (за часом, обстановкою тощо) сприяє повноті перевірки наявних версій та висунення нових.

Розповідь про обставини кримінального правопорушення на місці його вчинення сприяє більш глибокому пригадуванню деталей події, порушення асоціативних зв'язків, відновленню цілісної картини вчиненого, відтворення його емоційного фону, що може дозволити слідчому не тільки уявити повну картину розбійного нападу, виявити нові речові докази, а й сприяти розумінню реальних причин і мотивів, якими керувався підліток.

З огляду на конфліктний характер слідчих ситуацій, що складаються під час розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми, слідчий експеримент може проводитись не тільки з метою з'ясування обізнаності підлітка, про обставини щодо яких він дав показання, але й встановлення його обізнаності про інші обставини вчиненого кримінального правопорушення, які він навмисно приховує або викривляє.

Шляхом слідчого експерименту можуть бути отримані й докази, що свідчать про належність визначеної речі конкретній особі, чи навпаки, про те, що ця річ їй не належала. До прикладу, у кримінальному провадженні за

підозрою К. у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 187 КК України, одним із речових доказів фігурував кросівок, сліди якого були виявлені під час огляду місця вчинення розбійного нападу. В ході судового слідства прокурор звернув увагу на невідповідність розміру кросівка нозі К. Шляхом проведення слідчого експерименту було встановлено, що кросівок є замалим для К. Додаткова перевірка цієї обставини виявила наявність у К. неповнолітнього пособника – молодшого двоюрідного брата. Не бажаючи викривати його, К. завідомо неправдиво повідомив про те, що кросівок належить йому [292].

Вказана слідча (розшукова) дія вимагає ретельної підготовки, особливо, якщо вона проводиться за участю підозрюваного, яка включає в себе: визначення мети слідчого експерименту, часу, місця та умов його проведення, а також змісту та послідовності проведення дослідів; детальний допит особи з метою отримання детальної інформації про обстановку і пов'язані з нею обставини події, які необхідно перевірити, та отримання її згоди на участь в слідчому експерименті; попередній виїзд слідчого на місце проведення слідчої (розшукової) дії для збору інформації та ознайомлення з обстановкою; складання плану проведення слідчого експерименту; підбір та запрошення осіб, які забезпечують процес його проведення (зокрема, понятих, захисника, законного представника, педагога); підготовку науково-технічних (фотоапарат, відеокамера, вимірювальні прилади, освітлювальна апаратура тощо) і транспортних засобів (у разі віддаленості місця, де буде проводитися слідчий експеримент, від місця провадження досудового розслідування необхідно організувати туди доставку всіх його учасників таким чином, щоб усі особи, які приймають в ньому участь, перебували в одному транспортному засобі і не були позбавлені можливості чути та спостерігати пояснення неповнолітнього про маршрут руху [225, с. 166]); забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у слідчій (розшуковій) дії (зокрема, не можна давати підозрюваному предмети, якими можна завдати тілесних ушкоджень); інструктаж учасників слідчого експерименту з роз'ясненням їх прав і

обов'язків (при цьому зміст і обсяг інформації, що підлягає повідомленню учасникам слідчого експерименту повинен бути диференційованим, залежно від ролі кожного учасника [116, с. 44]).

Тактичні прийоми слідчого експерименту багато в чому визначаються видом і змістом дослідницьких дій. Однак існують і загальні умови, що можуть бути використані як орієнтуючі для конкретних випадків.

Особливості тактики цієї слідчої (розшукової) дії обумовлюються віковими особливостями психіки неповнолітнього. Легковажна поведінка підлітка (розв'язна поведінка, грубе відношення до потерпілого тощо) може вплинути на доказове значення результатів експерименту. Або ж, навпаки, інші неповнолітні проявляють підвищену сором'язливість, скованість, боязливість настання невідомих наслідків. Також, в силу вікових особливостей деяку складність для неповнолітнього представляє сприйняття відрізків часу, швидкості руху та розмірів різних об'єктів, зовнішності людей та їх опис. Однак, це не повинно бути обставиною, яка унеможливило проведення слідчого експерименту. Неповнолітньому рекомендують зосередитися, не поспішати, подумати тощо. На обов'язковість проведення слідчого експерименту за таких умов вказує і Є. Д. Лук'янчиков [206, с. 32].

Під час проведення слідчого експерименту діє наступне тактичне правило – оскільки підозрюваний був допитаним щодо маршруту та шляхів підходу до місця вчинення кримінального правопорушення, йому пропонується самому показати маршрут і місце вчинення протиправних дій. Для цього неповнолітньому перед початком слідчого експерименту необхідно додатково роз'яснити, що він може обрати маршрут руху самостійно, одночасно пояснивши важливість досягнення позитивного та точного результату цієї слідчої (розшукової) дії. Дане правило обумовлене тим, що здебільшого неповнолітні можуть лише показати місце, де було вчинено злочин, а не назвати його адресу, оскільки не знають назв вулиць, транспортних розв'язок, нумерації будинків, назв установ, що можуть бути орієнтирами [225, с. 166]. Однак надання необхідної свободи дій особі,

показання якої перевіряються, не повинно применшувати ролі слідчого у проведенні даної слідчої (розшукової) дії. Необхідно пам'ятати, що саме він керує ходом її проведення і контролює правильність дій учасників та, у випадку неналежного їх виконання, призупиняє. У такому випадку слідчий роз'яснює учасникам, що вони повинні зробити, після чого експеримент розпочинається знову [35, с. 176].

Як ми зазначали вище, залучення інспектора-криміналіста до участі в проведенні даної слідчої (розшукової) дії, у більшості випадків, пов'язане з необхідністю фіксації ходу його проведення засобами фото- та відеозапису. Однак не потрібно забувати, що його участь також може обумовлюватися ефективним пошуком і фіксацією слідів розбою, інших доказів, сприянням в описі виявлених об'єктів тощо.

Призначення й проведення судових експертиз. Згідно зі ст. 1 Закону України «Про судову експертизу» судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [262]. Висновки, викладені експертом або комісією експертів, є доказами, які неможливо отримати з інших джерел, що обумовлює їх пріоритетне значення в загальній системі доказів у кожному кримінальному провадженні розглядуваного виду.

Для успішного розслідування кримінальних правопорушень розглядуваної категорії слідчому важливо знати можливості різноманітних судових експертиз, компетенцію експертів та вміло застосовувати результати отриманих досліджень під час доказування.

Результати дослідження матеріалів кримінальних проваджень про розбої, вчинені неповнолітніми, показують, що серед судових експертиз, потреба в яких виникає під час розслідування даної категорії кримінальних правопорушень, найпоширенішими є: судово-медична експертиза потерпілих, обвинувачених та інших осіб (38,0 %); судово-медична експертиза речових доказів (21,5 %); комплексна психолого-психіатрична експертиза

неповнолітнього підозрюваного (43,0 %); психологічна експертиза неповнолітнього підозрюваного (36,0 %); товарознавча експертиза (76,5 %); трасологічна експертиза (експертиза слідів рук людини (дактилоскопічна експертиза) – 27,5 %; експертиза слідів ніг людини та взуття – 11,0 %; експертиза знарядь, інструментів і залишених ними слідів – 13,0 %; експертиза слідів транспортних засобів – 7,5 %); експертиза зброї та слідів і обставин її використання (дослідження вогнепальної зброї та бойових припасів до неї, дослідження слідів зброї, слідів пострілу та ситуаційних обставин пострілу – 12,0 %; дослідження холодної зброї – 13,5 %) (Додаток Б). Однак, враховуючи специфіку розглядуваного кримінального правопорушення, можливе призначення й проведення інших видів судових експертиз.

Судово-медична експертиза потерпілих, обвинувачених та інших осіб відповідно до ч. 2 ст. 242 КПК України є обов'язковою для встановлення віку особи, якщо це необхідно для вирішення питання про можливість притягнення її до кримінальної відповідальності, а іншим способом неможливо отримати ці відомості, а також встановлення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень [172]. Крім того, завданнями, які вирішує така експертиза під час розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми, є визначення механізму утворення тілесних ушкоджень, їх давності, знарядь, якими вони були заподіяні тощо. Судово-медичні експертизи у даній категорії кримінальних проваджень призначаються як щодо потерпілих так і щодо підозрюваних (у випадках наявності у них ушкоджень внаслідок захисних дій потерпілих чи інших осіб). Об'єктами дослідження розглядуваних експертиз є люди, їх історії хвороби й амбулаторні карти, матеріали кримінальних проваджень.

Судово-медична експертиза речових доказів призначається у випадках виявлення на тілі підозрюваного (потерпілого), його одязі, знаряддях злочину, інших предметах, вилучених з місця події різноманітних слідів біологічного походження (кров, слина, волосся, частини епітеліальної чи інших тканин тіла та інші біологічні виділення людини). Висновки цієї експертизи можуть мати досить вагоме значення під час доказування вини підозрюваного, оскільки

виявлення біологічних слідів підозрюваного на місці злочину чи на потерпілому переконливо свідчить про причетність даної особи до розбою, що розслідується.

Зазвичай питаннями, які вирішують такі дослідження, є: чи є сліди біологічного походження (кров, слина, волосся, потожирові виділення та ін.) на предметі, який представлений на дослідження; чи належить кров (слина, виділення тощо) людині чи тварині; яка групова та статева належність речовини, що виявлена на місці події; давність та механізм утворення сліду біологічного походження; чи могли представлені на дослідження сліди біологічного походження (кров, слина тощо) походити від певної особи; чи однорідна речовина виявлена на місці події та вилучена у підозрюваного.

Об'єктами судово-медичної експертизи речових доказів є, як правило, одяг потерпілого та підозрюваного, предмети, вилучені з місця події зі слідами біологічного походження, зіскрібки та змиви з речовинами, зрізи нігтьових пластин, порівняльні зразки для дослідження. Для отримання порівняльних зразків для експертизи потрібно звертатися до спеціалістів, зокрема, судових медиків [200, с. 161].

Комплексна психолого-психіатрична експертиза неповнолітніх підозрюваних відповідно до ч. 1 ст. 486 КПК України призначається для вирішення питання про наявність у неповнолітнього підозрюваного психічного захворювання чи затримки психічного розвитку та його здатності повністю або частково усвідомлювати значення своїх дій і керувати ними в конкретній ситуації [172]. Підставами для її призначення може бути встановлення під час досудового розслідування інформації про перебування неповнолітнього на відповідному обліку та лікування у зв'язку з психоневрологічними захворюваннями, перенесені захворювання головного мозку і травми черепа, якщо вони супроводжувалися психічними розладами. В. Ю. Рудницька зауважує на важливості брати до уваги також скарги і заяви самих неповнолітніх про те, що вони відчують дивні, незвичні бачення, галюцинації і т. ін. Хоча у низці випадків подібні заяви слугують захисними

прийомами психічно здорових підлітків [272, с. 182].

Винятково до компетенції комплексної психолого-психіатричної експертизи належать: а) встановлення конкретних індивідуально-психологічних особливостей, емоційно-вольових властивостей учасників кримінального процесу, рівня їх психічного, інтелектуального розвитку, наявності у них певних психофізичних якостей, що суттєво вплинули на їх поведінку в екстремальних умовах, в тому числі які могли сприяти вчиненню протиправних дій або перешкоджати виконанню професійних функцій; б) дослідження мотиваційної сфери особистості, складових її психологічних мотивів, які спонукали суб'єкта до тієї чи іншої діяльності; в) встановлення наявності чи відсутності та діагностика психічної напруженості непатологічного характеру (тривоги, страху, стресу, афекту) в момент учинення особою протиправних дій, що здатні впливати на її свідомість та учинки і стали причиною вчинення протиправних дій, неадекватної поведінки; г) виявлення у неповнолітніх правопорушників з ознаками відставання в психічному розвитку непатологічного характеру здатності повністю усвідомлювати значення своїх дій та визначення їх ступеня здатності керувати своїми діями; д) встановлення здатності психічно здорових свідків, потерпілих, підозрюваних (з урахуванням їх індивідуально-психологічних, вікових особливостей, рівня психічного розвитку) правильно сприймати обставини, які мають значення для розслідування, та давати про них правильні показання; е) виявлення у підозрюваного на період, що передував учиненню злочину чи на момент учинення злочину, емоційного стану, який суттєво вплинув на його здатність правильно усвідомлювати дійсність, зміст конкретної ситуації та на здатність вільно регулювати свою поведінку (наприклад, стан сильного нервово-психічного напруження) [210, с. 31].

Отримані в результаті проведення комплексної психолого-психіатричної експертизи дані можуть використовуватися під час вирішення питання про притягнення неповнолітнього до кримінальної відповідальності.

Психологічна експертиза неповнолітніх підозрюваних відповідно до ч. 2

ст. 486 КПК України призначається для з'ясування рівня розвитку, інших соціально-психологічних рис особи неповнолітнього підозрюваного, які необхідно враховувати при призначенні покарання і обранні заходу виховного характеру [172]. Підставами для призначення психологічної експертизи психічно здорових неповнолітніх підозрюваних з метою з'ясування їх здатності повністю усвідомлювати значення своїх дій і керувати ними можуть служити дві групи факторів: а) дані, що стосуються особистості підозрюваного й умов його виховання та вказують на можливість відставання неповнолітнього в психічному розвитку в порівнянні з основною масою його однолітків (відомості про педагогічну занедбаність підлітка, погану успішність у школі, «дитячість» поведінки та ін.); б) відомості про характер протиправного діяння, ситуацію й умови вчинення кримінального правопорушення (неумотивованість учинків, надзвичайна жорстокість, демонстративність і цинічність дій, легковажність, некритичне ставлення до вчиненого та ін.) [12, с. 167].

Об'єктом психологічної експертизи є особистість, психологічний портрет й експертна оцінка якої важливі для встановлення об'єктивної істини. Предметом експертизи є психічні процеси, стани, властивості особистості, її непатологічні психічні аномалії, які мають значення для встановлення істини у судочинстві [363, с. 8].

Психологічна експертиза може вирішувати три групи питань: щодо психічних властивостей і особливостей особистості; вплив на психіку різноманітних умов і пов'язані з цими умовами стани особи в момент розслідування; характеристика особливостей перебігу психічних процесів у даної особи [91, с. 25]. Разом з тим, Є. Д. Лук'янчиков акцентує увагу на тому, що не можна призначати психологічну експертизу для вирішення питання про мотиви та цілі злочину, наявності обмови або самообмови, достовірності показань тощо [206, с. 35].

Товарознавча експертиза проводиться у випадках, коли обставини розбою зумовлюють необхідність дослідження споживчих властивостей

продукції або товарів, що були предметом злочинного посягання. Відповідно до вимог п. 6 ч. 2 ст. 242 КПК України слідчий або прокурор зобов'язані звернутися з клопотанням до слідчого судді для проведення експертизи щодо визначення розміру матеріальних збитків заподіяних кримінальним правопорушенням [172].

Сутність товарознавчої експертизи полягає у тому, щоб за допомогою спеціальних знань у галузі товарознавства дослідити товарні (споживчі) властивості виробів з метою визначення їх фактичного стану або (та) вартості (початкової, залишкової) [13, с. 17]. Основними завданнями товарознавчої експертизи є: визначення вартості товарної продукції; визначення належності товарів до класифікаційних категорій, які прийняті у виробничо-торговельній сфері; визначення характеристик об'єктів дослідження відповідно до вимог Українського класифікатора товарів зовнішньої економічної діяльності; визначення змін показників якості товарної продукції; встановлення способу виробництва товарної продукції: промисловий чи саморобний; підприємства-виробника, країни-виробника; визначення відповідності упаковки і транспортування, умов і термінів зберігання товарної продукції до вимог чинних правил [215].

До числа об'єктів товарознавчої експертизи, яка провадиться в експертних установах, належать: будівельні, меблеві, ювелірні, косметичні, галантерейні, канцелярські товари, одяг, взуття, побутова техніка, фото-, радіо- та відеоапаратура і матеріали, обчислювальна техніка. Об'єктами експертизи цього виду можуть бути й інші товари, якщо в експертній установі є фахівці відповідної спеціалізації. Статус об'єктів судової експертизи їм надає те, що в них містяться ознаки, за якими можна робити висновок про факти, що мають значення для встановлення обставин кримінального провадження [164, с. 28].

Трасологічна експертиза. За результатами трасологічних експертиз під час розслідування досліджуваних розбоїв формується значна частина інформації про способи їх учинення. Об'єкти для трасологічної експертизи

виявляються, як правило, в ході оглядів місць подій та обшуків. Їх дослідження спрямоване на вирішення як ідентифікаційних, так і діагностичних завдань. Основні питання, що вирішуються даною групою експертиз, є такі: чи придатні сліди для ідентифікації; механізм утворення слідів та яка послідовність їх утворення; чи можливо встановити за слідами фізичні або анатомічні ознаки людини (приблизний зріст, розмір взуття, стать, вагу, анатомічні відхилення). Так, основним завданням дактилоскопічної експертизи є ідентифікація особи за слідами її рук, які залишені на місці події. Якщо версія про особу, що залишила слід, ще не висунута, а також якщо слідчий вважає за потрібне встановити, чи є на предметах обстановки місця події невидимі або слабовидимі сліди, перед експертом може постати питання про наявність такого роду слідів і їх придатність для ідентифікації особи. Експертиза слідів рук вирішує і ряд неідентифікаційних завдань, пов'язаних з визначенням механізму слідоутворення, особливостями будови руки, яка залишила слід, тощо [215].

Експертиза зброї та слідів і обставин її використання. Дослідження вогнепальної зброї та бойових припасів до неї, слідів зброї, слідів пострілу та ситуаційних обставин пострілу останнім часом набули особливого розповсюдження. Це пояснюється, насамперед, значною кількістю нелегальної вогнепальної зброї на території України та її легкодоступністю. Під час розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми, така експертиза призначається для вирішення широкого кола завдань ідентифікаційного і неідентифікаційного характеру, пов'язаних з дослідженням як самої вогнепальної зброї і боєприпасів, слідів пострілу на зброї, на враженій перепоні, на одязі або тілі особи, яка здійснювала постріли. Завданнями таких досліджень є визначення групової належності зброї та боєприпасів; визначення тотожності зброї, боєприпасів та інструментів; встановлення обставин, місця, послідовності, способів і причин проведеного пострілу; встановлення можливості проведення пострілу за конкретних обставин; встановлення факту проведення пострілу; встановлення характеру нанесених

кулею (дробом, картеччю) пошкоджень на предметах зовнішнього оточення [168, с. 12].

Предметом експертизи холодної зброї є встановлення фактичних даних, що мають значення для кримінального провадження, які встановлюються на основі експертного дослідження холодної зброї або конструктивно схожих з неї виробів (пристроїв) [268, с. 156]. Основними завданнями дослідження холодної зброї є встановлення приналежності до холодної зброї виробів колючої, ріжучої, рублячої, ударно-роздробляючої дії, способу їх виготовлення, визначення типу, виду, зразка (для виробів промислового виробництва) холодної зброї або конструктивно подібного до неї виробу тощо [215].

Питання про час призначення й проведення тієї або іншої експертизи має не тільки процесуальне, а й тактичне значення, оскільки воно пов'язане як з підготовкою необхідних для дослідження відповідних матеріалів і об'єктів, так і з можливістю їх збереження для подальших досліджень та іншими специфічними ситуаціями розслідування розбоїв [346, с. 107–108].

Висновки до розділу 3

Тактика огляду місця події залежить від місця вчинення розбійного нападу: на місцевості або у приміщенні. Однак, незалежно від особливостей місцевості, де знаходяться об'єкти огляду, в першу чергу необхідно оглядати матеріальні сліди, які можуть дати максимум інформації про злочинців. Аналіз таких слідів дозволить висунути версії: про вік нападників, їх кількість, антропологічні дані; про характер їх пересування; про місце нападу на потерпілого та ін. Окремі ознаки на місці події можуть опосередковано свідчити про вчинення розбою групою осіб. До таких ознак належать: а) наявність на тілі потерпілого (потерпілих) численних тілесних ушкоджень; б) виявлення на місці події декількох знарядь або слідів декількох знарядь

злочину, перш за все різнорідних; в) наявність слідів, що свідчать про різні способи застосування однорідних знарядь учинення злочину; г) виявлення на місці події слідів рук і ніг декількох осіб, які не належать потерпілим або іншим особам, не пов'язаних з учиненням злочину (членам сім'ї, які проживають разом з потерпілим, працівникам поліції, що першими прибули на місце вчинення розбою та ін.).

Під час допиту потерпілого, поряд із встановленням обставин вчиненого, особливу увагу слід звернути на індивідуальні особливості нападника (нападників), знаряддя, що були використані під час нападу. Що стосується самого потерпілого, то необхідно з'ясувати його поведінку на місці події до, під час та після вчинення розбою, звичні шляхи переміщення, наявність слідів злочину на його тілі та одязі, стан здоров'я, характерні особливості й кількість матеріальних цінностей, що були викрадені. Також, необхідно звертати увагу на обставини та докази, що можуть підтвердити достовірність даних, які повідомляються допитуваним (зокрема, наявність документів на викрадене майно, посилення на осіб, які надавали допомогу потерпілому після нападу, тощо).

Предмет допиту свідка охоплює будь-які обставини, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні. Це дані не тільки про подію кримінального правопорушення, а й відомості про обставини, що передували і супроводжували його або перебувають у причиновому зв'язку з розслідуваною подією, а також ті відомості про факти, які можуть бути використані під час розслідування для виявлення нової доказової інформації, перевірки та оцінки наявних доказів. Предмет допиту свідка може стосуватися й відомостей, що характеризують особу підозрюваного.

Допити свідків та потерпілих у розглянутій категорії кримінальних проваджень носять, як правило, безконфліктний характер. Тому під час їх проведення використовується комплекс тактичних прийомів, що ґрунтуються на психології відносин слідчого з учасниками слідчих (розшукових) дій в безконфліктних слідчих ситуаціях: зняття напруги; створення й постійне

підтримання психологічного контакту з допитуваним; формування розумового завдання; налаштування; очікування; аналіз показань та ін.

Під час розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми, допит підозрюваних є чи не найскладнішою слідчою (розшуковою) дією. Складність проведення допиту неповнолітніх обумовлена специфікою психології формування їх показань, віковими та індивідуальними особливостями. Практика показує, що допит неповнолітніх підозрюваних проводиться, переважно, в умовах конфліктної ситуації. Результати вивчення кримінальних проваджень про розбої, вчинені неповнолітніми, свідчать, що 74,5 % неповнолітніх підозрюваних під час першого допиту або заперечували свою причетність до вчиненого, або зовсім відмовлялися давати показання. Тому слідчому потрібно докласти все своє вміння, використати весь арсенал допустимих тактичних прийомів (комбінацій) для впливу на таких підозрюваних і отримання від них повних і правдивих показань. Під час допиту необхідно звертати увагу не тільки на те, про що говорить підозрюваний, а й як він це говорить, на зв'язок між його вчинками і тим, що він говорить. Переживання, хвилювання, страх викриття й інші емоції тягнуть за собою і зовнішній їх прояв. Виявлення таких фізіологічних сигналів психологічного стану неповнолітнього підозрюваного можна розглядати як орієнтири для вибору відповідної тактики допиту.

Місцями проведення обшуків у даній категорії кримінальних проваджень повинні бути не тільки приватні будинки, квартири або гуртожитки, де проживають підлітки, а й місця переважного проведення ними вільного часу, присадибні ділянки, підсобні приміщення, підвали, горища, гаражі тощо, оскільки, побоюючись запитань про походження речей батьків, вони зазвичай не зберігають викрадене, знаряддя злочину за місцем проживання. Однак при цьому необхідно пам'ятати, що байдуже ставлення батьків, відсутність з їх боку контролю за дітьми уможливають зберігання підлітками викраденого чи інших речей в помешканні.

Під час проведення пред'явлення для впізнання неповнолітніх

підозрюваних доцільно використовувати наступні тактичні прийоми: а) проводити впізнання в той момент, коли підозрюваний перебуває в урівноваженому, спокійному стані; б) якщо неповнолітній має міцні зв'язки з родиною, через батьків та інших членів сім'ї вплинути на підлітка з метою викликати у нього почуття каяття за вчинене; в) до проведення впізнання пред'явити підозрюваному докази, що викривають його у вчиненні розбою, для того, щоб він впевнився у серйозності ситуації; г) забезпечити сувору ізоляцію підозрюваного від його спільників; д) якщо дозволяє слідча ситуація, попередньо ознайомити підозрюваного, що заперечує свою вину, із показаннями його спільників, що зізналися у вчиненому злочині, або продемонструвати йому відеозаписи раніше успішно проведених впізнань співучасників.

Метою слідчого експерименту під час розслідування кримінальних правопорушень цієї категорії є встановлення механізму вчинення розбою, а тактика його проведення обумовлюється віковими особливостями психіки неповнолітнього. Доцільним є проведення цієї слідчої (розшукової) дії із залученням фахівців у галузі підліткової психології та з використанням науково розроблених криміналістичною наукою методів і засобів. Під час розслідування розбоїв, вчинених групою осіб, обов'язковим тактичним прийомом є проведення слідчого експерименту окремо з кожною особою з метою запобігання негативному впливу співучасників один на одного, унеможливлення їх попередньої змови.

Результати дослідження матеріалів кримінальних проваджень про розбої, вчинені неповнолітніми, показують, що серед судових експертиз, потреба в яких виникає під час розслідування даної категорії кримінальних правопорушень, найпоширенішими є: судово-медична експертиза потерпілих, обвинувачених та інших осіб (38,0 %); судово-медична експертиза речових доказів (21,5 %); комплексна психолого-психіатрична експертиза неповнолітніх підозрюваних (43,0 %); психологічна експертиза неповнолітніх підозрюваних (36,0 %); товарознавча експертиза (76,5 %); трасологічна

експертиза (експертиза слідів рук людини (дактилоскопічна експертиза) – 27,5 %; експертиза слідів ніг людини та взуття – 11,0 %; експертиза знарядь, інструментів і залишених ними слідів – 13,0 %; експертиза слідів транспортних засобів – 7,5 %); експертиза зброї та слідів і обставин її використання (дослідження вогнепальної зброї та бойових припасів до неї, дослідження слідів зброї, слідів пострілу та ситуаційних обставин пострілу – 12,0 %; дослідження холодної зброї – 13,5 %). Однак, враховуючи специфіку розглядуваного кримінального правопорушення, можливе призначення й інших видів судових експертиз.

ВИСНОВКИ

У дисертації розроблено нові наукові положення, що в комплексі розв'язують важливе наукове завдання стосовно вдосконалення практики розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми. На підставі цього сформульовано такі основні висновки та пропозиції:

1. Огляд здійснених науковцями досліджень дає змогу зробити висновок про те, що питання розслідування розбоїв висвітлювались переважно разом з іншими корисливими чи корисливими насильницькими злочинами та на час дії КПК України 1960 року, або безвідносно до такої категорії злочинців, як неповнолітні. Питання методики розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми, в сучасних умовах на монографічному рівні практично не розглядались і не були предметом самостійного дослідження. Крім того, на необхідності розробки спеціальної методики розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми, висловились 91,5 % опитаних слідчих НП України, оскільки встановлені кримінальним процесуальним законодавством додаткові гарантії прав неповнолітніх в сукупності з індивідуально-психологічними особливостями їх особистості надають розслідуванню розбоїв, учинених неповнолітніми, особливу складність.

2. За способом проникнення на місце вчинення злочину можливо виділити розбої, вчинені неповнолітніми: а) які не потребують спеціальних прийомів для того, щоб опинитися з потерпілим у відповідному місці: на відкритій місцевості (55,0 %); у приміщеннях з вільним доступом (10,0 %); б) які вчинені шляхом проникнення до приміщення шляхом обману або використовуючи довіру потерпілого; за допомогою злому дверей, вікон, відкривання замків; шляхом застосування насильства до потерпілого (35,0 %). За ознакою очевидності для потерпілих дій злочинців, способи вчинення розбоїв неповнолітніми поділяються на відкриті (78,0 %) та приховані (22,0 %). За характером насильницького впливу на потерпілого,

способи учинення таких кримінальних правопорушень класифіковано: з використанням психологічного впливу (22,5 %); із застосуванням фізичного впливу (14,0 %); поєднання фізичного та психічного впливів (63,5 %). На вибір неповнолітніми способів учинення розбою впливає місце вчинення посягань, наявність співучасників (у т. ч. повнолітнього лідера) та їх кількість, особливості фізичного, розумового розвитку, статі і віку злочинця та потерпілого.

Досліджувані злочини найчастіше вчиняються у місцях де неповнолітні зазвичай проводять своє дозвілля або неподалік від них: на вулицях (27,5%), в помешканнях громадян (17,0 %), у внутрішніх дворах багатоквартирних будинків, провулках, тупиках, біля під'їздів (14,0%), поблизу нічних клубів, крамниць, кіосків, торгових павільйонів (12,0%), у скверах, лісопаркових зонах відпочинку (10,5 %), під'їздах житлових будинків (6,5 %), на замських автошляхах (5,0 %), автозаправних станціях, стоянках (4,0%), у крамницях, кафе (3,5 %).

Основним часом учинення неповнолітніми розбоїв є вечірній час з 18 до 24 год. (71,0 %), лише 8,0 % даних злочинів було вчинено неповнолітніми вночі з 0 до 6 год., та 21,0 % вранці і вдень з 6 до 18 год. 27,5 % розбоїв учинено у вихідні та святкові дні, 72,5 % – в інші дні.

До типових слідів розбоїв, учинених неповнолітніми, можливо віднести матеріальні сліди: тілесні ушкодження на тілі потерпілого й підозрюваного; сліди боротьби на одязі потерпілого й підозрюваного; знаряддя вчинення злочину (предмети побутового призначення, інструменти, зброя), випадкові предмети (камінь, палиця, дріт тощо); сліди біологічного походження (кров, слина, піт тощо); сліди запаху; мікрооб'єкти; сліди ґрунтового й рослинного походження, транспортних засобів; ідеальні сліди (показання потерпілих, підозрюваних, свідків-очевидців) тощо. Слідова картина розбоїв, учинених неповнолітніми перебуває в кореляційній залежності з іншими елементами їх криміналістичної характеристики, оскільки характер слідів вказує на спосіб учинення злочину, дає можливість отримати відомості про особу ймовірного

злочинця тощо.

3. Узагальнений портрет неповнолітнього злочинця, який вчиняє розбої, виглядає наступним чином: зазвичай це особа чоловічої статі (88,5 %), у віці від 16 до 18 років (81,5 %), яка навчається (45,0 %), проживає в місті (54,0 %), у неповній сім'ї (32,0 %), неподалік від місця вчиненого розбійного нападу (46,5 %), має порівняно невисокий освітній рівень (середня або середня спеціальна освіта – 66,0 %) та на момент учинення розбою у складі групи (66,0 %), якою керує повнолітній лідер (83,0 %), перебуває в стані алкогольного (наркотичного) сп'яніння (31,0 %).

4. Типовими ознаками особи потерпілого від розглядуваних злочинів є: повнолітня особа (66,5 %) чоловічої статі (69,0 %), яка є місцевим жителем (81,0 %), працівником торгівлі або сфери обслуговування (34,5 %), іноді страждає алкогольною чи наркотичною залежністю, має психічні аномалії або веде антигромадський спосіб життя (13,0 %), не знайома з нападниками (83,0 %) та в момент нападу була одна (61,0 %).

Предмет досліджуваних злочинів часто слугує «провокуючим» фактором, в результаті якого у неповнолітнього правопорушника формується мотив та умисел на вчинення розбою. Його складає типово підлітковий асортимент, до якого входять: грошові кошти (67,5 %); мобільні телефони (24,5 %); годинники, відео-, фотоапаратура, комп'ютерна та побутова техніка (13,0 %); транспортні засоби (автомобілі, мотоцикли, мопеди, велосипеди) (11,5 %); ювелірні вироби (8,5 %); електронні розрахункові банківські картки (6,5 %); одяг (5,5 %); спиртні напої і продукти харчування (5,0 %).

5. Типізацію вихідних слідчих ситуацій у кримінальних провадженнях про розбої, вчинені неповнолітніми, автором здійснено на підставі відносин, в основі яких лежать найбільш інформаційно-важливі на момент внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР елементи – подія злочину і суб'єкт його вчинення. Перша група типових слідчих ситуацій складається у випадках, коли у слідчого в наявності є інформація про зміст і

характер злочинної події, але щодо особи злочинця відомостей вкрай мало (76,0 %). Друга група типових слідчих ситуацій характеризується конкретною інформацією як про характер і обставини розбою, так і про особу неповнолітнього злочинця (злочинців) (24,0 %). Визначено типовий перелік невідкладних слідчих (розшукових) дій та інших заходів щодо їх вирішення.

6. На момент внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР за ознаками ст. 187 КК України, з урахуванням вихідної інформації про подію кримінального правопорушення, слідчий повинен висунути та перевірити наступні типові загальні версії: а) мало місце вчинення розбою; б) мала місце незлочинна подія; в) мало місце інсценування розбою; г) мав місце не розбій, а інший злочин проти власності. Надалі, з урахуванням обставин, що підлягають встановленню, а також слідчої ситуації, що склалася, висувуються окремі версії, що стосуються різних обставин учиненого злочину: 1) щодо кількості злочинців та їх співучасників; 2) щодо особи невстановленого злочинця; 3) щодо повторюваності злочинної діяльності; 4) щодо мотиву розбою; 5) щодо характеру взаємовідносин потерпілого і злочинців; 6) щодо місцезнаходження викраденого майна; 7) щодо підготовки до вчинення розбою; 8) щодо достовірності отриманих доказів.

Під час планування розслідування слідчому необхідно керуватися не тільки організаційними, а й тактичними міркуваннями. Перевага повинна віддаватись діям і заходам, зволікання з проведенням яких може спричинити знищення доказової інформації. Перевага має надаватись діям, спрямованим на перевірку висунутих слідчих версій.

7. Основними суб'єктами з якими слідчі вступають у взаємодію під час розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми, виступають оперативні підрозділи, підрозділи ювенальної превенції, засоби масової інформації.

Процесуальна форма взаємодії між слідчими та оперативними підрозділами здійснюється шляхом доручення останнім проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій. Непроцесуальними формами взаємодії є: взаємний обмін інформацією; сприяння слідчому під час

проведення слідчих (розшукових) дій; спільний аналіз вихідної інформації та висунення версій; узгоджене планування заходів, спрямованих на перевірку версій. Взаємодія слідчого з підрозділами ювенальної превенції обмежується лише непроцесуальними формами, оскільки останні не наділені повноваженнями оперативних підрозділів. Використання слідчими можливостей ЗМІ здійснюється шляхом звернення до населення за допомогою у розслідуванні досліджуваних кримінальних правопорушень.

8. Тактика огляду місця події залежить від місця вчинення розбійного нападу: на місцевості або у приміщенні. Однак, незалежно від особливостей місцевості, де знаходяться об'єкти огляду, в першу чергу необхідно звертати увагу на матеріальні сліди, що можуть дати максимум інформації про злочинців. Такими слідами зазвичай є сліди рук (27,5 %); сліди крові та інші біологічні виділення (21,5 %); сліди ніг (взуття) (17,0 %); сліди знарядь злому та інших засобів учинення злочину (зокрема й вогнепальної та холодної зброї) (13,0 %); сліди транспортних засобів (9,5 %).

Допити свідків та потерпілих у розглянутій категорії кримінальних проваджень носять, як правило, безконфліктний характер. Тому під час їх проведення використовується комплекс тактичних прийомів, що ґрунтуються на психології відносин слідчого з учасниками слідчих (розшукових) дій в безконфліктних слідчих ситуаціях: зняття напруги; створення й постійне підтримання психологічного контакту з допитуваним; формування розумового завдання; налаштування; очікування; аналіз показань та ін.

Складність проведення допиту неповнолітніх підозрюваних обумовлена специфікою психології формування їх показань, віковими та індивідуальними особливостями. Він проводиться, переважно, в умовах конфліктної ситуації. 74,5 % неповнолітніх підозрюваних під час першого допиту або заперечували свою причетність до вчиненого, або зовсім відмовлялися давати показання. Під час такого допиту необхідно звертати увагу на вербальні та невербальні реакції неповнолітніх, на зв'язок між їх вчинками і тим, що вони кажуть. Переживання, хвилювання, страх викриття й інші емоції тягнуть за собою і

зовнішній їх прояв. Виявлення таких фізіологічних сигналів психологічного стану неповнолітнього підозрюваного можна розглядати як орієнтири для вибору відповідної тактики допиту.

Місцями проведення обшуків у даній категорії кримінальних проваджень повинні бути не тільки приватні будинки, квартири або гуртожитки, де проживають підлітки, а й місця переважного проведення ними вільного часу, присадибні ділянки, підсобні приміщення, підвали, горища, гаражі тощо, оскільки неповнолітні, зазвичай, не зберігають викрадене, знаряддя злочину за місцем свого проживання.

Тактичними прийомами, спрямованими на унеможливлення зриву неповнолітніми пред'явлення для впізнання, є: проведення впізнання в той момент, коли підозрюваний перебуває в урівноваженому, спокійному стані; вплив на підлітка через батьків та інших членів сім'ї з метою викликати у нього почуття каяття за вчинене; пред'явлення підозрюваному до проведення впізнання доказів, що викривають його у вчиненні розбою; забезпечення суворої ізоляції підозрюваного від його спільників; ознайомлення підозрюваного з показаннями спільників, які зізналися у вчиненому злочині, або демонстрація відеозаписів раніше успішно проведених впізнань співучасників.

Проведення слідчого експерименту з неповнолітнім підозрюваним на місці вчинення розбою сприяє більш глибокому пригадуванню деталей події, порушенню асоціативних зв'язків, відновленню цілісної картини вчиненого, відтворення його емоційного фону, що може дозволити слідчому не тільки уявити повну картину вчиненого, виявити нові речові докази, а й сприяти розумінню реальних причин і мотивів, якими керувався підліток.

Серед судових експертиз, потреба в яких виникає під час розслідування даної категорії злочинів, найпоширенішими є: судово-медична експертиза потерпілих, обвинувачених та інших осіб (38,0 %); судово-медична експертиза речових доказів (21,5 %); комплексна психолого-психіатрична експертиза неповнолітнього підозрюваного (43,0 %); психологічна експертиза

неповнолітнього підозрюваного (36,0 %); товарознавча експертиза (76,5 %); трасологічна експертиза (експертиза слідів рук людини (дактилоскопічна експертиза) – 27,5 %; експертиза слідів ніг людини та взуття – 11,0 %; експертиза знарядь, інструментів і залишених ними слідів – 13,0 %; експертиза слідів транспортних засобів – 7,5 %); експертиза зброї та слідів і обставин її використання (дослідження вогнепальної зброї та бойових припасів до неї, дослідження слідів зброї, слідів пострілу та ситуаційних обставин пострілу – 12,0 %; дослідження холодної зброї – 13,5 %).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аверьянова Т. В., Белкин Р. С., Бородулин А. И., Григорьев В. Н. Криминалистическое обеспечение деятельности криминальной милиции и органов предварительного расследования. М.: Новый Юрист, 1997. 400 с.
2. Аверьянова Т. В., Корухов Ю. Г., Российская Е. Р., Белкин Р. С. Криминалистика: учебник для вузов: 2-е изд., перераб. и доп. М.: Порма, 2005. 990 с.
3. Авраменко В. М. Особливості пред'явлення для впізнання за участю неповнолітньої особи. *Криміналістичний вісник*: зб. наук. пр. Держ. наук.-дослід. експерт.-криміналіст. центр МВС України. Київ, 2010. №1 (13). С. 127–130.
4. Авраменко О. Л. Особливості початкового етапу розслідування викрадення людей, вчинених злочинними групами: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2010. 235 с.
5. Азаров Ю. И. Деятельность следователя органов внутренних дел по доказыванию обстоятельств, характеризующих личность обвиняемого: учебн. пособ. Київ: Из.-во: РИО НИИ МВД СССР, 1991. 80 с.
6. Александренко О. В. Криміналістичні проблеми подолання протидії розслідуванню: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2004. 256 с.
7. Александров А. И., Базанова И. Ф., Басалаев А. Н. Криминалистика. СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 1995. 526 с.
8. Алексеев О. О., Весельський В. К., Пясковський В. В. Розслідування окремих видів злочинів: навч. посіб.: 2-ге вид. перероб. та доп. Київ: Центр учб.літер., 2014. 320 с.
9. Аналіз стану злочинності в Україні за 2011 р. URL: http://sc.gov.ua/ua/sudova_statistika.html. (Дата звернення 10.02.2020 р.).
10. Андреев И. С., Грамович Г. И., Порубов Н. И. Криминалистика: учебн. пособ. Минск: Вышэйшая шк., 1997. 344 с.
11. Андреев О. О. Розслідування вбивств, вчинених неповнолітніми: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків: Б.в., 2007. 20 с.

12. Андрєєв О. О. Розслідування вбивств, вчинених неповнолітніми: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2007. 239 с.
13. Архіпов В. В. Судово-товарознавча експертиза товарів народного споживання та послуг: теорія та практика: навч.-практ. посібник. Київ: ЦУЛ, 2016. 305 с.
14. Арцишевский Г. В. Выдвижение и проверка следственных версий. М.: б. и., 1978. 104 с.
15. Баев О. Я. О методических основах расследования насильственных преступлений. *Актуальные вопросы уголовного права, процесса и криминалистики*. Калининград, 1998. С. 77.
16. Баев О. Я. Тактика следственных действий: учебн. пособ. Воронеж: Изд-во ВГУ, 1995. 224 с.
17. Балашов Д. Н., Балашов Н. М., Маликов С. В. Криминалистика: учебн. М.: Инфра-М, 2005. 503 с.
18. Бандура О. А., Лукашевич В. Г. Криминалистическая версия: гносеологический, логический и психологический аспекты. Київ: НІІиРІО Київ. высш. шк., 1991. 80 с.
19. Барсукова Т. В. Неотложные следственные действия и ошибки при их производстве: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Воронеж: Воронежский ин-т МВД России, 2003. 206 с.
20. Басиста І. В. Пред'явлення особи для впізнання поза її візуальним спостереженням: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2006. 231 с.
21. Бастрыкин А. И. Расследование преступлений повышенной общественной опасности. Київ, 2010. 160 с.
22. Бахадова Е. В. Личностные характеристики детей и подростков с педагогической запущенностью: автореф. дис. ... канд. психолог наук: 19.00.01. М., 2013. 28 с.
23. Бахин В. П. Криминалистика. Проблемы и мнения (1962–2002). Київ: Охрана труда, 2002. 268 с.
24. Бахін В. П., Весельський В. К. Тактика допиту: навч. посібн. Київ: НВТ

Правник, 1997. 64 с.

25. Бахчев К. В. Розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми: дис. ... кан. юрид. наук. 12.00.09. Дніпро, 2017. 244 с.
26. Бедь В. В. Юридична психологія: навч. посіб. Львів: Новий світ–2000, 2010. 375 с.
27. Белкин Р. С. Курс криминалистики: в 3-х т. М.: Юристь, 1997. Т. 2: Частные криминалистические теории. 1997. 464 с.
28. Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. М.: Юрид. лит., 1988. 304 с.
29. Белкин Р. С. Курс криминалистики: в 3-х т. М.: Юристь, 1997. Т. 3 Криминалистические средства, приемы и рекомендации. 480 с.
30. Белкин Р. С. Очерки криминалистической тактики: учеб. пособ. Волгоград: ВСШ МВД РФ, 1993. 200 с.
31. Белкин Р. С., Винберг А. М. Введение в методику расследования отдельных видов преступлений. *Криминалистика*. М.: Юршдат, 1959. С. 333–334.
32. Бесчастний В. М. Правила взаємодії слідчого з оперативними підрозділами з розкриття злочинів за новим Кримінально-процесуальним кодексом України. *Розкриття злочинів за новим Кримінально-процесуальним кодексом України*: зб. матер. наук.-практ. конф. (м. Київ, 8 листопада 2012 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2012. С. 6–8.
33. Биленчук П. Д., Сервецкий И. В., Остапенко А. И. Осмотр места происшествия: учебн. пособ. Київ: Академия МВД Украины, 1993. 51 с.
34. Бистрицький Б. Ю. Розслідування грабежів, учинених неповнолітніми: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2016. 20 с.
35. Бистрицький Б. Ю. Розслідування грабежів, учинених неповнолітніми: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2016. 245 с.
36. Благута Р. І., Климчук М. П., Сакал В. М., Цуцкірідзе М. С. Взаємодія слідчих та оперативних підрозділів під час досудового розслідування: навч. посібн. Львів: ЛьвДУВС, 2014. 216 с.
37. Богачук І. В. Огляд місця події під час розслідування грабежів і розбоїв

вчинених неповнолітніми. *Міжнародні науково-практичні інтернет-конференції за різними юридичними напрямками*. URL: http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=1287. (Дата звернення 25.02.2018 р.).

38. Бокариус Н. С. Первоначальный наружный осмотр трупа при милицейском и розыском дознании. Харьков, 1925. 540 с.

39. Братусь Б. С. Психологический анализ изменения личности при алкоголизме. М.: МГУ, 1974. 96 с.

40. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ: Ірпінь: ВТФ Перун, 2002. 1440 с.

41. Быховский И. Е., Глазырин Ф. В., Питерцев С. К. Допустимость тактических приемов при допросе: учебн. пособ. Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1989. 48 с.

42. Варцаба В. М. Розслідування злочинів організованих злочинних груп (тактико-психологічні основи): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2003. 20 с.

43. Васильев А. Н. Следственная тактика. М.: Юрид. лит., 1976. 197 с.

44. Васильев А. Н., Карнеева Л. М. Тактика допроса при расследовании преступлений. М., 1970. 208 с.

45. Васькэ Е. В. Стратегии психологического воздействия в ходе проведения допроса: теоретический и прикладной аспекты. *Приволжский научный журнал*. 2010. №1 (13). С. 256–263.

46. Васюков В. Ф. Особенности раскрытия и расследования грабежей и разбоев, совершаемых на открытой местности: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. М., 2010. 27 с.

47. Ведерников Н. Т. Изучение личности преступника в процессе расследования. Томск: Изд-во Том. ун-та, 1968. 84 с.

48. Веліканов С. В. Класифікація слідчих ситуацій в криміналістичній методиці: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків: Нац. юрид акад. ім. Я.Мудрого, 2002. 19 с.

49. Весельський В. К. Концептуальні основи тактики слідчих дій (слідчий

огляд, допит, призначення і проведення судових експертиз). *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. №2(28)'2012. С. 151–158.

50. Весельський В. К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти): монографія. Київ: НВТ Правник, 1999. 126 с.

51. Вецкая С. А. Первоначальный этап расследования грабежей и разбоев, совершаемых группами несовершеннолетних: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Краснодар, 2006. 28 с.

52. Вецкая С. А. Первоначальный этап расследования грабежей и разбоев, совершаемых группами несовершеннолетних: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Краснодар, 2006. 233 с.

53. Вирок Дніпровського районного суду м. Дніпродзержинськ. Провадження №1-кп/209/193/16. Справа №209/1183/16-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua>. (Дата звернення 10.02.2020 р.).

54. Вирок Жовтневого районного суду м. Харків від 26 квітня 2016 р. Провадження №1-кп/639/37/16. Справа №639/2993/15-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/>. (Дата звернення 10.02.2020 р.).

55. Вирок Зарічного районного суду м. Суми від 11 січня 2010 р. Справа №1-141/10. URL: <http://reyestr.court.gov.ua>. (Дата звернення 10.02.2020 р.).

56. Вирок Кілійського районного суду Одеської області від 4 серпня 2017 р. Провадження №1кп/502/143/2017. Справа №502/977/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/68098388>. (Дата звернення 10.02.2020 р.).

57. Вирок Кілійського районного суду Одеської області від 4 серпня 2017 р. Провадження №1кп/502/143/2017. Справа №502/977/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/68098388> (Дата звернення 10.02.2020 р.).

58. Вирок Коростенського міськрайонного суду Житомирської області від 31 січня 2013 р. Справа №1-392/12. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/29097773> (Дата звернення 10.02.2020 р.).

59. Вирок Луцького міськрайонного суду Волинської області від 20 квітня 2015 р. Провадження №1-кп/161/55/15/. Справа №161/22429/13-к. URL:

<http://reyestr.court.gov.ua/>. (Дата звернення 10.02.2020 р.).

60. Вирок Луцького міськрайонного суду Волинської області від 3 серпня 2016 р. Провадження №1-кп/161/245/16/. Справа №161/3142/16-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/>. (Дата звернення 10.02.2020 р.).

61. Вирок Орджонікідзевського районного суду м. Маріуполь Донецької області від 20 липня 2015 р. Провадження №1-кп/265/88/15. Справа №265/7550/14-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/>. (Дата звернення 10.02.2020 р.).

62. Вирок Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 12 червня 2015 р. Провадження №1-кп/185/399/1523. Справа №194/816/15-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/>. (Дата звернення 10.02.2020 р.).

63. Вирок Першотравневого районного суду м. Чернівців від 27 січня 2016 р. Справа №1-104/2016. UR: <http://reyestr.court.gov.ua/>. (Дата звернення 10.02.2020 р.).

64. Вирок Рівненського міськрайонного суду Рівненської області від 10 квітня 2014 р. Провадження №1-кп/161/55/14. Справа №1-288/14. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/>. (Дата звернення 10.02.2020 р.). (63)

65. Вирок Самарського районного суду м. Дніпропетровськ від 26 серпня 2016 р. Провадження №1-кп/206/130/16. Справа №206/2356/16-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/>. (Дата звернення 10.02.2020 р.). (64)

66. Вирок Сокальського районного суду Львівської області від 21 травня 2015 р. Справа №454/5/14-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/>. (Дата звернення 10.02.2020 р.).

67. Вирок Шепетівського міськрайонного суду Хмельницької області від 7 липня 2016 р. Провадження №1-кп/688/108/16. Справа №688/2348/16-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/>. (Дата звернення 10.02.2020 р.).

68. Волобуєв А. Ф. Загальні положення криміналістичної методики. Харків: ун-т внутр. справ, 1996. 36 с.

69. Волобуєв А. Ф. Тактика допиту: лекція. Харків: ун-т внутр. справ, 1997. 28 с.

70. Вологин С. М., Сивачев А. В. Взаимодействие следователя,

оперативного работника уголовного розыска и эксперта-криминалиста при установлении лица, совершившего квартирную кражу. М.: ВНИИ МВД СССР, 1985. 80 с.

71. Волчецкая Т. С., Колдин В. Я., Крылов В. В. Криминалистика: учебн. пособ. М., 2005. 781 с.

72. Гавлю В. К. Теоретические проблемы и практика применения методик расследования отдельных видов преступлений. Томск, 1985. 316 с.

73. Гайдар А. І. Оперативно-розшукові заходи органів внутрішніх справ в боротьбі з груповою злочинністю неповнолітніх: дис. ... канд. юрид. наук: 21.07.04. Харків, 2005. 208 с.

74. Галаган В. И. Использование следователем информации на первоначальном этапе расследования: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 1992. 239 с.

75. Галаган В. І. Правові та криміналістичні проблеми вдосконалення кримінально-процесуальної діяльності (на матеріалах органів внутрішніх справ України): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2006. 191 с.

76. Галаган В. І. Проблеми вдосконалення кримінально-процесуальної діяльності органів внутрішніх справ України. Київ: Нац. академія внутр. справ України, 2002. 300 с.

77. Галаган В. І., Басиста І. В. Психологічні аспекти пред'явлення для впізнання. *Держава і закон: теорія, практика, методика*. Івано-Франківськ: ЛьвДУВС, 2007. Вип. 2. С. 229–237.

78. Гапанович Н. Н., Мартинович И. И. Основы взаимодействия следователя и органа дознания при расследовании преступлений: учебн. пособ. для вузов. Мн.: Изд.-во БГУ, 1983. 127 с.

79. Гаухман Л. Д. Насилие как средство совершения преступления. М.: Юрид. лит., 1974. 167 с.

80. Гаухман Л. Д., Степичев С. С. Расследование грабежей и разбойных нападений. М.: ВНИИ МВД СССР, 1971. 92 с.

81. Гель А. П. Криміналістичний аспект дослідження особи засудженого

до позбавлення волі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ: Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2002. 244 с.

82. Герасимов И. Ф. К вопросу о следственной ситуации. *Следственная ситуация*. М., 1985. С. 6–11.

83. Герасимов И. Ф. Криминалистическая классификация и особенности расследования преступлений в зависимости от места совершения преступных действий. *Особенности расследования отдельных видов и групп преступлений*. Свердловск, 1980. С. 4–6.

84. Герасимов И. Ф. Некоторые проблемы раскрытия преступлений. Свердловск: Уральское книжное издательство, 1975. 184 с.

85. Герасимов И. Ф., Драпкин Л. Я. Криминалистика: учеб.: 2-е изд., перераб. и доп. М.: Высшая шк., 2000. 672 с.

86. Гідулянова Є. М. Кримінальне провадження у справах малолітніх: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса: Одес. нац. юрид. академія, 2008. 245 с.

87. Глібко В. М. Особливості розслідування грабежів і розбійних нападів. *Кримінальне та кримінально-виконавче право. Криміналістика*. Харків, 2016. С. 156–164.

88. Голин В. В. Современные тенденции тяжкой насильственной преступности против личности и основные направления борьбы с ней. *Проблеми боротьби з насильницькою злочинністю в Україні: зб. наук. статей*. Харків: Лестивця Марії, 2001. С. 55–56.

89. Головкін Б. М. Історико-кримінологічне дослідження тяжкої корисливо-насильницької злочинності: від радянської доби до часів незалежності. *Проблеми законності*. 2008. №93. С. 143–151.

90. Голубов А. Є. Процесуальне становище в кримінальному судочинстві України неповнолітнього, який скоїв злочин або суспільно небезпечне діяння: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків: Національний ун-т внутрішніх справ, 2005. 20 с.

91. Гончаренко В. Г., Курдюков В. В., Легких К. В. Спеціальні знання: генезис, предмет, рівні, форми використання в доказуванні. *Вісник Академії*

адвокатури України. Київ, 2007. №2 (9). С. 22–34.

92. Гончаренко В. Г. Научно-технические средства в следственной практике. Київ: Высшая школа, 1984. 150 с.

93. Гришаев П. И., Кригер Г. А. Соучастие по советскому уголовному праву: монография. М.: Госюриздат, 1959. 255 с.

94. Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики.: пер. с нем. 4-го доп. изд. Л. Дудкина, Б. Зиллера. СПб.: Тип. М. Меркушева, 1908. 1040 с.

95. Гурев М. С. Убийства на «разборках» (методика расследования). СПб: Питер, 2001. 288 с.

96. Гутнік К. В. Розслідування злочинів в умовах протидії, яка чиниться з використанням соціальної напруженості: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2010. 248 с.

97. Дані Управління статистичної інформації та аналізу Департаменту інформаційно-аналітичного забезпечення МВС України 2006-2010 р.р. URL: <http://mvs.gov.ua/mvs/>. (Дата звернення 23.03.2018р.).

98. Даніель А. В. Використання можливостей електронних засобів масової інформації у розслідуванні кримінальних правопорушень: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2017. 20 с.

99. Даньшин И. Н. Криминологическое понятие насильственной преступности, ее количественно-качественные показатели и тенденции развития. *Проблеми боротьби з насильницькою злочинністю в Україні*: зб. наук. статей. Харків: Лестивця Марії, 2001. С. 62–63.

100. Дворкин А. И. Расследование убийств, совершенных организованными группами при разбойных нападениях: науч.-метод. пособ. М.: Изд.-во Экзамен, 2003. 192 с.

101. Денисюк С. Ф. Обыск в системе следственных действий (тактико-криминалистические проблемы): науч.-практ. пособ. Харьков: Консум, 1999. 156 с.

102. Дергач Л. В. Розслідування вимагань, вчинених організованими злочинними групами, у сучасних умовах: автореф. дис. ... канд. юрид. наук:

12.00.09. Київ: Б.в., 2011. 20 с.

103. Державна доповідь про становище дітей в Україні за підсумками 2011 р. Київ: Держави, ін-т сімейної та молодіжної політики, 2012. 188 с.

104. Державна доповідь про становище дітей в Україні за підсумками 2013 року. Київ: Держави, ін-т сім'ї та молоді, 2014 р. URL: <http://www.mlsp.gov.ua/.../category%3Bjsessionid=F40E5A0652D...> (Дата звернення 23.03.2018р.).

105. Джужа О. М. Протидія грабеджам оперативних підрозділів МВС України: навч. посібн. Хмельницький, 2011. 115 с.

106. Дмитрієва Л. В. Методика розслідування зґвалтувань, вчинених неповнолітніми: дис. ... кан. юрид. наук. 12.00.09. Харків, 2017. 227 с.

107. Драпкин Л. Я. Структура процесса планирования расследования и система плановых решений. *Версии и планирование расследования. Межвузовский сборник научных трудов*. Свердловск, 1985. С. 64–70.

108. Драпкин Л. Я., Герасимов И. Ф. Этапы процесса расследования преступлений (традиционная и ситуационная характеристика). *Криминалистика*. М.: Высшая школа, 2000. С. 351.

109. Дубичинский В. Сучасний тлумачний словник української мови. Харків, 2011. 1008 с.

110. Ермолович В. Ф. Криминалистическая характеристика преступлений. Минск: Амалфея, 2001. 304 с.

111. Ермолович В. Ф., Ермолович М. В. Построение и проверка версий. Мн.: Амалфея, 2000. 176 с.

112. Жарский В. Е. Взаимодействие следователя и органов дознания при расследовании краж: учебн. пособ. Волгоград: НИ и РИО, 1976. 80 с.

113. Жбанков В. А. Тактика следственного осмотра: лекция. М.: Академия МВД РФ, 1992. 57 с.

114. Жердев В. А. Криминалистическая характеристика краж, грабежей и разбойных нападений: методика и методы раскрытия групповых преступлений:

дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Саратов, 2001. 234 с.

115. Жиров Р. М. Расследование убийств, сопряженных с разбоем (по материалам Северо-Кавказского региона): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Ростов н/Д, 2006. 216 с.

116. Жукова Н. И., Жуков А. М. Производство следственного эксперимента. Саратов: СГУ, 1989. 120 с.

117. Журавель В. А. Допрос потерпевшего и использование его показаний для построения методики расследования отдельных видов преступлений: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харьков, 1983. 17 с.

118. Зав'ялов С. М. Спосіб вчинення злочину: сучасні проблеми вивчення та використання у боротьбі зі злочинністю: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2005. 19 с.

119. Завадський О. М. Методика розслідування розбійного нападу, вчиненого організованою групою: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2014. 23 с.

120. Закатов А. А. Психологические особенности тактики производства следственных действий с участием несовершеннолетних: учеб. пособ. Волгоград, 1979. 94 с.

121. Заросинський Ю. Л. Стан і тенденції злочинів, що вчиняються неповнолітніми в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Юридичні науки. Вип. 6–1. Т. 3. 2014. С. 117–121.

122. Збірник даних судової статистики щодо розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені неповнолітніми у 2006–2010 рр. URL: http://sc.gov.ua/ua/sudova_statistika.html. (Дата звернення 10.02.2020 р.).

123. Зуйков Г. Г. Способ совершения преступления и способ уклонения от уголовной ответственности. *Актуальные проблемы усиления борьбы с преступностью в свете решений XXVI съезда КПСС*. Иркутск, 1981, С. 55–57.

124. Ивашина В. М. Выдвижение и проверка криминалистических версий как основной вид познания при расследовании преступлений. *Вестник Саратовской государственной академии права*. 2010. №5(75). С. 139–144.

125. Игошев К. Е. Типология личности преступника и мотивация преступного поведения: учебн. пособ. Горький: Изд-во ГВШ МВД СССР, 1974. 168 с.

126. Ищенко Е. П., Филиппов А. Г. Криминалистика. М.: Высшее образование, 2007. 1274 с.

127. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні: Наказ МВС України №575 від 07.07.2017 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/z0937-17>. (Дата звернення 10.02.2020 р.).

128. Інструкція з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України: Наказ МВС України №1044 від 19.12.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18>. (Дата звернення 10.02.2020 р.).

129. Казміренко В. Аналіз сучасного стану розбійних нападів в Україні. *Юридична Україна*. 2009. №7. С. 108–112.

130. Кайгородова О. С. Расследование грабежей и разбоев, совершенных несовершеннолетними (по материалам Уральского и Сибирского регионов): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Тюмень, 2006. 223 с.

131. Калинин Л. Н. Раскрытие уличных разбоев и грабежей: учебн. пособ. Омск.: Изд. Омск. высшей школы милиции МВД СССР, 1982. 96 с.

132. Калімбет І. Л. Криміналістична класифікація злочинних угруповань неповнолітніх (за способами формування). *Порівняльно-аналітичне право*. №4. 2014. С. 187–189.

133. Калімбет І. Л. Розслідування групових корисливо-насильницьких злочинів неповнолітніх: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2017. 211 с.

134. Каневский Л. Л. Расследование и профилактика преступлений несовершеннолетних. М., 1982. 122 с.

135. Карпенко М. О. Особливості провадження в справах про злочини неповнолітніх: монографія. Харків: Вид-во ФІНН, 2009. 240 с.

136. Карпенко М. О. Особливості провадження в справах про злочини

неповнолітніх: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків: Націон. юрид. академія України ім. Ярослава Мудрого, 2004. 182 с.

137. Керевич О. В. Організація взаємодії слідчого з оперативними підрозділами в діяльності щодо розкриття та розслідування кримінальних правопорушень. *Університетські наукові записки*. 2012. №4. С. 400–404.

138. Керевич О. В. Процесуальні й організаційні аспекти взаємодії слідчого та органу дізнання щодо розкриття і розслідування злочинів. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 2004. №2. С. 272–277.

139. Килин А. З., Первухина Л. Ф. Вымогательство: криминалистический анализ способов и организованных форм. *Криминалистические проблемы расследования преступлений*. Красноярск, 1992. С. 44–54.

140. Клименко Н. И. Некоторые вопросы организации расследования грабежей и разбойных нападений. *Криминалистика и судебная экспертиза*. Київ, 1985. Вып. 31. С. 37–41.

141. Клименко Н. И. Ошибки при использовании специальных знаний в досудебных стадиях уголовного процесса. *Проблемы дальнейшего укрепления социалистической законности при расследовании преступлений органами внутренних дел*: межвуз. сб. науч. тр. Київ: КВШ МВД СССР, 1988. С. 127–129.

142. Кобзар О. Ф. Особливості проведення огляду місця події при розслідуванні кишенькових крадіжок. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2007. №1. С. 159–162.

143. Коваленко В. В. Організація профілактики економічної злочинності в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Харків: НУВС, 2004. 398 с.

144. Коваленко Є. Г. Теорія доказів у кримінальному процесі України: підруч. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 632 с.

145. Кожуханов Н. М. Анализ современного состояния групповых грабежей и разбоев. *Российский следователь*. 2006. №6. С. 21–23.

146. Козицька О. Г. Використання можливостей соціальних мереж у розслідуванні кримінальних правопорушень. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. №2. Т. 2. С. 109–112.

147. Козицька О.Г. Розслідування викрадень мобільних телефонів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2015. 258 с.
148. Колесникова Т. В. Криминалистическая характеристика преступных групп, совершающих вымогательство: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Саратов, 2000. 244 с.
149. Колесниченко А. Н. Научные и правовые основы методики расследования отдельных видов преступлений: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харьков, 1967. 509 с.
150. Колесниченко А. Н. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений. Харьков: Харьков. юрид. ин-т, 1976. 26 с.
151. Колесниченко А. Н., Матусовский Г. А. О системе версий и методике их построения. *Криминалистика и судебная экспертиза*. Київ, 1970. Вып. 7. С. 7–13.
152. Колмаков В. П. Следственный осмотр. М.: Юрид. лит., 1969. 196 с.
153. Комаринська Ю. Б. Методика розслідування навмисних вбивств, замаскованих під нещасний випадок або самогубство на залізничному транспорті: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2010. 235 с.
154. Комаров В. К. Психологические и тактические особенности расследования преступлений несовершеннолетних: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Свердловск: Свердлов. юрид. ин-т, 1972. 24 с.
155. Комаров И. М. Понятия версии следственного действия. *Криміналістика ХХІ століття*: матер. міжнар. наук.-практ. конф. Харків: Право, 2010. 832 с.
156. Кондратьев Я. Ю., Козаченко І. В., Обушевський І. Ф. Про оперативно-розшукову діяльність: Наук.-практ. комент. Київ: РВВ МВС України, 1993. 120 с.
157. Коновалов В. Е. Осмотр места происшествия (состояние и перспективы развития). Мн.: Минская Высш. шк. МВД СССР, 1987. 44 с.
158. Коновалова В. Е. Версия: концепция и функции в судопроизводстве. Харків: Консум, 2000. 176 с.
159. Коновалова В. Е. Убийство: искусство расследования. Харьков: Факт,

2001. 312 с.

160. Коновалова В. Е., Шепитько В. Ю. Обыск: тактика и психология: учебн. пособ. Харьков: Гриф, 1997. 80 с.

161. Копетюк М. І. Особливості прокурорського нагляду при розслідуванні кримінальних справ про злочини неповнолітніх: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.10. Харків: Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого, 2008. 208 с.

162. Копылов И. А. Следственная ситуация и тактическое решение. Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1988. 24 с.

163. Коржанский Н. И. Объект и предмет уголовно-правовой охраны. М.: Академия МВД СССР, 1980. 248 с.

164. Корухов Ю., Карпова И. Современное состояние судебно-товароведческой. *Российская юстиция*. 1997. №1. С. 28–29.

165. Косолап О. В. Використання соціальних мереж у виявленні та розслідуванні злочинів: зарубіжний досвід та перспективні напрямки. Молодий вчений. 2016. №8. С. 93–96.

166. Костенко М. В. Криміналістична характеристика вбивств на замовлення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2003. 20 с.

167. Костицький М. В. Використання спеціальних психологічних знань у радянському кримінальному процесі. Київ: МВС, 1990. 290 с.

168. Кофанов А. В., Арешонков В. В. Судово-балістична експертиза: навч.-практ. посіб. Коростень: Тріада С, 2010. 390 с.

169. Крамская Е. С. Методика расследования грабежей и разбоев, совершаемых группами несовершеннолетних: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. М., 2008. 235 с.

170. Криминалистика: учебник; под ред. И. Ф. Пантелеева, Н. А. Селиванова. М.: Юрид. лит., 1984. 544 с.

171. Криминология XX века под. ред. В.Н. Бурлакова и В.П. Сальникова. СПб, 2000. 554 с.

172. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. №4651-V1. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/4651>. (Дата звернення 10.02.2020 р.).

173. Круль С. М. Інформаційно-довідкове забезпечення розслідування розбоїв: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2013. 220 с.

174. Крылов А. В. Проблемы использования возможностей средств массовой информации при расследовании преступлений. *Российский следователь*. 2003. №3. С. 3–6.

175. Кубрак П. Н. Криминалистическая характеристика нападения организованными группами на жилища граждан с целью завладения личным имуществом и значение ее в расследовании этой разновидности разбоя: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 1993. 24 с.

176. Кудлай П. О. Криміналістична характеристика та особливості розслідування крадіжок вантажів, скоєних неповнолітніми з рухомого складу залізничного транспорту: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ: Б.В., 2010. 15 с.

177. Кудрявцев В. Н. Криминальная мотивация. М.: Наука, 1986. 304 с.

178. Кудрявцев В. Н., Эминов В. Е. Криминология: учебн. М.: Юристъ, 1995. 512 с.

179. Кузнецова С. В., Кобцова Т. С. Тактика допроса несовершеннолетних: практ. пособ. М.: Экзамен, 2004. 96 с.

180. Кузнецова Ю. В., Рукавишников В. П., Громов Н. А. Правовые основы взаимодействия следствия и органов дознания при расследовании преступлений. *Следователь*. 2000. №6. С. 31–33.

181. Кузьмичов В. С. Вивчення особи обвинуваченого як умова ефективного застосування криміналістичних прийомів та засобів. *Теоретичні та практичні проблеми використання можливостей криміналістики і судової експертизи у розкритті й розслідуванні злочинів*: зб. наук. пр. Київ: Укр. кад. внутр. справ, 1996. С. 48–55.

182. Кузьмичов В. С., Прокопенко Г. И. Криминалистика: учебн. Київ: Юринком Интер, 2001. 368 с.

183. Куклин В. И. Начальный этап расследования грабежей и разбойных нападения: учеб. пособ. Иваново: Ивановский гос. ун-т, 1986. 81 с.

184. Кулагин Н. И., Тюменцев А. Н. Досудебные публикации следователей. *Материалы передового опыта оперативно-служебной деятельности органов внутренних дел*: Информационный бюллетень №4(8). Волгоград: ИПС МВД РФ, 1998. С. 24–32.
185. Куртынов И. В. Криминалистическая характеристика преступных групп, совершающих грабежи и разбои на жилища граждан: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Волгоград, 2003. 22 с.
186. Ларин А. М. Расследование по уголовному делу. Планирование, организация. М.: Юрид. Лит., 1970. 224 с.
187. Ларин А. М. От следственных версий к истине. М.: Юрид. лит., 1976. 200 с.
188. Левендаренко О. О. Особливості процесу доказування у справах про злочини неповнолітні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Донецьк: Донецьк. ін-т внутр. справ при Донецькому національному ун-ті, 2003. 229 с.
189. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. М.: Политиздат, 1975. 92 с.
190. Лисиченко В. К. Следственный осмотр как специальный метод исследования объектов в процессе доказывания по уголовным делам. *Криминалистика и судебная экспертиза*: Республиканский межведомственный сборник научных и научно-методических работ. Київ, 1973. №10. С. 176–182.
191. Лисиченко В. К., Батюк О. В. Взаимосвязь следственных ситуаций с тактикой производства следственных действий. *Криминалистика и судебная экспертиза*: республиканский межведомственный сб. науч. и науч.-метод. работ. Вып. 36. Київ: Вища шк., 1988. С. 3–9.
192. Лисиченко В. К., Гончаренко В. И., Клименко Н. И., Колесниченко А. Н., Лисиченко В. К. Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений: учебник. Київ: Вища шк., 1988. 405 с.
193. Лисиченко В. К., Циркаль В. В. Виды участия специалистов на предварительном следствии. *Криминалистика и судебная экспертиза*. Вып. 30. Київ: Вища шк., 1985. С. 3–10.

194. Лисиченко В. К., Циркаль В. В. Правовая природа и соотношение понятий «специальные знания» и «специалист». *Проблемы правоведения*. 1983. Вып. 44. С. 130–135.
195. Лисиченко В. К., Шехавцов Р. М. Основи подолання протидії розслідуванню корисливо-насильницьких злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями: навч. посібн. Луганськ: Луган. акад. внутр. справ, 2004. 176 с.
196. Литвак О. М. Держава і злочинність: монографія. К.: Атіка, 2004. 304 с.
197. Литвиненко В. І., Сервецький І. В., Кондратьєв. Я. Ю. Правові та організаційно-тактичні основи боротьби з організованою злочинністю в Україні: монографія. Київ: РВВ МВС України, 2003. 248 с.
198. Литвинчук А. А. Методика расследования краж, грабежей и разбойных нападений, совершаемых организованными группами преступников-гастролеров: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Екатеринбург, 1994. 24 с.
199. Лиховид І. Слідчий експеримент як самостійна слідча дія. *Підприємництво, господарство і право*. 2006. №4 (124). С. 156–159.
200. Логінова В. В. Основні положення методики розслідування тілесних ушкоджень: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2011. 225 с.
201. Ломбразо Ч. Преступление. СПб: Изд-во Н. К. Мартынова, 1902. 140 с.
202. Лук'янчиков Є. Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів: монографія. Київ, 2005. 360 с.
203. Лукашевич В. Г. Тактика общения следователя с участниками отдельных следственных действий: учебн. пособ. Киев: НИиРИО КВШ МВД СССР им. Ф. Э. Дзержинского, 1989. 88 с.
204. Лукашевич В. Г., Салтевський М. В. Дидактические материалы к специализированному курсу криминалистики: учеб. пособ. для вузов. 3-е изд., доп. Київ, 1986. 234 с.
205. Лукашов В. А., Спиров М. М., Тихоненко В. И. Предотвращение и раскрытие разбоев и грабежей. М., 1975. 55 с.
206. Лукьянчиков Е. Д. Особенности расследования преступлений

несовершеннолетних: учеб. пособ. Київ: НІИРІО КВШ МВД СССР ім. Ф. Э. Держинского, 1990. 52 с.

207. Макаренко Є.І. Розслідування злочинів проти приватної власності: [навч. посіб.]. Дніпропетровськ, 2010. – 106 с.

208. Макарова О. А. Методика расследования преступлений, совершённых несовершеннолетними в состоянии алкогольного и (или) наркотического опьянения: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. М., 2012. 191 с.

209. Марушев А. Д. Принципи взаємодії слідчого з спеціалістами-економістами. Форум права. 2013. №1. С. 662–665.

210. Марчак В. Я. Використання спеціальних психологічних знань у досудовому слідстві: монографія. Чернівці: Рута, 2005. 151 с.

211. Маслов О. В. Расследование в условиях противодействия разбоев, совершенных группой лиц: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. М., 2010. 27 с.

212. Миньковский Г. М., Тузов А. П. Профилактика правонарушений среди несовершеннолетних. Київ: Политиздат Украины, 1987. 215 с.

213. Михальчук Ю. П. Допрос несовершеннолетнего обвиняемого на предварительном следствии: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Ю. П. Михальчук. М., 2006. 201 с.

214. Михлин А. С., Минценков П. Г. Осужденные. Кто они? Общая характеристика осужденных. М., 1996. 112 с.

215. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджені наказом МЮ України від 08.10.1998 р. №53/5. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98/page2>. (Дата звернення 10.02.2020 р.).

216. Никифорчук Д. Й. До питання використання результатів оперативно-розшукової діяльності у кримінальному судочинстві. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2010. Вип. 22. С. 61–66.

217. Николайчик Н. И. Особенности осмотра места происшествия по делам о разбойных нападениях и грабежах. Использование следов и иных вещественных

доказательств, изъятых с места происшествия, в розыске преступников: лекция. Мн.: Минская высшая школа МВД СССР, 1985. 18 с.

218. Облаков А. Ф. Криминалистическая характеристика преступлений и криминалистические ситуации. Хабаровск, 1985. 88 с.

219. Образцов В. А. Криминалистическая характеристика преступлений: дискуссионные вопросы и пути их решения. *Криминалистическая характеристика преступлений*. М., 1984. С. 7–15.

220. Образцов В. А. Организация и планирование расследования. *Криминалистика*. М., 1988. С. 337–338.

221. Овчинский С., Московский Д., Кожин И. Предупреждение, пресечение и раскрытие грабежей и разбоев. М., 1963. 87 с.

222. Оперук В. І. Методика розслідування розбійних нападів на банківські установи: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2010. 223 с.

223. Оперук В. І. Методика розслідування розбійних нападів на банківські установи: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2010. 16 с.

224. Оперук В. І. Перелік обставин, які необхідно встановити при розслідуванні розбійних нападів на банківські установи. *Право і суспільство*. Київ, 2010. №1 С. 123–127.

225. Остапчук М. С. Методика розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми: монографія. Львів: Львів.ДУВС, 2015. 250 с.

226. Остапчук М. С. Тактичні операції під час розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми. *Право і суспільство*. 2015. №6–2. С. 215–221.

227. Островська О. Взаємодія слідчого та оперативних підрозділів при розслідуванні крадіжки. *Підприємництво, господарство і право*. 2007. №5 (137). С. 154–159.

228. Офёркина О. А. Социально-психологическая профилактика асоциального поведения подростковых групп: автореф. дис. ... канд. псих. наук: 12.00.00. М., 2013. 23 с.

229. Охріменко С. С., Хахуцяк О. Ю., Заїка С. О. Особливості розслідування кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми або за їх участю: метод.

рекомендації. Київ: НАВС, 2016. 74 с.

230. Павлюк Н. В. Процес формування показань неповнолітніх (інтерпретація та використання під час допиту): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2011. 246 с.

231. Павлюк Н. В. Процес формування показань неповнолітніх (інтерпретація та використання під час допиту): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2011. 20 с.

232. Панов М. І., Шепітько В. Ю., Коновалова В. О. Настільна книга слідчого. Київ: Вид. дім Ін Юре, 2007. 728 с.

233. Пантюхина Г. А. Противодействие организационной преступности: криминалистические аспекты: по материалам Уральского региона: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.09. Екатеринбург, 2002. 24 с.

234. Пасека М. О. Біологічні ознаки особи неповнолітнього правопорушника як об'єкта криміналістичного дослідження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. Вип. 26. 2014. С. 219–222.

235. Патрелюк Д. А. Розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами, що вчиняються неповнолітніми: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Донецьк: Донецький юрид. ін-т, 2014. 17 с.

236. Пашковский В. А. Проблемы борьбы с кражами, грабежами и разбоями. М.: Изд. ВНИИ МВД СССР, 1980. 84 с.

237. Пащенко В. М. Особливості злочинності неповнолітніх. *Проблеми протидії злочинності неповнолітніх*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Кіровоград, 20-21 квітня 2006 р.). Кіровоград: Кіровоград. юрид. ін.-т ХНУВС, 2006. 150 с.

238. Петров Д. В. Кримінологічна характеристика та запобігання грабежам і розбоям, що вчиняються неповнолітніми у громадських місцях: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2015. 20 с.

239. Погорецький М. А. Оперативно-розшукова діяльність і кримінальний процес: проблеми взаємозв'язку: монографія: у 2-х ч. Луганськ, 2008. Ч. 1. 214 с.

240. Подольный Н. А. Теоретические и практические основы раскрытия и расследования преступлений, совершенных молодежными организованными группировками: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. М., 2007. 48 с.

241. Положення про Інтегровану інформаційно-пошукову систему органів внутрішніх справ України: Наказ МВС України №436 від 12.10.2009 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/z1256-09>. (Дата звернення 10.02.2020 р.).

242. Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань: Наказ Генеральної прокуратури України від 06.04.2016 р. №139. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/z0680-16>. (Дата звернення 10.02.2020 р.).

243. Поляк С. П. Правові основи діяльності оперативних підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України з протидії втягненню неповнолітніх у злочинну діяльність. *Форум права*. 2017. №2. С. 87–94.

244. Попелюшко В. А. Способ совершения преступления как элемент предмета доказывания. *Советское государство и право*. М.: Наука, 1984. №1. С. 122–125.

245. Попов В. Осмотр места происшествия. Госюриздат 1959. 232 с.

246. Попов Г. В. Прокурорський нагляд за додержанням законів щодо захисту прав і свобод неповнолітніх: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Київ: Нац. акад. прокуратури України, 2011. 241 с.

247. Порубов Н. И., Андреев И. С., Грамович Г. И. Криминалистика: учебн. пособ. Минск, 1997. 344 с.

248. Порубов Н. И., Солонец С. А. Эффективность осмотра места происшествия и его роль в раскрытии и расследовании преступлений: учебн. пособ. Минск: Минская Высш. шк. МВД СССР, 1989. 46 с.

249. Постанови Пленуму Верховного Суду України з цивільних та кримінальних справ: зб. Постанов Пленуму Верховного Суду України (1972-2007 рр.). Харків: Видавець ФО-П Вапнярчук Н.М., 2007. 720 с.

250. Поширеність вживання наркотичних речовин серед молоді від 02.03.2012 р. Інтернет-стаття. URL: <http://www.mzz.com.ua/poshirenist-vzhivannya-narkotichnikh-res>. (Дата звернення 10.02.2020 р.).

251. Прилуцкий Г. Ю. Взаимодействие органов предварительного следствия и дознания в борьбе с корыстно-насильственными преступлениями (правовые, организационные и тактико-методические аспекты): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Краснодар, 2001. 265 с.

252. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів кримінальної міліції у справах дітей: Наказ МВС України від 19.12.2012 р. №1176: зб. норм.-прав. актів України, що регламентують окремі питання кримінального провадження; упоряд. С. М. Алфьоров, С. М. Міщенко, В. І. Фаринник та ін. Київ, 2012. С. 121–132.

253. Про затвердження Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань: Наказ Генеральної прокуратури України №139 від 06.04.2016 р. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE28810.html. (Дата звернення 10.02.2020 р.).

254. Про затвердження Порядку взаємодії Генеральної прокуратури України та Міністерства внутрішніх справ України щодо обміну інформацією з Єдиного реєстру досудових розслідувань та інформаційних систем органів внутрішніх справ: Наказ Генеральної прокуратури України та МВС України №115/1046 від 17.11.2012 р. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GP12038.html. (Дата звернення 10.02.2020 р.).

255. Про затвердження Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини: наказ МВС України, МОЗ України та ГП України №807/1193/279 від 29.09.2017 р. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE31167.html. (Дата звернення 10.02.2020 р.).

256. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. №580-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/580-19>. (Дата звернення 10.02.2020 р.).

257. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. №2135-12. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2135-12/page>. (Дата звернення

10.02.2020 р.).

258. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від 24.01.1995 р. №20/95-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/20/95-вр>. (Дата звернення 10.02.2020 р.)

259. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30.06.1993 р. №3341-12. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12>. (Дата звернення 10.02.2020 р.).

260. Про організацію діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України: Наказ МВС України №570 від 06.07.2017 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17>. (Дата звернення 10.02.2020 р.).

261. Про організацію реагування на повідомлення про кримінальні правопорушення, інші правопорушення, надзвичайні ситуації та інші події та забезпечення оперативного інформування в органах і підрозділах внутрішніх справ України: Наказ МВС України №940 від 22.10.2012 р. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE22586.html. (Дата звернення 10.02.2020 р.).

262. Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 р. №4038-XII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>. (Дата звернення 10.02.2020 р.).

263. Проценко М. В. Особливості розслідування злочинів, вчинених організованими групами, у криміналістичній методиці: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2008. 17 с.

264. Процюк О. М. Кримінальна процесуальна регламентація й тактика допиту неповнолітнього підозрюваного: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2017. 243 с.

265. Процюк О. М. Кримінальна процесуальна регламентація й тактика допиту неповнолітнього підозрюваного: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2017. 22 с.

266. Пясковський В. В. Методика розслідування торгівлі людьми: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2004. 225 с.

267. Пясковський В. В. Непроцесуальні форми взаємодії слідчого з оперативними підрозділами та іншими державними установами й громадськими організаціями під час розслідування насильницьких злочинів, учинених щодо неповнолітніх. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. №4 (97). С. 249–260.

268. Пясковський В. В., Чорноус Ю. М., Іщенко А. В., Алексєєв О. О. Криміналістика: підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2015. 544 с.

269. Радаев В. В., Субботина М. В. Расследование групповых преступлений несовершеннолетних: учебн. пособ. Волгоград: ВЮИ МВД России, 1998. 72 с.

270. Рожков В. Д. Криминалистическая характеристика серийных грабежей и разбоев и организационно-тактические особенности их расследования: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. М., 2003. 27 с.

271. Россинский С. Б. Обыск в форме специальной операции: учебн. пособ. М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2003. 199 с.

272. Рудницька Ю. В. Розслідування крадіжок, вчинених неповнолітніми: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2017. 243 с.

273. Рыбальская В. Я. Проблемы борьбы с преступностью несовершеннолетних: учебн. пособ. Иркутск: Изд.-во Иркутск. ун-та, 1994. 200 с.

274. Рябикін В. М. Особливості початкового етапу розслідування хуліганства. *Криміналістика у протидії злочинності*: матер. наук.-практ. конф. Київ, 2009. С. 447–450.

275. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручн. Київ: Кондор, 2005. 588 с.

276. Салтевський М. В. Криміналістика. Навчально-довідковий посібник. Київ, 1996. 159 с.

277. Салтевський М. В. Криміналістика: підручник: у 2 ч. Харків: Консум, 2001. Ч. 2. 528 с.

278. Сафин Н. Ш. Допрос несовершеннолетнего подозреваемого в советском уголовном процессе. Процессуальные и криминалистические аспекты проблемы. Казань: Изд.-во Казан. ун-та, 1990. 160 с.

279. Сегай М. Я., Кобзар С. І. Криміналістичне дослідження слідів рук людини (праксіологічний аспект): монографія. Луганськ: Луган. Держ. ун-т внутр. справ, 2006. 208 с.

280. Семаков Г. С. Криминология: курс лекций. Київ: Межрегиональная академия управления персоналом, 1999. 126 с.

281. Семьина Н. Б. Основы планирования и программирования следственной деятельности: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. М., 2009. 22 с.

282. Ситковская О. Д. Психология уголовной ответственности. М.: НОРМА, 1998. 285 с.

283. Сіренко О. В. Криміналістична характеристика крадіжок, грабежів та розбійних нападів, вчинених неповнолітніми: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Ірпінь, 2012. 204 с.

284. Сіренко О. В. Мотив злочину в криміналістичній характеристиці крадіжок, грабежів та розбійних нападів, вчинених неповнолітніми. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2014. Вип. 26. С. 264–267.

285. Сіренко О. В. Обстановка вчинення крадіжок, грабежів і розбійних нападів неповнолітніми як елемент криміналістичної характеристики. *Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право)*. 2012. №4. С. 223–228.

286. Смагоринский Б. П. Оперативно-розыскная тактика и организация раскрытия краж, грабежей, разбойных нападений и мошенничеств: учебн. пособ. Мн.: МВШ МВД СССР, 1986. 78 с.

287. Сокиран М. Ф. Застосування технічних засобів фіксації ходу та результатів огляду місця події. *Часопис Академії адвокатури України*. 2011. №10. С. 1–7.

288. Сокол Ю. В. Организационно-тактические особенности расследования вовлечения несовершеннолетнего в совершение антиобщественных действий: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Краснодар, 2012. 238 с.

289. Сорока І. В. Розслідування крадіжок майна громадян, вчинених неповнолітніми: дис. ... кан. юрид. наук: 12.00.09. Дніпро, 2017. 125 с.
290. Сорокина Л. О. Криминалистика: учеб. курс. М.: Москов. ин-т экономики и права, 2010. 150 с.
291. Справа Івано-Франківського міськрайонного суду Івано-Франківської області №344/16914/15-к. URL: <http://court.gov.ua/>. (Дата звернення 10.02.2020 р.).
292. Справа Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області №1-64/13. URL: <http://court.gov.ua/>. (Дата звернення 10.02.2020 р.).
293. Стахівський С. М. Показання свідків як джерело доказів в кримінальному процесі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 1996. 24 с.
294. Стеценко Ю. В. Науково-методичні засади використання засобів масової інформації при розслідуванні злочинів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2006. 238 с.
295. Твердохліб І. М. Методика розслідування крадіжок, учинених в умовах надзвичайних ситуацій: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2008. 203 с.
296. Терещук О. Д. Розслідування розбійних нападів, вчинених на водіїв автотранспортних засобів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2011. 209 с.
297. Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України: підручник: 4-те вид., доп. і переробл. Київ: Видавництво А. С. К., 2003. 1120 с.
298. Тертышник В. М., Слинько С. В. Взаимодействие следователя с иными подразделениями органов внутренних дел при расследовании преступлений. Харьков: Ун-т внутр. дел, 1995. 66 с.
299. Тетюев С. В. Допрос несовершеннолетнего обвиняемого в стадии предварительного расследования: процессуальный аспект: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Челябинск, 2006. 299 с.
300. Тищенко В. В. Концептуальные основы расследования корыстно-насильственных преступлений: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Харьков: НЮАУ им. Ярослава Мудрого, 2003. 445 с.
301. Тищенко В. В. Корыстно-насильственные преступления:

криміналістический анализ: монографія. Одеса: Юрид. літ., 2002. 359 с.

302. Тищенко В. В. Підготовка злочину як об'єкт криміналістичного дослідження. *Актуальні проблеми криміналістики*: матер. міжнар. наук.-практич. конф. Харків: Гриф, 2003. 312 с.

303. Ткач О. В. Слідова картина як джерело доказової інформації при розслідуванні порушення недоторканності приватного життя. *Трибуна молодого вченого*. №4/2015. 2015. Ч. 2. Докази та доказування у кримінальному провадженні. С. 192–194.

304. Удалова Л. Д. Вербальна інформація у кримінальному процесі України: монографія. Київ: Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2006. 324 с.

305. Удалова Л. Д. Тактико-психологические основы предъявления для опознания и достоверность его результатов: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 1992. 23 с.

306. Файрушина Р. Д. Особенности расследования вымогательств, совершенных несовершеннолетними: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Челябинск, 2007. 221 с.

307. Филиппов А. Г. О понятии и содержании криминалистической характеристики преступлений. *Вопросы совершенствования методики расследования преступлений*. Ташкент, 1984. С. 65–72.

308. Филиппов А. Г., Волынский А. Ф. Криміналістика: учебн. М.: Спарк, 1998. 543 с.

309. Фильченков Г. И. Предупреждение и раскрытие групповых преступлений несовершеннолетних. М., 1998. 287 с.

310. Фокс В., Никифоров Б. С., Коган В. М. Введение в криминологию: пер. с англ. М.: Прогресс, 1980. 312 с.

311. Харченко С. В. Тактика проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх підозрюваних: дис. ... кан. юрид. наук. 12.00.09. Київ, 2016. 231 с.

312. Хахуцяк О. Ю. Захист прав неповнолітніх обвинувачених у кримінальному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ,

2006. 16 с.

313. Хірсін А. В. Криміналістичне забезпечення розслідування корисливо-насильницької організованої злочинної діяльності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2006. 18 с.

314. Холод Р. С. Особливості пред'явлення обвинувачення та допиту неповнолітнього обвинуваченого. Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. 2004. №1. С. 154–167.

315. Холод Р. С. Правовий статус неповнолітнього обвинуваченого на досудовому розслідуванні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Запоріжжя: Запорізь. юрид. ін-т, 2007. 261 с.

316. Хоменко А. Н. Связь личности преступника, как элемента криминалистической характеристики преступлений с другими ее элементами. *Актуальные вопросы правоведения в период совершенствования социалистического общества*. Томск: Изд-во Томск. ун-та, 1989. С. 221–222.

317. Цветков С. І. Комплексное использование сил и средств правоохранительных органов при расследовании деятельности преступных структур: лекция. М., 1994. 32 с.

318. Цехан Д. М. Використання високих інформаційних технологій в оперативно-розшуковій діяльності органів внутрішніх справ: монографія. Одеса: Юрид. літ-ра., 2011. 216 с.

319. Цимбал Н. Г., Цимбал В. Н. Использование информации социальных сетей Интернет в ходе предварительного расследования. Теория и практика общественного развития. 2013. №10. С. 425–427.

320. Цыганенко М. И. Организационно-тактические аспекты раскрытия убийств, совершаемых на железнодорожном транспорте: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Киев: Киев. высшая школа МВД СССР им. Ф. Э. Дзержинского, 1987. 22 с.

321. Чаплинський К. О. Організація і тактика слідчих дій при розслідуванні злочинів, учинених організованими злочинними угрупованнями: монографія. Дніпропетровськ, 2004. 192 с.

322. Чаплинський К. О., Лускатов О. В., Пиріг І. В., Плетенець В. М., Чаплинська Ю. А. Криміналістика: підруч. для студ. вищ. навч. закл. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2014. 380 с.

323. Чевгуз В. С. Особенности расследования преступлений несовершеннолетних с аномалиями психики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. М.: Акад. МВД СССР, 1988. 20 с.

324. Черепненко О. О. Попередження злочинності неповнолітніх (оперативно-розшуковий аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Дніпропетровськ: Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2011. 20 с.

325. Черечукина Л. В. Организация досудебного расследования: учебн. пособ. Луганск: Луган. гос. ун-т внутр. дел., 2005. 536 с.

326. Чернявський С. С. Методика розслідування злочинів у сфері банківського кредитування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2002. 20 с.

327. Чечелян Г. С. Первоначальный этап расследования грабежей и разбоев, совершенных с незаконным проникновением в жилище: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Ростов н/Д, 2006. 29 с.

328. Чорній Г. О. Методика розслідування розбоїв з проникненням у житло: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 1998. 18 с.

329. Чорноус Ю. М. Слідчі дії: поняття, сутність, напрями розвитку та удосконалення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2005. 17 с.

330. Чуприна О. А. Методика расследования корыстных преступлений, совершенных несовершеннолетними: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Волгоград, 2011. 24 с.

331. Чуфаровский Ю. В. Юридическая психология: учеб. пособие. М.: Право и закон, 1997. 320 с.

332. Швидкий О. Особливості проведення обшуку при розслідуванні квартирних крадіжок. *Підприємництво, господарство і право*. 2006. №3 (123). С. 143–146.

333. Шепитько В. Ю. Допрос несовершеннолетних: психология и тактика:

автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харьков: Харьков. юрид. ин.-т, 1991. 24 с.

334. Шепитько В. Ю. Использование данных психологии в допросе несовершеннолетних. *Проблемы социалистической законности*: респ. межвед. науч. сб. Харьков, 1991. Вып. 26. С. 106–110.

335. Шепитько В. Ю. Криміналістика: курс лекцій. Харків: Одиссей, 2003. 352 с.

336. Шепитько В. Ю. Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів: підручник Харків: Право, 2001. 528 с.

337. Шепитько В. Ю. Тактика огляду місця події: конспект лекції. Харків: УкрЮА, 1994. 20 с.

338. Шепитько В. Ю., Коновалова В. О., Журавель В. А. Криміналістика: підручник. Харків: Право, 2008. 464 с.

339. Шеремет А. П. Криміналістика: 2-ге вид. Київ: Центр учб. л-ри, 2009. 472 с.

340. Шестаков С. В. Криминологическая характеристика и предупреждение преступлений участников молодежных группировок по месту жительства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. М., 1996. 21 с.

341. Шехавцов Р. М. Форми та способи протидії розслідуванню злочинів і засоби їх подолання (за матеріалами кримінальних справ про вимагання, вчинені організованими групами, злочинними організаціями): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Луганськ, 2003. 238 с.

342. Шиканов В. И. Актуальные вопросы уголовного судопроизводства и криминалистики в условиях современного научно-технического прогресса. Иркутск: Изд-во Иркут. ун-та, 1978. 190 с.

343. Шинкарук В. І. Філософський енциклопедичний словник: енциклопедія. Київ: Абрис, 2002. 742 с.

344. Шматов М. А. Расследование насильственных завладений государственными и общественными денежными средствами, совершенных организованной группой лиц: учеб. пособ. Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1987.

64 с.

345. Шумський П. В. Прокуратура України: навч. посібн. для студ. юрид. вузів та факультетів. Київ: Вентурі, 1998. 336 с.

346. Щербакова Г. В. Початковий етап розслідування розбоїв, вчинених з метою заволодіння приватним майном громадян: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2006. 214 с.

347. Щербакова Г. В. Початковий етап розслідування розбоїв, вчинених з метою заволодіння приватним майном громадян: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2006. 18 с.

348. Щербаковский М. Г., Гаенко В. И., Щербаковский М. Г., Разумов Э. А., Разумова А. Э. Криминалистическая техника: учебно-методическое пособ. Сумы: ПолиГраф, 2005. 152 с.

349. Щур Б. В. Тактика усунення протидії розслідуванню злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2005. 20 с.

350. Щур Б. В. Тактика усунення протидії розслідуванню злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2005. 195 с.

351. Эрекаев А. Я. Криминалистическое обеспечение раскрытия и расследования вооруженных разбоев: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. М., 2003. 21 с.

352. Юзікова Н. С. Ставлення суспільства до злочинності неповнолітніх у розрізі епох (від Давнини і Середньовіччя до ХХІ століття): монографія. Дніпропетровськ: ДНУ ім. Олеся Гончара, 2014. 326 с.

353. Яблоков Н. П. Расследование организованной преступной деятельности. М.: Юристъ, 2002. 172 с.

354. Яковіна О. Б. Огляд місця події під час розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми. *Юридичний науковий електронний журнал* (www.Isej.org.ua). Запоріжжя, 2017. №1. С. 186–189.

355. Яковіна О. Б. Використання спеціальних психологічних знань при

розслідуванні розбоїв, учинених неповнолітніми. *Науковий вісник публічного та приватного права*: зб. наук. праць. Київ, 2016. Вип. 3. С. 259–262.

356. Яковіна О. Б. Характеристика способів учинення розбоїв неповнолітніми. *Організаційно-управлінське та економіко-правове забезпечення діяльності Єдиної системи цивільного захисту (ЄДСЦЗ)*: матер. III Всеукр. наук.-практ. конф. курсантів і студентів. (м. Черкаси, 15 березня 2018 р.). Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2018. С. 80–81.

357. Яковіна О. Б. Місце злочину як елемент криміналістичної характеристики розбоїв, учинених неповнолітніми. *Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи*: матер. міжвідом. наук.-практ. конф. (м. Київ, 24 листопада 2017 р.): у 2 ч. Київ: НАВС, 2017. Ч. 2. С. 260–263.

358. Яковіна О. Б. Типові слідчі ситуації розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 1. С. 348–350.

359. Яковіна О. Б. Побудова слідчих версій та планування розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми. *Право та державне управління*: зб. наук. праць. Запоріжжя, №1 (34). Т. 1. 2019. С. 103–108

360. Яковіна О. Б. Тактика проведення обшуку в кримінальних провадженнях про розбої, учинені неповнолітніми. *Актуальні проблеми криміналістики та судової експертології*: матер. міжвід. наук.-практ. конф. (м. Київ, 22 листоп. 2018 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2018. С. 482–486.

361. Яницька Н. В. Групова корисливо-насильницька злочинність молоді та її попередження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2000. 18 с.

362. Яременко В. В., Сліпушко О. О. Новий тлумачний словник української мови: у 3 т. Київ: Аконіт, 2003. Т. 1. 926 с.

363. Ярош О. В. Судово-психологічна експертиза неповнолітніх обвинувачуваних за агресивні злочини: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.06. Харків, 2008. 20 с.

364. Яцюк О. В. Провадження у справах про злочини, що вчинені організованими групами, на досудових стадіях кримінального процесу: автореф.

дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Київ, 2005. 16 с.

365. Allen, J. P., Porter, M. R. F., McFarland, C., Marsh, P., & McElhaney, K. B. (2005). The two faces of adolescents' success with peers: Adolescent popularity, social adaptation, and deviant behavior. *Child Development*, 76(3), P. 747–760.

366. Burgess E. W. (ed.) *The Urban Community*. Chicago : *University of Chicago Press*, 1926. P. 3–20.

367. Courtney, M., & Skyles, A. (2003). Racial disproportionality in the child welfare system. *Children and Youth Services Review*, 25, P. 355–358.

368. De Li, S., & MacKenzie, D. L. (2003). The gendered effects of adult social bonds on the criminal activities of probationers. *Criminal Justice Review*, 28(2), P. 278–298.

369. Ford, A. J. (2005). Substance use, the social bond, and delinquency. *Sociological Inquiry*, P. 109–128.

370. Huebner, A. J., & Betts, S. C. (2002). Exploring the utility of social control theory for youth development. *Youth and Society*, 34, P. 123–145.

371. Jonson-Reid, M. (2002). Exploring the relationship between child welfare intervention and juvenile corrections involvement. *American Journal of Orthopsychiatry*, 72, P. 559–576.

372. Laundra, K. H., Kiger, G., & Bahr, S. J. (2002). A social development model of serious delinquency: Examining gender differences. *Journal of Primary Prevention*, 22, P. 389–407.

373. McMillen, J. C., Zima, B. T., Scott, Jr., L. D., Auslander, W. F., Munson, M. R., Ollie, M. T., & Spitznagel, E. L. (2005). Prevalence of psychiatric disorders among older youths in the foster care system. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 44, P. 88–96.

374. Merton R K. *Social theory and social structure*. New York: *Free Press*, 1949. 423 p.

375. Opp K. *Zur Erklärung delinquenten Verhaltens von Kindern und Jugendlichen. Eine ökologische Analyse der Kinder- und Jugenddelinquenz in Köln und eine Kritik des kriminalökologischen Ansatzes* München : Verl. *Deutsches*

Jugendinstitut, 1968. 218 p.

376. Park R. E. Human Migration and the Marginal Man. Race and Culture. Glencoe, Illinois : *The Free Press*. 1950. P. 345–356.

377. Ryan, J. P., Herz, D., Hernandez, P., & Marshall, J. (2007). Maltreatment and delinquency: Investigating child welfare bias in juvenile justice processing. *Children and Youth Services Review*, 29, P. 1035–1050.

378. Sampson, R., Morenoff, J., & Raudenbush, S. (2005). Social anatomy of racial and ethnic disparities in violence. *American Journal of Public Health*, 95, P. 224–232.

379. Shaw C. R., McKay H. D. Juvenile Delinquency and Urban Areas / Shaw C. R., McKay H. D. Chicago : *University of Chicago Press.*, 1942. 451 p.

380. Skoric, M. (2011). Introduction to the special issue: Online social capital and participation in Asia–Pacific. *Asian Journal of Communication*, 21(5), P. 427–429.

381. Smith S. J. Victimization in the inner City/ *British Journal of Criminology*. 1982. Vol. 22. № 2. P. 386–402.

382. StatistikaMVS_2012, StatistikaMVS_2013, StatistikaMVS_2014, StatistikaMVS_2015, StatistikaMVS_2016, StatistikaMVS_2017, StatistikaMVS_2018, StatistikaMVS_2019. URL: mvs.gov.ua/. (Дата звернення 10.02.2020 p.).

383. Thornberry T.P., Krohn M.D., The self-report method of measuring delinquency and crime, in: D. Duffee (Ed.), Measurement and Analysis of Crime and Justice: Criminal Justice 2000, vol. 4, *US Department of Justice, Office of Justice Programs, Washington, DC*, 2000, P. 33 – 83.

384. Wang, T. G., Qiao, H., Hong, S., & Zhang, J. (2002). Adolescent social bond, self-control, and deviant behavior in China. *International Journal of Contemporary Sociology*, 39, P. 52–68.

385. Yakovina O. Tactics of interrogation of a minor suspect in committing a robbery. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. № 2 (volume 1). P. 199–204.

ДОДАТКИ

Додаток А

УЗАГАЛЬНЕНА АНКЕТА-ОПИТУВАННЯ

слідчих Національної поліції України з питань особливостей розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми (% , 2016-2018 роки, всього опитано 136 осіб (Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Київська, Львівська, Полтавська, Рівненська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Чернігівська та Чернівецька обл.)

1. Стаж слідчої роботи в органах Національної поліції:

а) до 1-го року	18,5 %
б) до 3-х років	44,0 %
в) більше 3-х років.	37,5 %

2. Чи є потреба в розробці окремої методики розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми?

а) так	91,5 %
б) ні	4,0 %
в) важко відповісти	5,5 %

3. Які способи вчинення кримінальних правопорушень вказаної категорії зустрічалися Вам найчастіше?

а) фізичний вплив (наприклад, нанесення ударів)	76,0 %
б) психічний вплив (наприклад, погрози, залякування тощо)	22,5 %
в) хімічний вплив (наприклад, заподіяння опіку кислотою)	1,5 %
г) біологічний вплив (наприклад, введення вірусів)	0 %
д) інше	0 %

4. На Вашу думку, способи вчинення неповнолітніми розбоїв та інформація про них виступають основою для:

а) розробки криміналістичної характеристики	30,5 %
б) виявлення взаємозв'язку між структурними елементами криміналістичної характеристики	7,0 %
в) побудови і висунення версій	23,0 %
г) планування розслідування	14,0 %
д) розробки особливостей тактики проведення слідчих (розшукових) дій	17,5 %
ж) розробки криміналістичної профілактики злочинів	5,0 %

6. Чи зустрічалися Ви у своїй практиці з випадками завідомо неправдивих повідомлень про вчинення розбоїв?

а) ні	94,0 %
б) так, часто	0 %
в) так, не часто	6,0 %

7. З якими об'єктивними труднощами ви стикаєтесь на початковому етапі розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми?

а) несвоєчасне прибуття на місце події і неналежна його охорона	16,5 %
б) неякісний огляд місця події	19,0 %
в) слабка робота по формуванню свідоцької бази	22,0 %
г) відсутність або нечітка організація взаємодії між різними службами і підрозділами органів Національної поліції, або з іншими правоохоронними органами, іншими державними організаціями	38,0 %
д) формалізм і поспіх в перевірці показань підозрюваних	11,0 %
е) неналежне ставлення до висвітлення того, що сталося засобами масової інформації	66,0 %

8. При плануванні Вами найбільш часто висувалися версії:

а) про суб'єкт злочину	40,0 %
б) про подію злочину	17,5 %
в) про спосіб вчинення злочину	18,0 %
г) про мотив вчинення злочину	7,5 %
д) про місце вчинення злочину	4,0 %
е) про груповий характер вчиненого	13,0 %

9. Чи всі версії Вами завжди перевіряються під час розслідування кримінального правопорушення:

а) так	83,0 %
б) ні	17,0 %

10. Чи вважаєте Ви за доцільне планувати розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми?

а) так, у разі, коли вони вчинені групою	52,0 %
б) так, у всіх випадках	38,0 %
в) залежно від ситуації розслідування	10,0 %

11. В яких формах Ви здійснювали планування у вказаних кримінальних провадженнях?

а) розгорнутий письмовий план розслідування	62,0 %
б) перелік першочергових слідчих (розшукових) дій	33,0 %
в) схема злочинних зв'язків співучасників злочинної групи та їх функціональних ролей	16,0 %

г) усний план	7,5 %
д) письмовий план окремої слідчої (розшукової) дії	5,5 %
е) «схема-шахматка»	1,5 %
ж) «особова картка» підозрюваного	1,0 %

12. Чи стикались Ви з випадками неефективної взаємодії слідчих та оперативних підрозділів під час розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми?

а) ні	13,5 %
б) так, в окремих випадках	21,0 %
в) так, приблизно у половині випадків	32,5 %
г) так, у більшості випадків	33,0 %

13. Форми взаємодії з оперативними підрозділами під час розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми:

а) надання доручень оперативним підрозділам	76,0 %
б) взаємний обмін інформацією	86,0 %
в) спільний аналіз вихідної інформації та висунення версій	14,5 %
г) узгоджене планування заходів, спрямованих на перевірку версій	9,0 %
д) сприяння під час проведення слідчих (розшукових) дій	64,5 %

14. Як Ви ставитесь до можливості звернення за допомогою до ЗМІ під час розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми?

а) позитивно	89,0 %
б) негативно	11,0 %

15. Чи використовували Ви можливості ЗМІ під час розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми?

а) так	30,5 %
б) ні	69,5 %

16. Якщо Ви позитивно відповіли на попереднє питання, то з якою метою Ви використовували можливості ЗМІ під час розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми?

а) формування громадської думки	1,0 %
б) виявлення кримінальних правопорушень	1,0 %
в) встановлення осіб, які вчинили розбій	38,5 %
г) встановлення очевидців кримінального правопорушення	50,5 %
д) розшук викраденого майна	4,0 %
е) розшук підозрюваних осіб	11,0 %

17. Можливості яких ЗМІ Ви використовували під час розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми?

а) телебачення	6,0 %

б) преса	12,5 %
в) радіо	12,0 %
г) жодних	69,5 %

18. Найбільшу складність викликає проведення наступних слідчих (розшукових) дій:

а) огляд місця події	29,0 %
б) допит підозрюваного	37,0 %
в) допит свідків	28,0 %
г) допит потерпілого	4,5 %
д) обшук	17,5 %
е) слідчий експеримент	34,5 %
є) освідування	6,5 %
ж) пред'явлення для впізнання	18,5 %
з) призначення й проведення судових експертиз	25,0 %
і) одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб	9,0 %

19. Які причини заважають ефективному проведенню слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях даної категорії?

а) протидія розслідуванню	62,0 %
б) недостатній рівень взаємодії з оперативними підрозділами	24,5 %
в) інше	13,5 %

20. Які слідчі (розшукові) дії є найбільш інформаційно важливими на початкового етапу розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми?

а) огляд місця події	49,0 %
б) допит підозрюваного	33,0 %
в) допит свідків	36,5 %
г) допит потерпілого	41,0 %
д) обшук	24,0 %
е) слідчий експеримент	12,0 %
є) освідування	10,0 %
ж) пред'явлення для впізнання	23,5 %
з) призначення й проведення судових експертиз	12,5 %
і) одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб	9,5 %

21. Які матеріали кримінальних проваджень найчастіше використовуються Вами під час підготовки до допиту неповнолітніх підозрюваних (зокрема, при визначенні предмету допиту)?

а) протоколи огляду місця події	68,0 %
б) протоколи допитів інших осіб	49,5 %
в) висновки експертиз	14,0 %
г) протоколи інших слідчих (розшукових) дій	21,5 %
д) інші матеріали	7,0 %

22. Чи завжди Вам вдається встановити психологічний контакт з неповнолітнім підозрюваним під час проведення слідчих (розшукових) дій (зокрема, допиту)?

а) так, завжди	87,0 %
б) ні, не завжди	13,0 %

23. На що Ви, насамперед, звертали увагу при виборі тактичних засобів допиту неповнолітніх підозрюваних?

а) на індивідуальні та вікові особливості	72,0 %
б) на ситуацію допиту (конфліктна, безконфліктна)	16,5 %
в) ніколи не замислювався над цим питанням	11,5 %

Додаток Б

Узагальнені дані вивчення матеріалів кримінальних проваджень про розбої, вчинені неповнолітніми (%, 2013-2018 роки, всього досліджено 122 кримінальних провадження)

Серед усіх неповнолітніх, які вчинили розбій, особи чоловічої статі склали 88,5 %. Найчастіше злочини вчинили підлітки старшої вікової категорії – 16–18 років (81,5 %). На момент учинення злочину працювали 5,5 % неповнолітніх (в основному некваліфікована праця), навчалися – 45,0 %. Серед зайнятих навчанням учнями загальноосвітніх шкіл були 32,5 % осіб, учнями ВПУ – 37,0 %, решта - студенти коледжів, ліцеїв, технікумів, а також працівники підприємств.

22,0 % неповнолітніх, які вчинили розбійні напади, в минулому вже були судимі за вчинення кримінальних правопорушень, при цьому 27,0 % з них - двічі. Як правило, це судимості за крадіжку (46,0 %), грабіж або розбій (23,5 %) і хуліганство (9,0 %). Спеціальний рецидив склав менше 2,0 %.

Неповнолітні злочинці здебільшого мешкали в місті (у тому числі й ті, хто не був офіційно зареєстрований, але фактично в ньому проживав) (54,0 %). Неподалік від місця вчиненого розбійного нападу мешкало близько 46,5 % злочинців. У віддалених від місця вчиненого злочину районах міста – 38,0 %. Решта злочинців мешкали в іншій місцевості, у тому числі інших містах – 15,5 %.

Переважна більшість неповнолітніх злочинців негайно витрачали викрадене на розваги, придбання алкогольних напоїв, цигарок, одягу, мобільних телефонів тощо (68,0 %). Іноді викрадені речі продавалися невдовзі після вчинення злочину (27,5 %), або ж залишались для задоволення власних потреб, чи дарувались друзям (4,5 %).

Обставини, що обтяжують вину містилися в 51,0 % кримінальних проваджень. Дії 44,5 % неповнолітніх злочинців були кваліфіковані судом за ознакою неодноразовості. При цьому кількість епізодів розбійних нападів розподілилася таким чином: два – 48,0 %, три – 26,5 %, чотири – 15,5 %, понад чотири – 10,0 %.

Кваліфікація дій за сукупністю зустрічалась у 39,0 % неповнолітніх. Поряд з розбоями підлітки вчиняли крадіжки, грабежі, вимагання та хуліганські дії. У 22,0 % кримінальних проваджень невиконання незаконних вимог потерпілим тягнули за собою вчинення відносно потерпілих розбоїв.

У більшості випадків умисел виникав завчасно (71,5 %).

Найпоширенішими мотивами, поєднаними з корисливим, є хуліганські мотиви (27,5 %), солідарності та бажання самоствердитися (17,0 %); відновлення «соціальної» справедливості (7,0 %); мотиви задоволення владою над людьми (6,5 %) помста (5,0 %).

32,0 % неповнолітніх злочинців проживали у неповних сім'ях, 6,5 % - з опікунами, або у дитячих будинках.

58,0 % злочинців періодично вживали спиртні напої, 17,0 % - робили це постійно. 22,0 % вживали наркотичні засоби, 14,5 % - легкі, 7,5 % - важкі. 31,0 % неповнолітніх вчинили злочин в стані алкогольного (наркотичного) сп'яніння.

У 83,0 % випадках злочинець не знав майбутнього потерпілого; у 9,0 % – злочинець і потерпілий познайомились напередодні вчинення злочину (зазвичай знайомство виникало під час спільного вживання спиртних напоїв), у 6,0 % випадках це були малознайомі люди (особи, які мали спільних знайомих, але безпосередньо не спілкувалися; співробітники; далекі родичі). І лише 2,0 % були знайомі задовго до вчинення злочину.

До виявлення факту вчинення розбою 21,0 % неповнолітніх перебували на обліку в підрозділах ювенальної превенції, проте не притягувалися до адміністративної і кримінальної відповідальності. У неповнолітніх, які до засудження за вчинення розбою вели асоціальний спосіб життя (39,5 %), простежувалося значне відхилення від законослухняного способу життя, частка серед всіх неповнолітніх склала 27,0 %. Частка осіб, у яких до засудження за вчинення розбою сформувалася особистісна позиція на вчинення протиправних вчинків (вели кримінальний спосіб життя, систематично вчиняли кримінальні правопорушення), склала 15,5 %.

Переважно груповий спосіб вчинення розбоїв, учинених неповнолітніми характерний для 66,0 % вивчених кримінальних проваджень, на рахунку яких, як правило, і ряд інших тяжких і особливо тяжких злочинів (21,0 %).

Більшу частину злочинних груп неповнолітніх або за участю неповнолітніх, що вчинили розбої, можна оцінити як такі, що орієнтовані на тривалу діяльність. Так, у 24,0 % вивчених кримінальних проваджень групи неповнолітніх або за їх участю вчинили два злочини; систематично займалися злочинною діяльністю 42,0 % таких груп. Лише 34,0 % групових розбоїв за участю неповнолітніх було вчинено один раз. Серед членів злочинних груп зустрічалися родичі (12,0 % випадків). Учасниками злочинних груп були в основному чоловіки. У 11,5 % випадків в них входили і жінки, які зазвичай виконували другорядні ролі: забезпечували безперешкодний вхід в житло, стежили за навколишнім оточенням, переховували викрадене.

З числа групових розбоїв у 83,0 % лідер був повнолітнім.

У 43,5 % злочинних груп була вогнепальна зброя (пістолети, газові та пневматичні пістолети, перероблені під стрільбу бойовими патронами, обрізи мисливських рушниць) або предмети, схожі на неї. У 36,5 % злочинних груп використовувалося холодна зброя - ножі різних типів, кинджали, кастети, нунчаки, а також предмети, що використовувалися як зброя, в тому числі і побутового призначення - небезпечні бритви, сокири, палиці, пруті тощо.

58,0 % злочинних груп існували до 3-х місяців, 22,0 % - від 3-х до 6-ти місяців, а 20,0 % - понад шість місяців.

З розбоїв, учинених групою неповнолітніх, 77,0 % були вчинені в

одному населеному пункті (місті, районі), в 23,0 % в інших регіонах.

Найбільш розповсюдженим способом учинення кримінальних правопорушень вказаної категорії, окрім фізичного та психічного впливу, стало їх поєднання (63,5 %). При цьому, у 39,0 % виявлено погрози застосування зброї, а у 31,0 %; - застосування підручних знарядь і засобів.

Наслідки застосування фізичного насильства до потерпілих найчастіше полягали у наступному: садна, гематоми, крововиливи (18,0 %); колото-різані рани (13,5 %); черепно-мозкові травми (12,5 %); вогнепальні поранення (12,0 %); відкриті і закриті переломи кісток (10,5 %); забій головного мозку (10,0 %).

За ознакою очевидності дій злочинця під час вчинення нападу, способи розбоїв були відкритими (78,0 %) та прихованими (коли злочинець нападав на потерпілого ззаду або з укриття) (22,0 %). Відкритий спосіб вчинення розбою, за ознакою встановлення чи відсутності вербального зв'язку злочинця із потерпілим, може бути контактним (33,5 %) (наприклад, у вигляді звернення із проханням підказати дорогу тощо) і безконтактним (66,5 %).

За ознакою «підготовленості» (37,5 %), слід виділити розбої, що вчиняються: а) за планом дій, який визначається безпосередньо перед вчиненням злочину, іноді на місці його вчинення, з урахуванням конкретних обставин (31,0 %); б) за планом, окресленим в загальних рисах, незадовго до вчинення злочину (40,5 %); в) за попередньо і детально розробленим планом, що включає вибір підготовчих дій, моделювання майбутніх дій на місці вчинення злочину, а також обдумування дій з приховування обставин запланованого злочину (28,5 %).

20,0 % розбоїв мали етап приховання.

Розбійні напади найчастіше вчинялись на вулицях (27,5% випадків), в помешканнях громадян (будинках, квартирах) (17,0 %), у внутрішніх дворах багатоквартирних будинків, провулках, тупиках, біля під'їздів (14,0%), поблизу нічних клубів, крамниць, кіосків, торгових павільйонів (12,0%), у скверах, лісопаркових зонах відпочинку (10,5 %), під'їздах житлових будинків (6,5 %), на заміських автошляхах (5,0 %), автозаправних станціях, стоянках (4,0%), у крамницях, кафе (3,5 %). На об'єктах, що не охороняються, обладнані слабкими замикальними пристроями, не мають охоронної сигналізації вчинено 18,0 % розбоїв.

Більшість розбійних нападів була вчинена в міській місцевості – 73,5 %, у населених пунктах сільської місцевості – 16,0 % і поза населеними пунктами – 10,5 %.

Основним часом учинення розбійних нападів був вечірній час (71,0 % випадків), зокрема, 21,5 % у період з 18.00 до 20.00, 26,0 % – з 20.00 до 22.00, 23,5 % – з 22.00 до 24.00. 21,0 % розбоїв було вчинено вранці та вдень (з 08.00 до 18.00), вночі (з 01.00 до 06.00) – 8,0 %. 27,5 % розбоїв - у вихідні та святкові дні.

Пік досліджуваних злочинних проявів припадає на літній період

(31,0 %), узимку неповнолітніми вчиняється 29,0 % розбоїв, восени – 16,0 %, навесні – 24,0 %.

Матеріальні сліди, які виявлялись після вчинення досліджуваних кримінальних правопорушень: сліди рук – 27,5 % випадків, ніг – 17,0 %, транспортних засобів – 9,5 %; різноманітні сліди біологічного походження (переважно крові) – 21,5 %; залишені як зловмисниками так і потерпілими речі – 11,0 %; записи з камер відеоспостереження – 5,0 %; сліди знарядь злому та інших засобів учинення злочину – 13,0 %; сліди боротьби між потерпілими та злочинцями (пошкоджений одяг, побої, садна, опіки та інші тілесні ушкодження) – 51,5 %, серед них, сліди, що залишилися внаслідок застосування мускульної сили – 72,0 %, сліди, які є результатом застосування різних предметів, що використовувалися злочинцями як знаряддя злочину або потерпілими для захисту від нападу – 28,0 %.

Більшу частину потерпілих цього виду злочинів (69,0 %) становили представники чоловічої статі. 34,5 % потерпілих були працівниками торгівлі або сфери обслуговування; 26,5 % - домогосподарки, студенти, пенсіонери; 18,0 % - робітники, інженери; 10,0 % - люди інтелектуальної праці; 11,0 % - безробітні.

Місцеві жителі серед потерпілих склали 81,0 %, приїжджі – 19,0 %.

Неповнолітні потерпілі (19,0 %) - учні середніх шкіл, ВПУ, коледжів, а також абітурієнти та студенти молодших курсів ВУЗів. Посягання на них здійснювалось частіше в тих установах або біля них, де вони навчаються (63,0 %). Неповнолітні в 12,0 % випадків взагалі не заявляли про посягання, а кримінальні провадження розпочинались за повідомленнями батьків, лікувальних установ, посадових осіб навчальних закладів, підприємств і т. ін.

Повнолітні особи, які не досягли пенсійного віку склали 66,5 % потерпілих. Більшість розбоїв відносно них (81,5 %) вчинялися неповнолітніми в групі. Іноді жертвами ставали особи, які страждали алкогольною чи наркотичною залежністю, мали психічні аномалії, вели антигромадський спосіб життя (особи без постійного місця проживання) (13,0 %).

Третю групу потерпілих складають особи пенсійного віку (14,5 %).

У 83,0 % випадків жертва і нападник були зовсім незнайомі, 9,0 % – познайомились незадовго до злочину, 6,0 % – мали спільних знайомих, через яких були поінформовані один про одного, 2,0 % – були знайомі задовго до вчинення злочин.

Предметом посягання були гроші, у т. ч. іноземна валюта (67,5 %). До інших предметів за частотою здійснення посягань на них розподілені в такому порядку: мобільні телефони – 24,5 %; годинники, відео-, фотоапаратура, комп'ютерна та побутова техніка – 13,0 %; транспортні засоби (автомобілі, мотоцикли, мопеди, велосипеди) – 11,5 %; ювелірні вироби – 8,5 %; електронні розрахункові банківські картки – 6,5 %; одяг – 5,5 %; спиртні напої і продукти харчування – 5,0 %; інші предмети – 2,0 %.

Відомості про кримінальне правопорушення до ЄРДР вносились: за заявами потерпілих – 56,0 %; за заявами родичів та знайомих потерпілих – 11,0 %; за заявами свідків – 11,5 %; за повідомленнями медичних установ – 9,5 %; особисте виявлення ознак кримінального правопорушення – 10,0 %; інше – 2,0 %.

76,0 % кримінальних проваджень характеризувались неочевидними вихідними слідчими ситуаціями, серед яких: 58,0 % – характеризувались відсутністю будь-якої достовірної інформації про особу злочинця (або злочинців); 42,0 % – наявністю інформації про окремі прикмети злочинців.

У 61,5 % випадків взаємодія між слідчими та оперативними підрозділами носила епізодичний характер, у 38,5 % взаємодія організовувалася шляхом створення СОГ.

У 66,0 % випадків слідчі доручали оперативним підрозділам проведення допитів; у 20,5 % - обшуків; у 13,5 % - інших слідчих (розшукових) дій.

Негласні слідчі (розшукові) дії, що проводилися у досліджуваних кримінальних провадженнях: зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (11,0 %); аудіо-, відеоконтроль місця (8,5 %); спостереження за особою, річчю або місцем (7,5 %); обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (4,0 %); зняття інформації з електронних інформаційних систем (3,0 %). В усіх випадках слідчі доручали їх проведення оперативним підрозділам.

Огляд місця події проводився у 96,0 % кримінальних проваджень. Прибуття слідчо-оперативної групи на місце події: протягом години після надходження повідомлення до правоохоронних органів – 66,0 % випадків, від 1 до 2 годин - у 32,5 % випадків, більше двох годин – 1,5 %.

В 7,0 % кримінальних проваджень допит потерпілих проводився в конфліктних ситуаціях, викликаних дачею ними завідомо неправдивих показань. В 4,0 % випадків потерпілі заперечували або замовчували перебування в момент нападу в нетверезому стані, попереднє проведення спільного часу в компанії неповнолітніх нападників, вчинки, що частково провокували вчинення розбою. В 3,0 % випадків мотивами неправдивих показань є помста, страх тощо.

74,5 % неповнолітніх підозрюваних на першому допиті заперечували свою причетність до вчинення розбою, або зовсім відмовлялися давати показання. 31,0 % неповнолітніх не змінювали свою позицію і після впізнання їх потерпілими. Фактів дієвого каяття неповнолітніми підозрюваними не виявлено.

В 35,0 % випадків неповнолітні підозрювані були допитані без попереднього допиту батьків та інших членів сім'ї, вихователів, вчителів, керівників.

У 63,5 % випадків допитані батьки характеризували дітей тільки позитивно, у 23,5 % опитаних - в основному позитивно, негативно охарактеризували своїх дітей 5,0 %. У 8,0 % випадків у показаннях батьків не

містилося жодної інформації про особистісні якості підлітка.

Під час допитів неповнолітніх підозрюваних до участі в слідчій (розшуковій) дії в 32,0 % випадків запрошувалися батьки як законні представники; в 68,0 % - педагоги або психологи; лікарі не запрошувалися в жодному кримінальному провадженні.

Обшуки проводилися у 58,5 % кримінальних проваджень. Тактична операція «груповий обшук» застосовувалась під час проведення 7,0 % обшуків.

Пред'явлення для впізнання проводилося у 49,0 % кримінальних проваджень. У 28,5 % проваджень для впізнання пред'являлись речі, у 31,5 % - підозрювані, у 5,5 % - потерпілі пред'являлись для впізнання підозрюваним.

Слідчий експеримент проводився у 36,5 % кримінальних проваджень. У 93,0 % проваджень, де проводився слідчий експеримент, ним вирішувалося завдання - уточнення місця вчинення кримінального правопорушення і місцезнаходження кожного з учасників під час його вчинення.

Серед експертиз, потреба в яких виникає під час розслідуванні розбоїв, учинених неповнолітніми, найпоширенішими є зокрема, такі види: судово-медична експертиза живих осіб (38,0 %); судово-медична експертиза речових доказів (21,5 %); комплексна психолого-психіатрична експертиза (43,0 %); психологічна експертиза (36,0 %); товарознавча експертиза (76,5 %); трасологічна експертиза (експертиза слідів рук людини (дактилоскопічна експертиза) – 27,5 %; експертиза слідів ніг людини та взуття – 11,0 %; експертиза знарядь, інструментів і залишених ними слідів – 13,0 %; експертиза слідів транспортних засобів – 7,5 %); експертиза зброї та слідів і обставин її використання (дослідження вогнепальної зброї та бойових припасів до неї, дослідження слідів зброї, слідів пострілу та ситуаційних обставин пострілу – 12,0 %; дослідження холодної зброї – 13,5 %).

Додаток В

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Заступник начальника
Головного слідчого управління
Національної поліції України
кандидат юридичних наук
Заслужений юрист України

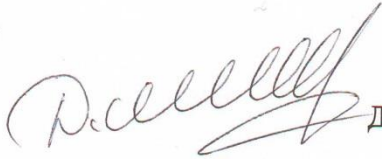

М.С. Цукірідзе
15 березня 2018 року

А К Т

**впровадження у практичну діяльність органів досудового розслідування
матеріалів дисертаційного дослідження здобувача кафедри
криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх
справ Яковіни О.Б. на тему «Розслідування розбоїв, учинених
неповнолітніми»**

Комісія у складі заступника начальника відділу ГСУ НП України, кандидата юридичних наук Мірковця Д.М., заступника начальника відділу ГСУ НП України, кандидата юридичних наук Шевчишена А.В., старшого слідчого в особливо важливих справах ГСУ НП України Борець І.В., склала цей акт про те, що матеріали дисертаційного дослідження здобувача кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ Яковіни О.Б. на тему: «Розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми» можуть застосовуватись у практичній діяльності слідчих підрозділів, а також під час проведення занять в системі службової підготовки.

**Заступник начальника відділу
ГСУ НП України
кандидат юридичних наук**

Д.М. Мірковець

**Заступник начальника відділу
ГСУ НП України
кандидат юридичних наук**

А.В. Шевчишен

**Старший слідчий в особливо важливих
справах ГСУ НП України**

І.В. Борець

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор
Львівського державного
університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент
полковник поліції

Т.І. Созанський

АКТ

05.12 2017

Львів

№ 76

Про впровадження результатів дисертації
Яковіни Ореста Богдановича на тему
«Розслідування розбоїв, учинених
неповнолітніми» в освітній процес ЛьВДУВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

- начальника відділу організації наукової роботи кандидата юридичних наук майора поліції Павлик Л.В.;
- начальника навчально-методичного відділу кандидата юридичних наук, доцента полковника поліції Строчького Р.Є.;
- завідувача кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії факультету № 1 ПФПНП кандидата юридичних наук, доцента підполковника поліції Марка С.І.;
- декана факультету № 1 ПФПНП кандидата юридичних наук, доцента полковника поліції Авраменка О.В.

Комісія відповідно до наказу по університету від 24 вересня 2012 року № 431 розглянула й узагальнила результати дисертації ад'юнкта кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ Яковіни Ореста Богдановича на тему «Розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми», поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність.

Проаналізовано основні результати дослідження Яковіни Ореста Богдановича, зокрема наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

1. Яковіна О. Б. Гносеологічні аспекти доказування в кримінальних провадженнях про розбої, учинені неповнолітніми. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2016. № 2 (12). С. 198–208.

2. Яковіна О. Б. Використання спеціальних психологічних знань при розслідуванні розбоїв, учинених неповнолітніми. *Науковий вісник публічного та приватного права: зб. наук. праць*. 2016. № 4. С. 259–262.

3. Яковина О. Б. Структура криміналістической характеристики разбоев, совершенных несовершеннолетними. *Право и политика: научно-методический журнал*. 2016. № 1. Бишкек, 2016. С. 178–181.

4. Яковіна О. Б. Огляд місця події під час розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми. *Юридичний науковий електронний журнал (www.Isej.org.ua)*. № 1, 2017. Запоріжжя, 2017. С. 186–189.

5. Яковіна О. Б. Щодо важливості планування розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності: тези Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Хмельницький, 3 берез. 2017 р.). Хмельницький, 2017. С. 1016–1019.

6. Яковіна О. Б. Пред'явлення для впізнання при розслідуванні розбоїв, учинених неповнолітніми. *Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави: матер. IX Міжнарод. наук.-практ. інтернет-конф.* (м. Одеса, 30 берез. 2017 р.). Одеса, 2017. С. 160–162.

7. Яковіна О. Б. Планування розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми. *Сучасний стан криміналістичного забезпечення досудового розслідування: матер. конф.* (м. Київ, 20 квіт. 2017 р.). Київ, 2017. С. 441–443.

8. Яковіна О. Б. Місце злочину як елемент криміналістичної характеристики розбоїв, учинених неповнолітніми. *Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи: матер. міжвідом. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 24 листоп. 2017 р.): у 2 ч. Київ: НАВС, 2017. Ч. 2. С. 260–263.

Зазначені праці Яковіни Ореста Богдановича містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, що можуть бути запроваджені для використання в освітньому процесі Львівського державного університету внутрішніх справ, зокрема при викладанні навчальних дисциплін «Криміналістика», «Особливості розслідування окремих видів злочинів», під час підготовки навчально-методичних і дидактичних матеріалів, а також рекомендовані до вивчення під час самостійної роботи курсантів, студентів та здобувачів ступеня вищої освіти «магістр».

Члени комісії:

Л.В. Павлик

Р. Є. Строцький

О.В. Авраменко

С.І. Марко

ЗАТВЕРДЖУЮ

Ректор
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
полковник поліції

А.Є. Фоменко

«06» грудня 2017 року

АКТ

Про впровадження в освітній процес та наукову діяльність Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ основних результатів дисертаційного дослідження Яковіна Ореста Богдановича «Розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми»

Уклала комісія у складі:

Голови:

завідувача кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктора юридичних наук, професора Чаплинського К.О.

Членів комісії:

завідувача кафедри кримінального права та кримінології Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктора юридичних наук, доцента Пирого І.В.

завідувача кафедри кримінального процесу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктора юридичних наук, доцента Кобзаря О.Ф.

Комісія відповідно до Положення про організацію освітнього процесу в Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ та організацію проведення НДР і ДКР у системі МВС України, затвердженого наказом МВС України «Про організацію наукової діяльності в системі МВС України» від 15.05.2007 № 154 склала цей акт з приводу того, що комісією розглянуто результати дисертації «Розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми» за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність, яку підготував ад'юнкт кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ Яковіна О.Б., у вигляді наукових статей та тез доповідей:

Яковіна О. Б. Гносеологічні аспекти доказування в кримінальних провадженнях про розбої, учинені неповнолітніми // Філософські та методологічні проблеми права. 2 (12)'2016. Київ, 2016. С. 198–208.

Яковіна О. Б. Використання спеціальних психологічних знань при розслідуванні розбоїв, учинених неповнолітніми // Науковий вісник публічного та приватного права: зб. наук. праць. Вип. 3, 2016. Київ, 2016. С. 259–262.

Яковина О. Б. Структура криміналістической характеристики разбоев, совершенных несовершеннолетними // Право и политика: научно-методический журнал. № 1, 2016. Бишкек, Кыргызская Республика, 2016. С. 178–181.

Яковіна О. Б. Огляд місця події під час розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми // Юридичний науковий електронний журнал (www.Isej.org.ua). № 1, 2017. Запоріжжя, 2017. С. 186–189.

Яковіна О. Б. Щодо важливості планування розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми // Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності: тези Всеукр. наук.-практ. конфер. (м. Хмельницький, 3 берез. 2017 р.). Хмельницький, 2017. С. 1016–1019.

Яковіна О. Б. Пред'явлення для впізнання при розслідуванні розбоїв, учинених неповнолітніми // Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави: матер. IX Міжнарод. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Одеса, 30 берез. 2017 р.). Одеса, 2017. С. 160–162.

Яковіна О. Б. Планування розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми // Сучасний стан криміналістичного забезпечення досудового розслідування: матер. конф. (м. Київ, 20 квіт. 2017 р.). Київ, 2017. С. 441–443.

Яковіна О. Б. Місце злочину як елемент криміналістичної характеристики розбоїв, учинених неповнолітніми // Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи: матер. міжвідом. наук.-практ. конф. (м. Київ, 24 листоп. 2017 р.): у 2 ч. Київ: НАВС, 2017. Ч. 2. С. 260–263.

Комісія вважає, що представлені наукові статті й тези доповідей, отримані на основі проведеного дослідження, мають необхідний теоретичний і методологічний рівень та практичну значимість, а також були враховані навчально-методичним та науковим відділом Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ під час організації освітнього процесу.

Зазначені наукові статті і тези доповідей внесені до списку літератури робочих навчальних програм та текстів лекцій з навчальних дисциплін: «Кримінальний процес», «Криміналістика», «Організація розслідування кримінальних правопорушень», «Тактика проведення слідчих (розшукових) дій» та використовуються під час підготовки курсантів, студентів та слухачів до семінарських й практичних занять.

Комісія вважає, що представлені наукові статті і тези доповідей, отримані на основі проведеного дослідження, мають необхідний теоретичний й методологічний рівень та практичну значимість для підготовки майбутніх правоохоронців та юристів.

Голова комісії

Члени комісії:

К.О. Чаплинський

І.В. Пиріг

О.Ф. Кобзар

ЗАТВЕРДЖУЮ

Ректор
Національного університету «Одеська
юридична академія»
Завальнюк Володимир Васильович

2017 р.

АКТ

впровадження у навчальний процес Національного університету «Одеська юридична академія» результатів дисертації ад'юнкта кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ Яковіни Ореста Богдановича «Розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми» за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Комісія у складі: Вашук Олесі Петрівни, Гловюк Ірини Василівни, Тіщенко Валерія Володимировича, Ізовіти Андрія Миколайовича, склала цей акт про те, що комісією розглянуто результати дисертації здобувача кафедри криміналістики та судової медицини НАВС Яковіни Ореста Богдановича «Розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність у вигляді наукових статей і тез доповідей на конференціях, семінарах та круглих столах.

Результати дисертації опубліковані в наступних роботах:

1. Яковіна О. Б. Гносеологічні аспекти доказування в кримінальних провадженнях про розбої, учинені неповнолітніми // Філософські та методологічні проблеми права. 2 (12)'2016. Київ, 2016. С. 198–208.
2. Яковіна О. Б. Використання спеціальних психологічних знань при розслідуванні розбоїв, учинених неповнолітніми // Науковий вісник публічного та приватного права: зб. наук. праць. Вип. 3, 2016. Київ, 2016. С. 259–262.
3. Яковина О. Б. Структура криминалистической характеристики разбоев, совершенных несовершеннолетними // Право и политика: научно-методический журнал. № 1, 2016. Бишкек, Кыргызская Республика, 2016. С. 178–181.
4. Яковіна О. Б. Огляд місця події під час розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми // Юридичний науковий електронний журнал (www.Isej.org.ua). № 1, 2017. Запоріжжя, 2017. С. 186–189.
5. Яковіна О. Б. Щодо важливості планування розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми // Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності: тези Всеукр. наук.-практ. конфер. (м. Хмельницький, 3 берез. 2017 р.). Хмельницький, 2017. С. 1016–1019.

6. Яковіна О. Б. Пред'явлення для впізнання при розслідуванні розбоїв, учинених неповнолітніми // Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави: матер. IX Міжнарод. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Одеса, 30 берез. 2017 р.). Одеса, 2017. С. 160–162.

7. Яковіна О. Б. Планування розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми // Сучасний стан криміналістичного забезпечення досудового розслідування: матер. конф. (м. Київ, 20 квіт. 2017 р.). Київ, 2017. С. 441–443.

8. Яковіна О. Б. Місце злочину як елемент криміналістичної характеристики розбоїв, учинених неповнолітніми // Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи: матер. міжвідом. наук.-практ. конф. (м. Київ, 24 листоп. 2017 р.): у 2 ч. Київ: НАВС, 2017. Ч. 2. С. 260–263.

Зазначені наукові роботи використовуються у навчальному процесі під час підготовки та проведення лекцій і практичних занять зі студентами з навчальних дисциплін «Криміналістика», «Методика і тактика розслідування злочинів».

Голова комісії:

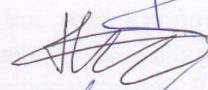
Директор Центру організації освітньої підготовки та інформаційно-аналітичної роботи

Вашук О.П.

Члени комісії:

Завідувач кафедри кримінального процесу

Гловук І.В.

Завідувач кафедри криміналістики

Тіщенко В.В.

Начальник навчально-методичного відділу
Центру організації освітньої підготовки та
інформаційно-аналітичної роботи

Ізовіта А.М.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор
Національної академії
внутрішніх справ
д.ю.н., професор

С.Д. Гусарєв

2018 р.

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ

результатів дисертаційного дослідження здобувача кафедри криміналістики та судової медицини Яковіни Ореста Богдановича «Розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми» підготовленого на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність до освітнього процесу Національної академії внутрішніх справ

Комісія у складі: начальника відділу організації та координації освітнього процесу, кандидата юридичних наук, доцента, підполковника поліції Корж-Ікаєвої Т.Г., завідувача кафедри криміналістики та судової медицини, кандидата юридичних наук, доцента, підполковника поліції Самодіна А.В. та завідувача кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2, кандидата юридичних наук, майора поліції Атаманчука В.М. склала цей акт про те, що наукові роботи, підготовлені Яковіна О.Б., використовуються у освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ.

Результати наукового дослідження знайшли своє відображення у навчально-методичних матеріалах, де як джерела рекомендовані наступні публікації:

1. Яковіна О. Б. Гносеологічні аспекти доказування в кримінальних провадженнях про розбої, учинені неповнолітніми. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2016. № 2 (12). Київ. С. 198–208.
2. Яковіна О. Б. Використання спеціальних психологічних знань при розслідуванні розбоїв, учинених неповнолітніми. *Науковий вісник публічного та приватного права: зб. наук. праць*. 2016. Вип. 3. Київ. С. 259–262.
3. Яковина О. Б. Структура криминалистической характеристики разбоев, совершенных несовершеннолетними. *Право и политика: научно-методический журнал*. (Бишкек, Кыргызская Республика). 2016. № 1. С. 178–181.
4. Яковіна О. Б. Огляд місця події під час розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми. *Юридичний науковий електронний журнал (www.Isej.org.ua)*. 2017. № 1. Запоріжжя. С. 186–189.
5. Яковіна О. Б. Щодо важливості планування розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності: тези Всеукр. наук.-практ. конфер.* (Хмельницький, 3 берез. 2017 р.). Хмельницький, 2017. С. 1016–1019.
6. Яковіна О. Б. Пред'явлення для впізнання при розслідуванні розбоїв, учинених неповнолітніми. *Роль та місце правоохоронних органів у розбудові*

демократичної правової держави : матер. IX Міжнарод. наук.-практ. інтернет-конф. (Одеса, 30 берез. 2017 р.). Одеса, 2017. С. 160–162.

7. Яковіна О. Б. Планування розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми. *Сучасний стан криміналістичного забезпечення досудового розслідування* : матер. конф. (Київ, 20 квіт. 2017 р.). Київ, 2017. С. 441–443.

8. Яковіна О. Б. Місце злочину як елемент криміналістичної характеристики розбоїв, учинених неповнолітніми. *Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи* : матер. міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 24 листоп. 2017 р.): у 2 ч. Київ: НАВС. 2017. Ч. 2. С. 260–263.

Члени комісії дійшли спільного висновку, що представлені матеріали мають належний науковий та практичний рівень розробки проблематики теми дисертаційного дослідження і відображені у науково-методичних матеріалах з навчальних дисциплін: «Криміналістика» та «Особливості розслідування окремих видів злочинів» для здобувачів вищої освіти бакалавра і магістра, а також можуть використовуватися у системі підвищення кваліфікації слідчих, оперативних працівників та інших категорій практичних співробітників Національної поліції України.

Члени комісії:

Начальник відділу організації та координації освітнього процесу НАВС

**кандидат юридичних наук, доцент
підполковник поліції**

02 03 2018 р.

Т.Г. Корж-Ікаєва

**Завідувач кафедри криміналістики
та судової медицини НАВС**

**кандидат юридичних наук, доцент
підполковник поліції**

02 03 2018 р.

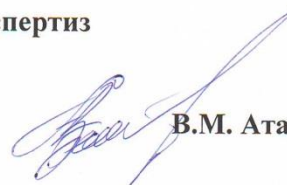

А.В. Самодін

**Завідувач кафедри
криміналістичного забезпечення та судових експертиз
навчально-наукового інституту № 2 НАВС**

**кандидат юридичних наук
майор поліції**

02 03 2018 р.

В.М. Атаманчук